

รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์

เรื่อง

ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย
An Analytical Study of Faith's Principle in Buddhism, Ghosts and
Brahmanism in Thai Society

โดย

พระมหาสมยศ สุธธิตีริ

พระครูปลัดสมศักดิ์ สิริสาโร

นายอนุชา พลทะกุล

สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758136

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย (๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย และ(๓) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มจากการศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ โดยการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อดังกล่าวนั้น ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ดังกล่าวในสังคมไทย และนำมาวิเคราะห์ระบบความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ เพื่อแสวงหาวิธีการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย พร้อมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ แล้วทำการสรุปวิเคราะห์ผลที่ได้ ไปทำการประเมินความเหมาะสม เพื่อปรับปรุงนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า

๑) หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า คนชาติไทยนับถือศาสนาต่าง ๆ ซ้อนเป็นอยู่อย่างรูปเจดีย์อีกเหมือนกัน คือนับถือผีสงฆ์เวทดาเป็นพื้นฐาน ถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพระพุทธศาสนาเป็นตั้งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้ นับถือเคล้าคละปะปนกันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้น และการศึกษาของคนในกลุ่ม ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนและคนอื่น ย่อมถือปฏิบัติได้โดยไม่ถูกประทุษร้ายจากบุคคลอื่น

๒) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า ในสังคมไทยวัฒนธรรม คติความเชื่อ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชนมาช้านาน ผู้ปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ ผสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคม แต่ทั้งนี้ผู้ปกครองก็ต้องมีคุณธรรมด้วย นอกจากนี้ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นทางคติพุทธ ผี หรือพราหมณ์ จะให้คุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะมีวิจรรณญาณอย่างไร จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกเป็นทาสด้วยความเชื่อองมงาย ไร้เหตุผลก็ได้ เพราะแก่นพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีสำนึกในเหตุผล เดินสายกลาง และปฏิบัติเพื่อเข้าถึง “นิพพาน”

๓) วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย พบว่า ระบบความเชื่อของสังคมไทยเป็นรูปแบบความเชื่อ ที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวัน และวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้ว

(ข)

ศาสนาชาวบ้านของสังคมไทยทั่วไป ประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือ การนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัย ส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

คำสำคัญ: ความเชื่อ, พุทธ ผี พราหมณ์, อัตลักษณ์ชุมชน

Abstract

The objectives of this research are; (1) for studying the principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society. (2) for studying the correlation factors of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society and (3) for analyzing the beliefs of Buddha, ghosts and Brahma to the creation of their identity characters in communities of Thai society.

This research is a qualitative research, starting up with the studying of principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma from those concerned papers, texts and researches as well as deep interviews with whom they may concern in order to understand the relation factors in Thai society to analyze the system of beliefs on Buddha, ghosts and Brahma in order to seek the process of creation of community's symbol in Thai society. Also they were including the listening to various aspects of suggestions and then to conclude in to the analysis result to generate appropriated evaluation for further improvement and presentation.

Results of the research we found that;

1) The principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society are overlapped with stag components look like a form of Jedi. This respected in various religions. The foundation of belief was ghosts and Devada. Next is Black Mantra or superstitious which they are exist in Brahmanism and Hinduism and then they respected in Buddhism on top. This three beliefs are mingled and the weight of strongly or less respecting on each religion are depended on races, classes, education of different groups of people that are not equal. Since the beliefs do not disturb or put damage to themselves or others then they can perform with no harm from others as well.

2) The correlation factors of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society found that in Thai society, culture, beliefs have long time correlations with human beings in individual as well as communities level. Governors in ancient time had used the beliefs in Buddha and Brahma mixed with the beliefs in localities of villager level to build up unity in society. Anyhow the governor has to behave righteousness as well. Beside, the belief either Buddha, ghosts or Brahma shall give advantages or disadvantages those are subjected to the kinds of judgment of people that can be brought out either advantages or enslaved of people ignorant. The essence of

Buddhism teaches on the realization of causes and effects and to perform to the Nivarana.

3) Diagnosis the beliefs of Buddha, ghosts and Brahma together with an identity building of communities in Thai society found that the beliefs system in Thai society is a beliefs that has been mixed in religions that has been selected only the harmony sectors that fit to the daily lives and culture way of life of localities. That invented a specific form that unable to follow any other philosophy but not an unreasonable ignorance. In general Thai society the religions are composed with three beliefs; respected in ghosts, believed in Brahmanism and put faith in Buddhism. There is no independent belief but mingled by supporting each others that has built up ceremonies and culture which is specified a symbol of localities.

Keywords: beliefs, Buddha, ghost, Brahma, community identity.

กิตติกรรมประกาศ

คณะผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), รศ., ดร. ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่มีส่วนส่งเสริมในการทำวิจัยนี้จนสำเร็จ

ขอขอบคุณสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนงบประมาณในการทำวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ให้คำแนะนำในการปรับปรุงงานวิจัยชิ้นนี้ให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เจ้าหน้าที่สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ ที่ให้การสนับสนุนในการทำวิจัย และขอขอบคุณผู้ให้ข้อมูลวิชาการ รวมถึงผู้มีส่วนร่วมกับการวิจัยด้านอื่นๆ หากคุณความดีที่จะเกิดจากการวิจัยนี้ ขอมอบให้เป็นปฏิการะคุณแก่ทุกท่าน และสถาบันการศึกษา หน่วยงานราชการต่าง ๆ มา ณ ที่นี้

พระมหาสมยศ สุทธิสิริ (คุ้มม่วง) และคณะ

๑๕ เมษายน ๒๕๖๑

สารบัญ

บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก) – (ข)
Abstract	(ค) – (ง)
กิตติกรรมประกาศ.....	(จ)
สารบัญ.....	(ฉ) – (ช)
สารบัญแผนภูมิ.....	(ซ)
อธิบายการใช้อักษรย่อคัมภีร์.....	(ฌ) – (ญ)

บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา.....	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๕
๑.๓ สมมติฐานของการวิจัย.....	๕
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย.....	๗
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย.....	๗
๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย.....	๙
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๐
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๑
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อในสังคมไทย.....	๑๑
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทย.....	๔๑
๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมวัฒนธรรมในสังคมไทย.....	๔๕
๒.๔ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน.....	๔๗
๒.๕ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์.....	๕๑
๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๕๓
บทที่ ๓ ระเบียบวิธีวิจัย	๖๐
๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย.....	๖๐
๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย.....	๖๐
๓.๓ ประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก.....	๖๑
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๖๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๖๒
บทที่ ๔ วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพรานหมัน กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย	๖๓

๔.๑	หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ - ฝี (วิญญูณ) - พรหมณ์-ฮินดู	๖๔
๔.๒	การนำหลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านมาผสมผสานกันในทางปฏิบัติ	๖๘
๔.๓	การยึดหลักความเชื่อใดในการถือปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน	๗๐
๔.๔	ในทางปฏิบัติอะไรเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์ และส่งเสริมกันต่อความเชื่อทั้ง ๓ ระบบ	๗๓
๔.๕	ระบบความเชื่อและแนวปฏิบัติทั้ง ๓ ด้านนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนได้มากที่สุด และสร้างอย่างไร	๗๖
๔.๖	ระบบความเชื่อในเรื่องพุทธ ฝี (วิญญูณ) พรหมณ์ จะมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนในอนาคต	๘๐
๔.๗	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๘๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ	๘๓
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๘๓
๕.๒	อภิปรายผล	๘๖
๕.๓	ข้อเสนอแนะ	๘๙
บรรณานุกรม	๙๐
ภาคผนวก	๙๕
ภาคผนวก ก	บทความวิจัย ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ฝี และพรหมณ์ ในสังคมไทย	๙๖
ภาคผนวก ข	กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้	๑๐๙
ภาคผนวก ค	ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้	๑๑๐
ภาคผนวก ง	รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์	๑๑๒
ภาคผนวก จ	ประเด็นการสัมภาษณ์	๑๔๒
ภาคผนวก ฉ	แบบสรุปโครงการวิจัย	๑๔๔

สารบัญแผนภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบสมมติฐานในการวิจัย	๖
แผนภาพที่ ๒.๑ การวิเคราะห์เชิงละครของ Goffman	๕๓
แผนภาพที่ ๔.๑ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย : พระมหาสมยศ สุธุทธิสิริ	๘๒

อธิบายการใช้อักษรย่อคัมภีร์

๑. อักษรย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

งานวิจัยที่เป็นองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งใช้ข้อมูลจากคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ พระไตรปิฎก - อรรถกถา - ฎีกา - ปกรณ์วิเสส ผู้วิจัยสามารถใช้พระไตรปิฎก ฉบับใดเป็น เอกสารอ้างอิงก็ได้ แต่มีเงื่อนไขว่าให้ใช้ฉบับนั้นอ้างอิงตลอด และต้องระบุเอาไว้ให้ชัดเจนว่า ใช้ฉบับ สยามรัฐหรือฉบับมหาจุฬาฯ โดยบอกรายละเอียดไว้ในคำชี้แจงการใช้อักษรย่อในงานวิจัย เช่น อักษร ย่อในงานวิจัยฉบับนี้ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎก - อรรถกถา - ฎีกา ภาษาบาลีและพระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คัมภีร์ธมมปทฎีกา และอรรถกถาภาษาไทย ใช้ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย พระไตรปิฎกทุกฉบับที่ใช้อ้างอิง ให้ใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์เป็นระบบเดียวกัน หมด ตามที่ทางสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์กำหนด การอ้างอิงให้ระบุ เล่ม/ชื่อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อ คัมภีร์ ดังตัวอย่าง เช่น ที.สี. (บาลี) ๙/๒๗๖/๙๗, ที.สี. (ไทย) ๙/๒๗๖/๙๘. หมายถึง ทีฆนิกาย สीलขุณฺหวคคปาลี ภาษาบาลี เล่ม ๙ ชื่อ ๒๗๖ หน้า ๙๗ ฉบับมหาจุฬาฯเตปิฎก ๒๕๐๐ และทีฆนิกาย สीलขันธวรรค ภาษาไทย เล่ม ๙ ชื่อ ๒๗๖ หน้า ๙๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙

การอธิบายบอกอักษรย่อในรายงานการวิจัย ให้ทำเฉพาะที่อ้างอิงในรายงานการวิจัย เท่านั้น ไม่ต้องบอกอักษรย่อคัมภีร์ (พระไตรปิฎก - อรรถกถา - ฎีกา) ทั้งหมด

พระวินัยปิฎก

วิ.จ. (บาลี)	=	วินัยปิฎก จุฬวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.จ. (ไทย)	=	วินัยปิฎก จุฬวรรค (ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	=	วินัยปิฎก มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆวรรค (ภาษาไทย)
ที. มหา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาปรินิพพานสูตรปาลี (ภาษาบาลี)
ที. มหา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาปรินิพพานสูตร (ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวคคปาลี (ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก (ภาษาไทย)
อง.ต.ก.(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคุดตตรนิกาย ติกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.ต.ก.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก องคุดตตรนิกาย ติกนิบาย (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	องคุดตตรนิกาย เอกกนิบาตปาลี (ภาษาบาลี)

อง.ติก.(ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ติกนิบาย (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	=	องคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (บาลี)	=	สูตรต้นตปิฎก องคุตตรนิกาย ทสกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง.ทสก. (ไทย)	=	สูตรต้นตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของการศึกษา

ความเชื่อถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการสำนึกของมนุษย์ พร้อมทั้งพยายามค้นหาคำตอบที่ไม่อาจค้นพบนั้น ทั้งพยายามส่งเสริมความเชื่อให้คงอยู่ถาวร โดยเชื่อว่าเบื้องหลังปรากฏธรรมชาติดีมีอำนาจวิเศษควบคุมอยู่ ความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ในสมัยดั้งเดิมยังขาดการรับรู้แบบแยกส่วน จึงเชื่อว่าความเป็นไปของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย ล้วนเป็นการบันดาลมาจากผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า อุทกภัย วาตภัย และแผ่นดินไหว เป็นต้น มนุษย์หวาดผวาเพราะไม่รู้กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ส่งผลให้มนุษย์เชื่อว่าผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเหล่านั้นล้วนมีฤทธิ์เดชอำนาจ สามารถบันดาลให้เกิดความดีและความร้ายแก่มนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่สามารถต่อสู้ด้วยกำลังได้จึงยอมอยู่ใต้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ทำให้มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งได้แสวงหาวิธีการที่จะแสดงออกถึงความเคารพบูชา ด้วยการเช่นไหว้ เพื่อแสดงความอ่อนน้อม จงรักภักดี สยบยอมอำนาจเหนือมนุษย์ และยอมอยู่ใต้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ด้วยหวังให้เกิดความอบอุ่นทางจิตใจ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงมีความผูกพันกับความเชื่อมาตั้งแต่ยุคบรรพกาลและกลายเป็นมูลเหตุหรือสิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ ให้เป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อพื้นฐานทั่วไปที่มีความคล้ายคลึงกันในทุกสังคมทั่วโลก^๑ ด้วยการอาศัยพัฒนาการเหมือนสมัยกรีกโบราณประมาณ ๒๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ที่ได้แสดงพัฒนาการทางความเชื่อและศาสนาไว้ว่า ความเชื่อในเทพเจ้าบนพื้นแผ่นดินเข้ามาแทนที่ความเชื่อเทพเจ้าจากท้องทะเล และความเชื่อในเทพเจ้าบนท้องฟ้าเข้ามาแทนที่ความเชื่อเทพเจ้าบนพื้นแผ่นดิน โดยมีลักษณะความเชื่อแบบพหุเทวนิยม ด้วยการยกฐานะมนุษย์ขึ้นสู่ความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเทพเจ้า ซึ่งมีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา ภายใต้พิธีกรรมและการบวงสรวงด้วยเครื่องบูชาที่สมควร เช่น ขนม เมล็ดพืช ผลไม้แรกเกิด เหล้าองุ่น นมสด น้ำผึ้ง และสัตว์ที่ปราศจากตำหนิด้วยการฆ่าแล้วเผาไฟเช่นสรวง^๒ จากนั้นพัฒนาการความเชื่อจึงแตกแยกเป็น ๓ ความเชื่อหลัก คือ ๑) เทวนิยม (Theism) เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก ๒) ธรรมชาติเทวนิยม (Deism) เชื่อว่ามีเทวดาประจำธรรมชาติ และ ๓) อเทวนิยม (Atheism) ไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก อนึ่งศาสนาแบบเทวนิยมยังจำแนกเป็น

^๑ ปริญญา บุญมาเลิศ, คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ, Veridian E-Journal SU Vol.4 No.1 May - August 2011, ๒๕๕๔, หน้า ๕๘๘.

^๒ อนันตชัย จินดาวงษ์, ประวัติศาสตร์ยุโรป, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป, ๒๕๕๖), หน้า ๓๘, ๕๖-๕๘.

๓ ประเภทคือ ๑) เอกเทวนิยม เชื่อว่ามีพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) เท่านั้น ๒) พหุเทวนิยม เชื่อว่ามีพระเจ้าหลายองค์ (Polytheism) ทรงสถิตอยู่ทั่วไป และ๓) สัพพัตถเทวนิยม เชื่อว่าพระเจ้าสถิตอยู่ทั่วไปทุกหนแห่ง (Pantheism)^๓ ของเอกภพนี้ อย่างไรก็ตามความเชื่อลักษณะดังกล่าวบางรูปแบบนี้มิได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด โดยยังคงแสดงออกในรูปของความสัมพันธ์ ที่มีผสมผสานด้วยพื้นฐานความเชื่อทางวิญญาณเป็นที่ตั้ง ของการแสดงออกต่อหลักความเชื่อของตน

ความเชื่อของสังคมไทยที่มีต่อพระพุทธศาสนานั้น เบื้องต้นเชื่อในการตรัสรู้โดยชอบด้วยพระองค์เอง และทรงแสดงพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์ให้เผยแพร่ไปทั่วทั้งทวีป ซึ่งพระธรรมนั้นคงอยู่และกระจายไปทั่วโลกมาจนถึงปัจจุบัน โดยชาวไทยยังเชื่อมั่นว่า พระธรรมคำสั่งสอนในปัจจุบันยังเป็นของดั้งเดิมตามที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ หนึ่งในคำสอนหลักนั้นคือเรื่อง “กรรม” ซึ่งเป็นคำกลางๆ หากเมื่อนำไปใช้ในทางที่ไม่ดีไม่ถูกต้องเรียกว่า อกุศลกรรม แต่หากนำไปใช้ในทางที่ถูกต้องชอบธรรมเรียกว่า กุศลกรรม ทั้งนี้ผลกรรมที่เกิดขึ้นมาจาก ๓ ทางหลัก คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ^๔ ทว่าการนับถือศาสนาในสังคมไทยมีมานานแล้วก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามามีอิทธิพลต่อความเชื่อ เนื่องจากก่อนหน้านั้นชาวไทย (รวมทั้งดินแดนในอุษาคเนย์) นับถือผีหรือวิญญาณ ในรูปของศาลเจ้า ศาลพระภูมิ ซึ่งตั้งอยู่ในบ้านหรือหมู่บ้าน และในวัดทั่วประเทศสืบมาจนถึงปัจจุบัน^๕ จนตกผลึกไว้เป็นระบบความเชื่อที่มีโครงสร้างสมบูรณ์ในตัว จากนั้นจึงเข้ากำกับพฤติกรรมมนุษย์ทั้งที่เป็นข้อห้ามและข้ออนุญาต^๖ จากนั้นความเชื่อจึงเป็นพฤติกรรมเชิงศาสนาที่ส่งผลต่อมนุษย์ โดยแสดงออกในลักษณะมายาศาสตร์และลัทธิวิญญาณ ที่ซึ่งตามทัศนะของไทเลอร์ (E.B. Tylor) แล้ว เขาไม่เห็นความแตกต่างว่าศาสนาและมายาศาสตร์จะแยกขาดจากกันโดยสิ้นเชิง เพราะพฤติกรรมใดๆ ก็ตามที่เป็นผลผลิตมาจากวิญญาณเข้าสู่ระบบความเชื่อแล้ว พฤติกรรมเหล่านั้นทั้งหมดล้วนเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาทั้งสิ้น ในขณะที่ มาลินเนาสกี (Malinowski) และเฟรเซอร์ (James Frazer) ต่างเห็นว่า ควรแยกศาสนาออกจากไสยศาสตร์โดยเด็ดขาด เหตุเพราะพฤติกรรมใดๆ ที่เป็นผลเฉพาะปัจเจกบุคคล ควรเป็นเรื่องของมายาศาสตร์หรือไสยศาสตร์เท่านั้น โดยความคิดเหล่านี้ล้วนเป็นของนักมานุษยวิทยาทั้งสิ้น ดังนั้นมายาศาสตร์หรือไสยศาสตร์ในสังคมไทยจึงเชื่อว่า มีสภาพบางอย่างที่อยู่เหนือเขตแดนของมนุษย์ แต่ไม่สามารถจับต้องและสัมผัสได้ด้วยประสาทสัมผัสปกติ เว้นเสียแต่เขาเหล่านั้นต้องการ ซึ่งเราเรียกเขาเหล่านั้นว่า “วิญญาณ หรือ ผี” ผู้ซึ่งคอยบงการด้วยอำนาจฤทธิ์เดชพิเศษต่อโลกมนุษย์ รูปแบบความเชื่อลักษณะนี้จึงเป็นความเชื่อแบบดั้งเดิมในสังคมไทย ที่สามารถให้คำตอบนอกเหนือการรับรู้ของตน และมักเป็นระบบความเชื่อของมนุษย์ยุคชนเผ่าที่กระจายตัวอยู่ทั่วโลก ทั้งนี้พัฒนาการความ

^๓ สุชีพ ปุญญานุภาพ, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: เพื่อองอักษร, ๒๕๑๓), หน้า ๒๖-๒๗.

^๔ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, ความรู้ศาสนาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐, ๑๒.

^๕ สุจิตต์ วงษ์เทศ, งานเสวนาภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗, หน้า ๑.

^๖ จามรารี เชียงทอง, ๒๕๔๙ อ้างถึงใน จำปาทอง โพธิ์จันธิราช, การปรับเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายหญิง, (เชียงใหม่: วนิตาเพรส, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

เชื่อเริ่มปรับเปลี่ยนเมื่อลัทธิศาสนาฮินดูรุกเข้าสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสังคมไทยจึงรับพิธีกรรมของฮินดูไว้แล้วผสมผสานกับความเชื่อดั้งเดิม^๗

ชาวไทยในปัจจุบันรับอิทธิพลความเชื่อส่วนหนึ่งมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อครั้งสุโขทัยเริ่มสถาปนาตนเป็นรัฐเอกราช ที่ซึ่งพัฒนาการความเชื่อเริ่มชัดเจนในยุคอยุธยาเรืองอำนาจ ซึ่งในแวดวงราชสำนักพราหมณ์ได้เคลื่อนย้ายจากเขมรเข้าสวบบทบาทมากขึ้น การครอบงำและผสมผสานถูกส่งออกไปด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพิธีกรรม ที่เห็นได้ชัดคือความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับการตั้งศาลพระภูมิ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนไทยสมัยชนเผ่า ด้วยเหตุที่ว่าภายในบ้านมีวิญญาณสิงสถิตอยู่เพื่อคุ้มครองดูแล การแก้บน เป็นพฤติกรรมที่ต้องเอาชนะสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดและส่งเสริมตนเองและเครือญาติ ครั้นเมื่อสิ่งที่ได้บนบานไปแล้วนั้นประสบความสำเร็จ ผู้บนบานก็จะตอบแทนตามที่ได้ตั้งใจไว้ก่อนหน้านั้นทุกประการ และการทำขวัญ เป็นการเรียกความเชื่อมั่นกลับคืนสู่ผู้ประสบเคราะห์ ที่ถือว่าเป็นพลังส่วนหนึ่งของวิญญาณ^๘ ครั้นเมื่อชาวไทย (สยาม) รับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นเครื่องนำทางในการปฏิบัติต่อความเชื่อต่อวิญญาณ รูปแบบและวิธีปฏิบัติก็เปลี่ยนไปอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางพุทธศาสนา เบื้องต้นผู้ทำหน้าที่สั่งสอนคือพระสงฆ์ ที่เห็นได้ชัดคือ คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงของพระมหาธรรมราชาลิไท ที่กล่าวว่า มนุษย์เวียนววยตายเกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ คือ ๑) กามภูมิ อันเป็นภูมิที่อยู่ของยังฝักใฝ่ในกามคุณ ๒) รูปภูมิ เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของพรหมหรือรูปพรหม ซึ่งดำรงอยู่ด้วยอำนาจมานสมาบัติที่เรียกว่า รูปมาน และ๓) อรูปภูมิ ที่เป็นที่อยู่ของพรหมชั้นอรูปพรหม ดำรงอยู่ด้วยอำนาจแห่ง อรูปมาน แต่ครั้นเมื่อพ้นสภาพความเป็นอยู่นอกภูมิทั้ง ๓ นั้น คือ การเข้าสู่ภาวะนิพพาน^๙ ดังนั้นความเชื่อพื้นฐานในพระพุทธศาสนา คือเชื่อใน “กฎแห่งกรรม” อันมีพระบาลีรองรับว่า

...กัมมัตตะโกมติ กัมมะทายาโท, กัมมะโยนิ กัมมะพันธู, กัมมะปะฏิสสะระโน ยัง กัมมัง กะริสสามิ, กัลยาณัง วา ปาปะกัง วา ตัสสะ ทายาโท ภาวิสสามิ.^{๑๐}

สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เรามีกรรมเป็นแดนเกิด เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น”^{๑๑}

^๗ สนิท สัมครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐-๕๑.

^๘ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, คู่มือมีคฤเทศก์ พุทธศาสนาและความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๑), หน้า ๕๔, ๗๑, ๗๔-๗๕.

^๙ ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^{๑๐} อ.จ.ป.พ.จ.ก.(บาลี) ๒๒/๕๗/๙๙.

^{๑๑} อ.จ.ป.พ.จ.ก.(ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

ส่วนพฤติกรรมที่ประชาชนชาวไทยแสดงออกต่อความเชื่อต่อผีหรือวิญญาณนั้น โดยทั่วไปมักปรากฏในลักษณะของการบนบานและการแก้บนต่อพระภูมิเจ้าที่ การทำบุญเกี่ยวกับผู้ตายรวมทั้งการทำบุญอุทิศอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์เจาะจงต่อผู้ตาย สำหรับการแสดงออกต่อความเชื่อแบบพราหมณ์-ฮินดูในสังคมไทยจนกลายเป็นวัฒนธรรมที่เด่นชัด ได้แก่ พระราชพิธีบวงสรวงพระสยามเทวาธิราช พระราชพิธีแรกนาขวัญ พิธีบายศรีสู่ขวัญ พิธีวางศิลาฤกษ์ เป็นต้น ทั้งนี้บางพิธีกรรมได้ดัดแปลงเข้าเป็นส่วนหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยเกิดการยอมรับนับถือปฏิบัติสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน^{๑๒}

จากพัฒนาการดังกล่าวระบบความเชื่อที่คุกคามกันนี้ จึงกลายสภาพเป็นอัตลักษณ์ของสังคมไทยไปโดยปริยาย ที่ซึ่งถูกหล่อหลอมและผสมผสานกันเป็นพิธีกรรมบนบานและการถือปฏิบัติตามความเคารพต่างตอบแทน เช่น ศาลเจ้าโดยมีคนทรงคอยทำหน้าที่ติดต่อกับสิ่งลึกลับมักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชุมชน และศาลพระภูมิอันเป็นที่สิงสถิตของพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งต้องกระทำตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ มักตั้งอยู่เฉพาะบริเวณบ้าน^{๑๓} เพราะการถือปฏิบัติตามความเชื่อคืออิทธิพลที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งก็มีความแตกต่างกันในปลีกย่อยของแต่ละท้องถิ่น ทั้งที่เป็นความเชื่อที่ปราศจากเหตุผล และความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล^{๑๔} ซึ่งถือเป็นการประนีประนอมความเชื่อด้วยการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อแบบใหม่เข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบสนิท ที่เต็มไปด้วยความชัดเจนทางพระพุทธศาสนา ความแกร่งกล้าในอำนาจผีสงเทวดา และความคาดหวังในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ทั้งหลายในสากลโลก ฉะนั้นความเชื่อเชิงพุทธในสังคมไทยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ชาวพุทธแบบประชานิยม ได้แก่ พวกที่นำความเชื่อในกฎแห่งกรรม ไปผสมผสานเข้ากับความเชื่อแบบวิญญาณนิยม และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเห็นว่าวิญญาณมีความเป็นอมตะ คงสภาพอยู่หลังความตายของมนุษย์ เป็นสิ่งที่คอยรับผลของความดีและความชั่วของมนุษย์ในภพหน้า ตามคติการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร และ๒) ชาวพุทธแบบจารีตนิยม ได้แก่ พวกที่ไม่เห็นด้วย ไม่เชื่อ และไม่ยืนยันว่าวิญญาณมีความเป็นอมตะ ซึ่งเป็นตามแนวคำสอนของพระสงฆ์^{๑๕} ซึ่งแนวทางการรับประเพณีปฏิบัตินี้ได้กลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีไทย ทั้งในรูปแบบงานเฉลิมฉลอง งานบุญประจำปี การทำพิธีกรรมเช่นสรงบูชา การทำนายโชคชะตา และการเข้าทรง^{๑๖}

ความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าความสัมพันธ์ทั้ง ๓ ความเชื่อนั้น ต้องมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เป็นแรงส่งเสริมให้เกิดความผูกพันต่อกัน โดยที่ความสำคัญและคุณค่าของความเชื่อยังคงมีอิทธิพลต่อประชาชนบางมิติ จนมีอาจทอดทิ้งพื้นฐานความเชื่อเหล่านี้ออกไปจากการดำเนินชีวิตในวิถีปกติได้ ระบบความเชื่อทั้ง ๓ ประเภทนี้จึงยังคงอยู่กับประชาชนในสังคมไทยเรื่อยมา แล้วผสมผสานกลมกลืนเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่แสดงออกและปฏิบัติสืบทอดกันมาจากอดีตจนถึง

^{๑๒} จำนง อติวัฒนธรรมศึกษา, ศาสนา ชีวิต และสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗), หน้า ๙๗.

^{๑๓} สนิท สัมครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา, หน้า ๖๐-๖๑.

^{๑๔} ประชิต สฤณะพัฒน์, ศิลปะและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘), หน้า ๕๑.

^{๑๕} ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, หน้า ๒๖, ๕๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙.

ปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะยังผูกพันคงอยู่ร่วมกันต่อไป เพราะต่างคน ชุมชน และสังคมยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่ต้องยึดถือปฏิบัติเรื่อยในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ อย่างไรก็ตามเบื้องต้นคณะผู้วิจัยมีความเชื่อหรือสมมติฐานโดยพื้นฐานว่า ในสังคมไทยที่ซึ่งคณะผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น ๔ ภาค ตามประชากรกลุ่มตัวอย่างนั้น มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติโดยอาศัยหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเป็นปกติอยู่แล้ว ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดให้พื้นที่วิจัยมีพื้นฐานความเชื่อเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันทั้งหมด

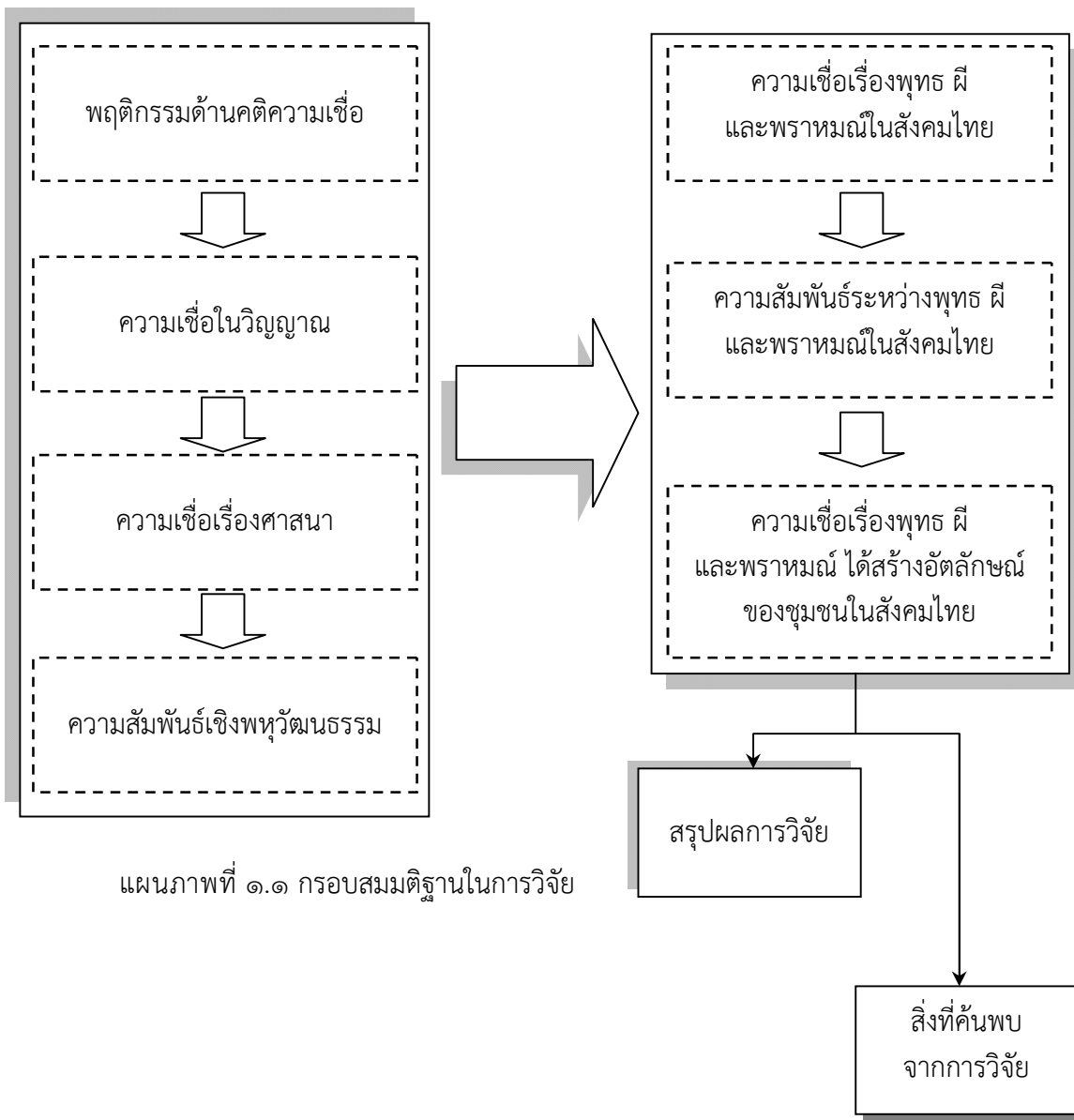
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย
๒. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย
๓. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

๑.๓ สมมติฐานการวิจัย

การดำรงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในสังคมไทยล้วนมีความเชื่อมโยงกับศาสนา มากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับความเชื่อ ฐานคติ และค่านิยม ของแต่ละคนเป็นสำคัญ ปัญหาในการดำรงชีวิตของคนในสังคมไทยโดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่ผิดๆส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการไม่เข้าใจในหลักคำสอน และจุดมุ่งหมายของศาสนาทั้งพุทธ ผี และพราหมณ์ อย่างถ่องแท้ เมื่อไม่เข้าใจอย่างถ่องแท้ การปฏิบัติก็เป็นไปอย่างไม่ถูกต้อง อนึ่งชุมชนที่มีหลักความเชื่อ ฐานคติ และค่านิยม ที่ถูกต้องมีกลไกการถ่ายทอดแนวคิดอย่างเป็นระบบ จะสามารถดำรงความเป็นชุมชนไว้ได้อย่างมีความสุขและเกิดเป็นชุมชนเข้มแข็งได้ในที่สุด

กรอบสมมติฐานในการวิจัย

แผนภาพที่ ๑.๑ กรอบสมมติฐานในการวิจัย

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

๑. เป็นการศึกษาจากหนังสือ บทความ เอกสารวิชาการ และงานวิจัยทุกชนิด ที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมความเชื่อ ความสัมพันธ์ และการสร้างอัตลักษณ์ ด้วยแนวคิดเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์

๒. เป็นการเจาะจงศึกษาหลักความเชื่อและประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติ การยอมรับและการนับถือพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย และปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ทั้งมิติด้านสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และการดำรงอยู่ ตลอดจนจนถึงการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชนในสังคมไทย รวมถึงกลไกที่เชื่อมโยงหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และสถาบันทางสังคมที่สำคัญของสังคมไทยในปัจจุบันและทิศทางในอนาคต

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทยออกเป็น ๔ ภูมิภาค ตามความเข้าใจพื้นฐานทั่วไปของสังคมไทยให้เป็นพื้นที่การวิจัย โดยจะทำการคัดเลือกเอาเพียงภูมิภาคละ ๑ จังหวัด เป็นพื้นที่หลักในการเก็บข้อมูลประกอบการวิจัย ที่มุ่งเน้นศึกษาชุมชนที่มีความโดดเด่นของสังคมไทย ด้วยการยึดหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ใน ๔ ภูมิภาคของประเทศไทย จากนั้นจึงคัดเลือกเอาภูมิภาคละ ๑ จังหวัดๆ ละ ๑ ชุมชน คือ ภาคเหนือจังหวัดเชียงใหม่ ภาคอีสานจังหวัดขอนแก่น ภาคกลางจังหวัดเพชรบุรี และภาคใต้จังหวัดสงขลา รวม ๔ จังหวัด

๑.๔.๓ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่ผู้นำทางความเชื่อด้านนั้นๆ เป็นสำคัญ อาทิเช่น ผู้นำทางคติความเชื่อ/วิญญาณ ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีความรู้และความเข้าใจ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการและเที่ยงตรงที่สุด ประชากรกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวนี้จะได้จากการคัดเลือกภูมิภาคละ ๑ ชุมชน รวม ๔ ชุมชน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านเวลา

การศึกษานี้ได้กำหนดเวลาเริ่มต้นในวันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๘ ถึง วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๕๙

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการดำเนินงานออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ ศึกษาภาคเอกสาร และศึกษาภาคสนาม เพื่อให้เกิดความชัดเจนเป็นระเบียบ และง่ายต่อการตรวจสอบ โดยมีรายละเอียดการปฏิบัติดังนี้

๑.๕.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

เป็นการศึกษาวิจัยจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย โดยที่มาของแหล่งข้อมูลเหล่านี้จะได้มาจาก ๒ แหล่งข้อมูล ได้แก่

๑. ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ โดยศึกษาจากพระไตรปิฎกในส่วนพระสูตรต่าง เพื่อหาหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

๒. ศึกษาจากข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary sources) โดยศึกษาจากงานเขียนของนักวิชาการทั้งที่เป็นหนังสือ ตำราวิชาการ บทความ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ วารสารอินเทอร์เน็ต และผลงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยในครั้งนี้ จากนั้นจึงจะนำข้อมูลที่ได้ทั้งหมดนั้นมาประมวลเนื้อความ และเสนอในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนาต่อไป

๑.๕.๒ การวิจัยภาคสนาม (Field Research)

หลังจากวิจัยเอกสารแล้วเสร็จและนำมาประมวลผลเป็นข้อสรุปเพื่อใช้เป็นกรอบแนวคิดแล้ว จึงจัดทำและพัฒนาเป็นแบบการสัมภาษณ์ (In-Depth Interview) จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาในเชิงคุณภาพ (Quality Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ประกอบด้วยขั้นตอนการศึกษาดังนี้

๑. แบบบันทึก (Record Form) ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเทป เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ และผู้วิจัยได้ถอดข้อความจากเครื่องบันทึกเทปออกมา เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร

๒. แบบสังเกต (Observation) ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาข้อมูล โดยวิธีการสังเกตการณ์โดยการสัมภาษณ์บุคคลที่เข้าร่วม ขณะที่สัมภาษณ์ ผู้วิจัยสังเกตการณ์ความตั้งใจในการให้ข้อมูลของผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อรวบรวมได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ

๓. การสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) บุคคลที่เป็นกลุ่มประชากรคือ ในการให้ข้อมูลหลัก (Key informant) ที่มีคุณสมบัติตามกลุ่มเป้าหมาย และเต็มใจให้สัมภาษณ์ หรืออาจสัมภาษณ์บุคคลใกล้ชิด แนวทางการสัมภาษณ์เจาะลึกครั้งนี้ มีโครงสร้างหลักๆ อยู่ ๕ ส่วนตามกรอบแนวคิดของการวิจัย ได้แก่

ส่วนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มเป้าหมาย

ส่วนที่ ๒ ลักษณะความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ส่วนที่ ๓ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ส่วนที่ ๔ อิทธิพลความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ที่ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

ส่วนที่ ๕ แนวโน้มความเชื่อและความสัมพันธ์เรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยในอนาคต

๔. อภิปรายผลการวิจัย นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เจาะลึกมาเรียบเรียงเพื่ออภิปรายผลการวิจัย

๕. สรุปผลการวิจัย ที่ได้จากอภิปรายผล เพื่อเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะพร้อมด้วยการแก้ไขปรับปรุงหากได้รับคำแนะนำจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ต่อไป

๑.๖ นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

ประเทศไทย ๔ ภาค หมายถึง ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง และภาคใต้ในงานวิจัยนี้
 ผู้นำทางศรัทธา หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่เกินกว่าบุคคลทั่วไปกระทำกัน ที่แสดงออกว่าตนกำลังพยายามดำเนินการตามระบบและระเบียบทางพิธีกรรม เพื่อแสดงความเคารพต่อสิ่งที่ตนกำลังเชื่ออยู่นั้น

ผู้นำทางวิญญาณ หมายถึง ผู้ที่ทำหน้าที่ติดต่อสื่อสารกับสิ่งที่มองไม่เห็น แต่รับทราบกันโดยทั่วไปว่ามีลักษณะเป็น “วิญญาณ”

ผู้นำศาสนา หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามี “พระสงฆ์” เป็นผู้นำของศาสนาพุทธ ส่วนการกระทำใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับศาสนาพราหมณ์มี “ราชครู” เป็นผู้นำของศาสนาพราหมณ์

ผู้นำชุมชน หมายถึง ผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพและยกย่องว่าเป็นผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นผู้นำตามกฎหมาย และผู้นำตามธรรมชาติด้วยการยอมรับว่าอยู่ในฐานะผู้นำชุมชน

ประชาชนที่มีความรู้และความเข้าใจต่อความเชื่อ วิญญาณ และศาสนา หมายถึง ประชาชนทั่วไปที่มีพื้นฐานด้านศรัทธา ความเชื่อ วิญญาณ และศาสนาแบบเดียวกัน ซึ่งอาจมีหรือไม่มีองค์ความรู้ความเข้าใจในเรื่องนั้นๆ อย่างถูกต้องก็เป็นได้ แต่ประชาชนเหล่านั้นจะเป็นเงื่อนไขสำคัญมิติหนึ่งที่แสดงออกต่อข้อเท็จจริงของผลการศึกษา

พฤติกรรมด้านศรัทธา หมายถึง การกระทำใดๆ ที่เป็นการแสดงออกของประชาชน โดยพิจารณาและพบเห็นได้โดยทั่วไปว่ามีแรงขับเคลื่อนมาจากความเชื่อเชิงอุดมคติ ที่คาดหวังต่อผลลัพธ์อย่างใดอย่างหนึ่งที่ตนได้กระทำลงไป

ความเชื่อในวิญญาณ หมายถึง ลักษณะการแสดงออกที่สื่อว่าประชาชนมีการรับรู้ต่ออย่างอื่นที่ไม่สามารถมองเห็นได้ โดยเชื่อว่าสิ่งเหล่านั้นคือวิญญาณทั้งที่เคยเป็นเครื่องญาติและมีใช้เครื่องญาติ เพียงแต่เขาเหล่านั้นตายจากความเป็นมนุษย์ไปแล้ว ซึ่งโดยทั่วไปมักปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นด้วยความยำเกรง เคารพ และศรัทธา

ความเชื่อเรื่องศาสนา หมายถึง ในที่นี้เจาะจงเฉพาะศาสนาพุทธ ที่ซึ่งถือว่าเป็นพื้นฐานความเชื่อส่วนใหญ่ของสังคมไทย และบางความเชื่อในศาสนาอื่นที่ถือได้ว่าเป็นพื้นฐานความเชื่อที่สำคัญ โดยที่ทั้งสองความเชื่อพื้นฐานต่อศาสนา เป็นแรงผลักดันหลักให้ประชาชนประพฤติและปฏิบัติภายในกรอบของศาสนา

ความสัมพันธ์เชิงพหุวัฒนธรรม หมายถึง การที่ประชาชนในประเทศไทยได้รับเอาวัฒนธรรมจากหลายๆ พื้นที่และพื้นฐานความเชื่อที่แตกต่างกันมายึดถือปฏิบัติร่วมกัน ซึ่งต่างก็เห็นว่าทุกวัฒนธรรมมีความสำคัญและจำเป็นต่อการรับไว้ปฏิบัติ

ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย หมายถึง ความเชื่อทั้งสามประเภทนี้ประชาชนไทยนำมายึดถือปฏิบัติร่วมกันในเกือบทุกพิธีกรรม จนเกิดเป็นความสัมพันธ์เชิงความเชื่อที่ผสมผสานกันในระดับหนึ่ง ซึ่งเป็นเรื่องยากที่จะทำการตัดพิธีกรรมบางช่วงที่เห็นว่าไม่ใช่แกนหลักของพิธีกรรมของศาสนานั้นๆ

อัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยผ่านระบบเชื่อพุทธ ผี และพราหมณ์ หมายถึง ผลผลิตเชิงวัฒนธรรมประเพณีของชุมชน ที่ได้จากการนำความเชื่อทั้ง ๓ ประเภทนี้มาถือปฏิบัติร่วมกัน จนตกผลึกเป็นความเข้าใจร่วมกันทั้งหมด

แนวโน้มความเชื่อและความสัมพันธ์เรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยในอนาคต หมายถึง ต่อไปสังคมไทยในอนาคตจะประพุดิปฏิบัติอย่างไรต่อพุทธ ผี และพราหมณ์ โดยทั้งสามส่วนนี้จะมีผลด้านความเชื่อและความสัมพันธ์ ที่เป็นพื้นฐานให้ประชาชนในชุมชนนำมาผสมผสานสร้างเป็นอัตลักษณ์หรือไม่อย่างไร

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทราบถึงหลักพื้นฐานความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย
๒. ทราบถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย
๓. ทราบถึงพฤติกรรมความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กกับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพรหมณ์ในสังคมไทย” เป็นไปตามลำดับความถูกต้องเชิงทัศนคติความเชื่อในทุกรูปแบบ ที่อยู่เหนือการรับรู้ด้วยอวัยวะส่วนต่างๆ และที่ผ่านพัฒนาการในช่วงเวลาตามยุคสมัยของสังคมมนุษย์ จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องทราบโดยพื้นฐานเกี่ยวกับระบบความเชื่อเหล่านั้นโดยลำดับดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อในสังคมไทย
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทย
- ๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย
- ๒.๔ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน
- ๒.๕ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์
- ๒.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อในสังคมไทย

๒.๑.๑ ความหมายของความเชื่อ

ความเป็นปึกแผ่นกลมเกลียวทางสังคม (Social Cohesion) เป็นจุดสนใจของนักสังคมวิทยามานาน โดยเฉพาะเอมิล เดอร์ไคหม์ (Emile Durkheim) สนใจว่า อะไรที่ยึดเหนี่ยวสังคมเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นปึกแผ่นทางสังคม (Social Solidarity) ทำยที่สุดเขาจึงได้ข้อสรุปว่า การมีส่วนร่วมในระบบความเชื่อและคุณค่าต่างๆ ร่วมกัน (Shared System of Beliefs and Values) เป็นกระบวนการขัดเกลาและควบคุมพฤติกรรมปัจเจกชนและสังคม^๑ จึงมีแนวโน้มก่อนไปทางโลกทัศน์ของเอ็ดเวิร์ด เบอร์เนตต์ ไทเลอร์ (Edward Burnett Tylor) ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของแนวคิดความเชื่อในวิญญานนิยมว่า พฤติกรรมใดๆ อันเป็นแรงขับมาจากความเชื่อ ล้วนเจือปนด้วยกลิ่นอายของวิญญานอยู่เบื้องหลัง ที่ซึ่งทราบกันโดยทั่วไปว่าศาสนา^๒ จึงจำต้องย้อนกลับไปสู่ต้นกำเนิดของความเชื่อของมนุษย์ในสมัยบรรพกาลที่ได้สั่งสมประสบการณ์ตรงมาบ้างแล้ว จึงก่อเกิดเป็นคำถามสารพัดอย่างในจิตใจว่า อะไรสร้างโลกและสร้างเมื่อไหร่ โลกเป็นของใครและโลกถูกสร้างขึ้นมาเพื่อใคร ทำไมจึงมีสิ่งมีชีวิตต่างๆ มากมายในโลก และใครมีอำนาจปกครองสิ่งนั้น แต่อาศัยเพียงเหตุผลและการสังเกต

^๑ สุเทพ สุนทรเกษม, ทฤษฎีมานุษยวิทยา พัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม เล่ม ๑, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓๓-๒๓๔.

^๒ สนิท สมัครการ, ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙), หน้า ๕๐.

แบบหยาบๆ จึงไม่อาจหาคำถามที่ซ่อนลึกในใจได้ เมื่อเป็นเช่นนั้นมนุษย์ในอดีตจึงเกิดความเชื่อโดยบริสุทธิ์ใจว่า ชีวิตโดยทั่วไปต้องมีจุดมุ่งหมายตามธรรมชาติแน่นอนเพราะมีระเบียบชัดเจนซ้ำๆ แม้ไม่สามารถรู้ชัดถึงที่หมายสูงสุดนั้นได้ เมื่อมนุษย์แต่ละคนต่างก็มีจุดหมายของชีวิตพฤติกรรมเชิงศาสนา จึงสนองความเชื่อเหล่านั้น^๓ เมื่อมาถึงจุดนี้ความเชื่อได้โน้มไปด้วยนิยามเชิง “ศาสนา” ที่สยบยอมต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์เชิงนามธรรมไม่สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส โดยมุ่งปฏิบัติตามหลักพื้นฐานทางนามธรรม ซึ่งมีเป้าหมายสูงสุดของชีวิตเป็นปลายทางที่คาดหวัง ผ่านความเข้มงวดทางพิธีกรรมต่างๆ ตามพื้นฐานความเชื่อ^๔ ลำดับนั้นความเชื่อก็คือ “ศาสนา” ในระยะต่อมา โดยใช้คำว่า religion ตามรูปแบบภาษาอังกฤษ แต่เมื่อสืบสาวลงไปอีกพบว่าตรงกับภาษาละตินคำว่า religio อันมาจากรากฐานของคำว่า relegere ซึ่งหมายถึงการปฏิบัติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งด้วยความระมัดระวัง นอกกรอบนั้นอาจมาจากคำว่า relegare ที่หมายถึง ความผูกพันด้วยการรวมเข้าด้วยกัน^๕ อย่างไรก็ตามนักปราชญ์ตะวันตกให้ความหมายไว้ว่า ความเชื่อ คือเชื่อในความมีอยู่ของอำนาจยิ่งใหญ่เหนือธรรมชาติ ในฐานะผู้สร้าง ผู้ควบคุมเอกภพ และผู้มอบวิญญูณอมตะให้แก่มนุษย์ได้อาศัย^๖

๒.๑.๒ ต้นกำเนิดของความเชื่อ

การสืบสาวหาต้นกำเนิดของความเชื่อจำเป็นต้องอาศัยแนวคิดของหลายๆ คนในหลายๆ ยุค แต่ความคิดของเอมิล เดอร์ไคหม์ (Emile Durkheim) ดูเหมือนจะลำดับเหตุแห่งการเกิดขึ้นของความเชื่อได้น่าสนใจโดยลำดับว่า วิวัฒนาการของความเชื่อและการยึดถือปฏิบัติทางความเชื่อของมนุษย์มี ๓ ยุคสมัย คือ

๑. การนับถือตามธรรมชาติ หรือธรรมชาตินิยม (Nationalism) เมื่อมนุษย์ถือกำเนิดขึ้น ก็พบความมีอยู่ของธรรมชาติอยู่ก่อนแล้ว อันได้แก่ความมืด สว่าง ร้อน หนาว ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดาวหาง ดาวตก พายุฟ้า และแม่น้ำ เป็นต้น เมื่อมนุษย์ได้สัมพันธ์กับธรรมชาติโดยปกติทั้งสุขทุกข์ ล้มป่วย การหายจากโรค ล้มตาย และให้กำเนิด มนุษย์จึงคิดเอาว่าคงเป็นเพราะอำนาจในธรรมชาติเหล่านี้เป็นแน่ที่กำหนดความเป็นไปแห่งชีวิต จึงเกิดความเกรงกลัว และกราบไหว้ นับถือบูชาสืบทอดกันมา

๒. การนับถือผีสังเทวดา หรือวิญญูณนิยม (Animism) เมื่อคุ้นเคยกับธรรมชาติแล้ว มนุษย์จึงเกิดความสงสัยขึ้นไปอีกว่า อะไรรอยูเบื้องหลังความมืด สว่าง ร้อน หนาว ดวงดาว ดวงอาทิตย์ ดาวหาง ดาวตก พายุฟ้า แม่น้ำ และต้นไม้ใหญ่ ที่สามารถดลบันดาลให้สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงได้ คงต้องมีอะไรบางอย่างที่ลักษณะจำเพาะพิเศษสถิตอยู่เป็นแน่ แล้วให้อำนาจนั้นคือ วิญญูณ (SPIRIT หรือ SOUL) ทั้งที่บันดาลให้เกิดสิ่งชั่วร้าย และที่บันดาลให้เกิดความประสพสุข จากนั้นจึงเพิ่มความเชื่อเข้าไปอีกว่าในวิญญูณนั้นต้องร่างกายอยู่เป็นแน่ และสิ่งสถิตอยู่ ณ ที่ใดสักแห่งหนในฐานะ ผี เทวดา มาร หรือพระเจ้า

^๓ โจเซฟ แกร์, แต่ง, พัน ดอกบัว, แปล, ศาสนาทั้งหลายนับถืออะไร, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๓), หน้า ๑๑.

^๔ จินดา จันทรแก้ว, ศาสนาปัจจุบัน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๓. การนับถือบรรพบุรุษ แนวคิดนี้ได้จากการที่นักโบราณคดีได้ขุดพบซากมนุษย์ในอดีต ที่พบกระบวนการปฏิบัติต่อผู้ตายอย่างน่าสนใจ โดยพบเครื่องบูชา ร่องรอยการตกแต่งหลุมฝังศพ อันเป็นเหตุผลว่า มนุษย์โบราณมีความเชื่อและนับถือบรรพบุรุษของตนว่า เมื่อมนุษย์คนหนึ่งตายไป แต่ยังไม่สูญสิ้นเสียทีเดียว หากแต่ยังคงทิ้งดวงวิญญาณไว้ให้ล่องลอยท่องเที่ยวต่อไป โดยคอยปกป้องดูแลลูกหลานและบรรพชนต่อไป ครั้นถึงเวลาตามอำนาจกำหนดก็จะกลับคืนสู่ร่างเดิมหรือถือกำเนิดใหม่อีกครั้ง^๗

ในงานค้นคว้าของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้กล่าวถึงลักษณะการถือกำเนิดขึ้นของความออกเป็น ๒ นัย คือ

๑. ลัทธิถือนับถือธรรมชาติเบื้องต้น เป็นกลุ่มชนที่นับถือธรรมชาติที่ปรากฏโดยทั่วไปบนภาคพื้น ซึ่งเป็นพฤติกรรมความเชื่อของชนชาวมลัทธิแต่เดิม ผู้ซึ่งเป็นเจ้าของดินแดนการตรวราช (ชมพูทวีปหรืออินเดีย) ที่มีสองกลุ่มได้แก่ กลุ่มแรกคือพวกดราวิเดียน (แล้วกลายเป็นทมิฬ) กลุ่มนี้เข้าปกครองดินแดนการตกก่อนกลุ่มใดๆ และกลุ่มสุดท้ายคือพวกโกลาเรียน อันเป็นกลุ่มชนที่เข้ารุกดินแดนการตกก่อนพวกอริยกะหรืออารยัน โดยชนทั้งสองกลุ่มนี้ร่วมกันปกครองดินแดนการตมาตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ ที่สำคัญทั้งสองชนเผ่านี้ให้กำเนิดความเชื่อธรรมชาติเบื้องต้นไว้ ๖ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ลัทธินับถือแผ่นดิน ๒) ลัทธินับถือภูเขา ๓) ลัทธินับถือพฤษชาติ ๔) ลัทธินับถือสัตว์ ๕) ลัทธินับถือน้ำ และ ๖) ลัทธินับถือไฟ

๒. ลัทธิถือนับถือธรรมชาติเบื้องต้น เป็นกลุ่มชนที่เคารพศรัทธาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นบนฟากฟ้านากาศ โดยมีกลุ่มชนที่นับถือเป็นคนผิวขาวทั้งเชื้อสายเซมิติก เซมิติก และอริยกะหรืออารยัน โดยความเชื่อนี้แบ่งออกเป็น ๖ ลักษณะ ได้แก่ ๑) ลัทธินับถือพระอาทิตย์ ๒) ลัทธินับถือพระจันทร์ ๓) ลัทธินับถือดาว ๔) ลัทธินับถือท้องฟ้า ๕) ลัทธินับถือฝน และ ๖) ลัทธินับถือลม^๘

สำหรับพระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูตญาโณ)^๙ กล่าวว่า เพราะอาชีพหลักของคนเหล่านั้นคือเกษตรกรรม และกสิกรรม วิถีชีวิตจึงเกี่ยวข้องพึ่งพาธรรมชาติอยู่เป็นนิตย์ ทั้งที่เป็นแม่น้ำ ภูเขา ทะเล และป่าไม้ อันเป็นพื้นฐานให้ชาวอารยันผูกพันเทิดทูนธรรมชาติยิ่งกว่าสิ่งใด ครั้นเมื่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติแสดงออกในลักษณะที่น่าสะพรึงกลัวหรือเอื้อประโยชน์ (ต่อการเพาะปลูก) จึงเกิดความเชื่อว่าเป็นเพราะธรรมชาติดลบันดาลและยกย่องนับถือใน ๒ ลักษณะ คือ ๑) แกรงกล้วยหลังอำนาจธรรมชาติจากปรากฏการณ์เหล่านั้น เพราะการพิโรธของธรรมชาติมักส่งผลถึงความตายทั้งแก่ญาติ สัตว์เลี้ยง ตนเอง และเผ่าพันธุ์ของตน และ ๒) เพื่อต้องการประจบเอาใจธรรมชาติ โดยหวังว่าพลังอำนาจนั้นจะช่วยเหลือตนในทิศทางที่ดีขึ้น (จากการเกษตร) อย่างไรก็ตามลัทธิความเชื่อในงานศึกษาของพระเทพดิลกแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท โดยที่ ๒ ลัทธิความเชื่อแรกเหมือนกันกับงานศึกษาของสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ส่วนที่เป็นลัทธิความเชื่อเพิ่มเติมนั้นคือ

^๗ นงเยาว์ ชาญณรงค์, ศาสนากับสังคม, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑๓-๑๔, ๑๗-๑๘.

^๘ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), สากลศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗-๓๘, ๕๓.

^๙ พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูตญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๘, ๑๕-๑๖.

๓. ลัทธินับถือภูตผีปีศาจ โดยมุ่งเป้าความเชื่อไปที่วิญญาณบรรพบุรุษ ด้วยพื้นฐานความเชื่อที่ว่าแม้คนจะตายจากไปแล้ว แต่สภาพความเป็นวิญญาณยังคงอยู่สืบไป และมีความต้องการอาหารเช่นเดียวกับมนุษย์ เป็นมูลเหตุให้เกิดการเช่นสรวงสรรพวิญญาณเหล่านั้น ซึ่งต่อมากลัวความคิดและความเชื่อในวิญญาณได้พัฒนาไปอีกขั้นหนึ่ง โดยเชื่อว่าวิญญาณมีพลังอำนาจบางอย่างที่จะช่วยดลบันดาลให้ชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ผู้เป็นญาติประสพสุขเสมอ จึงเกิดความหวาดกลัวต่อบรรพวิญญาณนั้น พร้อมกับแสวงหาหนทางตอบสนองเอาใจให้ดวงวิญญาณพอใจตามที่ตนเชื่อถือ ครั้นล่วงมาถึงสมัยหนึ่งจึงเกิดความเชื่อว่า วิญญาณจะถูกนำไปสู่ยมโลกโดยพญายม จึงจำต้องเคารพบูชาทေး เพื่อให้พระองค์ประทานความช่วยเหลือแก่วิญญาณบรรพบุรุษของตน และกำหนดให้เป็นหน้าที่ของบุตรที่ต้องกระทำสืบทอดกันมาเรียกว่า พิธีศราทธะ แปลว่า พิธีของผู้มีศรัทธา และกล่าวกันว่าสามิ-ภรรยาใดไม่มีบุตร ครั้นเมื่อตายไปจะตกนรกชื่อว่า ปุตตะ

๔. ลัทธินับถือเทพเจ้า นายของลัทธินี้เกิดจากความเชื่อในธรรมชาติเบื้องต่ำ ธรรมชาติเบื้องบน และภูตผีปีศาจเช่นกัน แต่พัฒนาการการยกย่องให้คุณค่าเพิ่มขึ้นโดยลำดับ จนมีฐานะเป็นผู้มีชีวะ ฤทธิ์เดช และอำนาจสมบูรณ์เหนือมนุษย์ทั่วไป โดยได้จัดแบ่งเทพออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) เทพผู้สถิตในภาคพื้นดิน ๒) เทพผู้สถิตบนนภากาศ และ ๓) เทพผู้สถิตอยู่บนสรวงสวรรค์ โดยที่เทพแต่ละพระองค์ก็มีอำนาจแตกต่างกันโดยพิสดาร

๒.๑.๓ ความเชื่อในวิญญาณของสังคมไทย

ก่อนที่จะทราบพัฒนาการความเชื่อในวิญญาณของสังคมไทย ควรทราบข้อเท็จจริงเชิงวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับวิญญาณก่อนดังนี้

๑. ความเชื่อในวิญญาณเชิงวิทยาศาสตร์

มีการอธิบายเชิงวิทยาศาสตร์ไว้ว่า เมื่อมนุษย์คนหนึ่งตายไปสิ่งที่ยังคงเหลืออยู่คือ วิญญาณซึ่งเป็นพลังงานชนิดหนึ่ง ก่อรูปร่างด้วยการทำความดีหรือความชั่วที่ยังไม่ส่งผลสำหรับผู้กระทำ วิญญาณเป็นพลังงานไร้ตัวตน ไม่มีรูปร่าง ไม่มีน้ำหนัก สัมผัสไม่ได้ แต่มีขอบเขตที่สามารถยืดและหดได้ หากแต่เมื่อมนุษย์ยังมีชีวิตอยู่วิญญาณจะสวมทับทุกส่วนของร่างกาย พอตายไป วิญญาณจะหดเล็กลงเท่าปลายเข็ม และจะลอยขึ้นไปตรงๆ ไปหยุดอยู่ชั้นรอบนอกของชั้นบรรยากาศที่ห่อหุ้มโลก และจะอยู่อย่างนั้นจนกว่าจะได้ไปเกิดในร่างใหม่ ฉะนั้นเมื่อมนุษย์ตายแล้วกลายเป็น วิญญาณจะมาหลอกหลอนหรือมาในรูปแบบการเข้าไม่ได้ เพราะวิญญาณอยู่ในฐานะเพียงพลังงานแบบหนึ่ง ไม่สามารถทำดีหรือทำชั่วให้สำเร็จด้วยวิญญาณนั้นได้ อย่างไรก็ตามความคิดนี้อธิบายว่า สัตว์ไม่มีจิตสำนึก สัตว์จึงไม่มีการทำความดีหรือความชั่ว ดังนั้นสัตว์จึงไม่มีวิญญาณ^{๑๐} เมื่อความ ลึกลับหรือไสยศาสตร์เป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างนี้ จึงเกิดความคิดว่ามนุษย์เราสามารถทราบมโนภาพของผู้อื่นได้ ด้วยการติดต่อกันผ่านกระแสจิตด้วยวิธีที่เรียกว่าสมาธิ เพราะมีความเชื่อโดยทั่วไปว่า “จิตหรือวิญญาณ” เป็นอิสระจากร่างกาย จึงเกิดการทดลองค้นหาอำนาจของจิต การนี้นักฟิสิกส์ชาว อังกฤษชื่อ Sir Oliver Lodge เคยทุ่มเทศึกษาเรื่องจิตอย่างจริงจังมาแล้วหลังสงครามโลกครั้งที่ ๑ แต่

^{๑๐} ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์, วิญญาณกับจักรวาล, (กรุงเทพมหานคร: วชิรรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓๕.

ยังขาดการรับรองผลการทดสอบจากนักวิทยาศาสตร์โดยทั่ว แต่การสะกดจิตสามารถทำได้จริงตามที่นักจิตวิทยารับรอง^{๑๑}

ในโลกตะวันตก ได้มีการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับโลกหน้ากันมาก จนถึงกับมีสมาคมค้นคว้าทางวิญญาณเกิดขึ้น อย่างเช่น ในหนังสือ Maor about Life in the World Unseen ซึ่งแอนโทนี บอร์เจีย (Anthony Borjia) เป็นผู้เขียนตามคำบอกของโรเบิร์ต ฮิว เบนสัน (Robert Hugh Benson) ผู้ไปเกิดในเทวโลก กล่าวคือ โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน สมัยเมื่อเป็นมนุษย์ได้เป็นนักบวชระดับบิชอป (Bishop) ของศาสนาคริสต์ และเคยรู้จักกับแอนโทนี บอร์เจีย มาก่อน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ และต่อมาอีก ๕ ปี ก็ได้สิ้นชีวิตไปเกิดเป็นเทวดาดังกล่าวแล้ว เทพบุตร โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน บรรณาธิการที่บอกความจริงในปรโลกให้มนุษย์ได้ทราบ จึงได้มาติดต่อกับ แอนโทนี บอร์เจีย ทางสมาธิ ผลของการติดต่อกัน รวมเป็นข้อมูลมากมาย จนพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ More about Life in the World Unseen ดังกล่าวแล้ว หนังสือนี้ได้แปลเป็นภาษาไทย โดยอาจารย์ ศิริ พุทธศุภร์ ให้ชื่อว่า โลกทิพย์ เนื้อหาสาระย่อๆ ในหนังสือชุดนั้นมีดังนี้

โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน เล่าว่า เมื่อตนดับจิต ก็ปรากฏว่ามีร่างทิพย์ ซึ่งก็เหมือนร่างเดิมทุกประการ ออกมาจากร่างเก่า แต่ทว่าร่างใหม่นี้ไม่เจ็บปวด พิกลพิการเหมือนร่างเก่าทั้งสามารรถเหาะได้ สวมเสื้อผ้านี้เหมือนชุดที่สวมก่อนตาย เพียงแต่เป็นผ้าเนื้อละเอียดดียิ่งและมีประกาย ร่างทิพย์นี้ ไม่มีใครเห็น จะพูดกับใครก็ไม่มีการได้ยิน จึงจำใจต้องผละจากที่นั่นไป และได้พบกับเพื่อนนักบวช ซึ่งได้ตายไปแล้ว ๓ ปี มารับ และเพื่อนได้พาเหาะไปถึงบ้านของโรเบิร์ต ฮิว เบนสัน ในปรโลก บ้านหลังนี้มีลักษณะคล้ายกับบ้านของโรเบิร์ต ฮิว เบนสัน ในโลกมนุษย์ จะผิดก็แต่บ้านในเทวโลกหลังนี้ สวยสดงดงามกว่ากันมาก อย่างเทียบกันไม่ได้เลย ทั้งบางส่วนของที่เคยคิดไว้ว่า จะต่อเติมเมื่อสมัยเป็นมนุษย์ แต่ยังไม่ได้ทำ เพราะขาดทุนทรัพย์ เป็นต้น ก็กลับมีขึ้นครบบริบูรณ์ในโลกทิพย์ แต่ก็มีอยู่เหมือนกันที่บางอย่างหายไป เช่น ไม่มีห้องน้ำ ไม่มีห้องครัว ไม่มีห้องส้วม ทั้งนี้ก็เพราะเทวดาในเทวโลก ไม่จำเป็นต้องอาบน้ำ เพราะร่างกายสะอาดอยู่เสมอ จึงไม่จำเป็นต้องมีห้องน้ำ และเทวดาไม่จำเป็นต้องบริโภคอาหาร เพราะอิมอยู่เสมอจึงไม่จำเป็นต้องมีห้องครัว และเมื่อไม่บริโภค ก็ไม่ต้องถ่ายอุจจาระ จึงไม่จำเป็นต้องมีห้องส้วมดังกล่าวแล้ว และรอบบริเวณบ้านก็เต็มไปด้วยไม้ดอกไม้ผลนานาพันธุ์ ไม้ดอกที่นี้สีสวยสดงดงามยิ่งนัก จนไม่อาจเปรียบเทียบกับดอกไม้ในเมืองมนุษย์ได้ ทั้งบานคงทนอยู่อย่างนั้น ไม่เหี่ยวแห้ง ส่งกลิ่นหอมจรุงใจดีแท้ ก่อให้เกิดความชุ่มชื่น เบิกบานใจอย่างประหลาด ทั้งเมื่อเข้าไปใกล้ ก็จะมีดนตรีทิพย์ไพเราะเสนาะโสตยิ่งนัก เปล่งมาจากดอกไม้เหล่านั้นๆ ทำให้เกิดความสุขใจยิ่ง เรื่องนี้เป็นธรรมดาในโลกสวรรค์ สักกับเสียงเป็นของคู่กัน อะไรที่มีสี ก็ย่อมมีเสียง ผลไม้ก็มีนานาชนิดและทุกผลก็แก่หรือสุกกำลังนำรับประทานพอดี หากรับประทานก็จะรู้สึกอร่อยยิ่งนัก และผลใดที่ถูกปลิดออกมารับประทาน ก็จะมีผลใหม่ผลออกมาแทนที่ผลนั้น ทั้งแก่หรือสุกกำลังนำรับประทานพอดีเช่นกัน และผลไม้ทุกผลในสวรรค์ไม่มีการสุกงอมตกลงดินเลย

ในโลกสวรรค์มีภูเขา น้ำตก แม่น้ำ ทะเล เป็นต้น เหมือนเมืองมนุษย์ เพียงแต่สวยสดงดงามกว่ากันมาก อากาศในโลกสวรรค์ก็กำลังพอดี ไม่ร้อนไม่หนาวตลอดเวลา ไม่มีฤดูกาล จึงไม่มีเหตุที่จะทำให้อุณหภูมิเปลี่ยนแปลง ทั้งสว่างไสวตลอดเวลา ไม่มีมืดไม่มีกลางคืน มีแต่กลางวัน และ

^{๑๑} สมัคร บุราราศ, ปัญญา : จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๒๐-๒๑.

แสงสว่างที่โลกสวรรค์นั้นก็ไม่ได้มาจากแสงดวงอาทิตย์ แต่มาจากแสงสว่างของเทพบุตร เทพธิดา และสิ่งต่างๆ ในโลกสวรรค์ ซึ่งล้วนแต่มีรัศมี ผิดกับนรกซึ่งกลับตรงกันข้าม ยิ่งลึกมากเท่าไร ก็ยิ่งมืดเท่านั้น มีแต่ความมืด ไม่มีแสงสว่าง หรือมีแต่กลางคืนไม่มีกลางวัน เพราะฉะนั้นวันคืนของสวรรค์และนรกจึงยาวนานเหลือเกิน ยวดยานพาหนะในโลกสวรรค์ ก็ไม่จำเป็นต้องมี เพราะไม่จำเป็น ทั้งนี้ก็เพราะเทวดาเหาะได้และสามารถไปถึงที่ไหนก็ได้เร็วดังใจปรารถนา เพราะในโลกสวรรค์ ร่างกายไปได้เร็วเท่าจิตว่องไวเท่าจิตสั่ง เพราะฉะนั้นอยากไปไหนก็จะไปถึงทันที ดังนั้น เรื่องระยะทางใกล้-ไกล จึงไม่มีปัญหาต่อเทวดาแต่อย่างใด แต่ข้อนี้ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า ในโลกสวรรค์ไม่มีการเดิน เทวดาองค์ที่ต้องการเดินก็เดินอย่างมนุษย์ ดังนั้น เทวดาปรารถนาจะไปไหนก็อาจไปได้ ๓ วิธีด้วยกัน คือ เดิน หรือเหาะ หรือหายตัวไปปรากฏในที่ที่ต้องการอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่ว่าหายตัว ก็คือร่างกายจะหายวับจากที่เดิมแล้วไปปรากฏตัวในที่ตนตั้งใจไป แต่ในระหว่างทางไม่มีโอกาสเห็นอะไรเลย พอหายตัวปุ๊บก็ถึงปุ๊บทันที เทวดาส่วนใหญ่จะไปไหนมักใช้วิธีนี้ ส่วนวิธีเหาะทำได้เป็นบางองค์ บางประเภทเท่านั้น อย่างเช่นพวกภุมมเทวดาเหาะไม่ได้ เทวดาที่เหาะได้จะต้องเคยฝึกจิต บังคับจิตของตนได้ หากบังคับไม่ได้ก็เหาะไม่ได้

ในโลกสวรรค์ ก็มีสิ่งก่อสร้างอย่างเมืองมนุษย์เหมือนกันเพียงแต่สวยกว่าถาวรกว่า สิ่งก่อสร้างในโลกมนุษย์ และสิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนวนิมานในโลกสวรรค์ ล้วนแต่สำเร็จมาจากจิตใจทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นโลกทิพย์จึงเป็นโลกแห่งจิต โลกแห่งความคิด ความคิดกลายเป็นการกระทำ และส่งผลให้เห็นกันทันทีทันใด ตัวเจตนาที่แฝงอยู่เบื้องหลังความคิด หรือการกระทำนั้นแหละสำคัญที่สุด ในแดนทิพย์นี้ไม่มีผู้ใดสวมหน้ากากได้อีกต่อไป ทุกคนจะต้องเปิดเผยสภาวะแห่งจิตใจที่แท้จริงของตนออกมาทั้งหมด ทั้งในคำดีและด้านชั่ว การที่จะไปเกิดในสวรรค์ก็เช่นกัน จะไปได้ก็ด้วยอำนาจจิตเท่านั้น และจิตที่คิดจะไปสวรรค์ได้ก็จะต้องเป็นจิตที่ประณีต สูงส่งไปด้วยคุณธรรม และการที่จิตจะประณีตสูงส่งด้วยคุณธรรมได้ก็เพราะทำความดี กล่าวคือ จะทำอะไรก็จะทำแต่สิ่งดีงามและทำอย่างบริสุทธิ์ใจ เจตนาที่หวังดี เต็มใจหรือบริสุทธิ์ใจนั้นแหละ เป็นเหตุโดยตรงที่จะนำไปสู่โลกสวรรค์มิใช่ออย่างอื่น ด้วยเหตุนี้ความสุขในโลกหน้าจึงไม่อาจซื้อได้ด้วยปริมาณเงินตราที่ทำบุญลงไป ตรงกันข้ามการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นแม้เล็กน้อย แต่ถ้าทำด้วยความเต็มใจและด้วยเจตนาบริสุทธิ์ที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นที่ตั้ง กลับมีผลในโลกทิพย์มากกว่า ที่ทำบุญมากๆ แต่ทำด้วยเจตนาไม่บริสุทธิ์เสียอีก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง ในการทำบุญนั้นเจตนาเป็นเรื่องสำคัญที่สุด ไม่ใช่จำนวนเงิน เพราะเราอาจจะเอาเงินซื้อผลบุญหรือความสุขในโลกหน้านั้นไม่ได้เป็นอันขาด ส่วนการทำบุญหรือทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่นนั้น แม้มีประมาณเล็กน้อย เพื่อช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันกลับได้อานิสงส์ยิ่งใหญ่กว่าการทำบุญด้วยเงินเป็นจำนวนมาก แต่แฝงด้วยเจตนาไม่เต็มใจหรือไม่บริสุทธิ์เสียอีก ด้วยเหตุนี้ในโลกสวรรค์จึงถือเรื่องบุญกุศลหรือความประณีตของจิตใจเป็นสำคัญ ในการตัดสินว่าใครมีบุญมาก บุญน้อย ยิ่งใหญ่มาก ยิ่งใหญ่น้อย ส่วนการที่เคยยิ่งใหญ่มีศถาบรรดาศักดิ์ในโลกมนุษย์มาก่อน ไม่อาจเป็นเหตุทำให้ยิ่งใหญ่ในสวรรค์ได้เลย ดังนั้น บุคคลเป็นจำนวนมากที่เคยเป็นผู้ยิ่งใหญ่ในโลกมนุษย์ จะรู้สึกที่ตนเองเล็กน้อยเหมือนไม่สำคัญอะไรเลยในโลกทิพย์ แต่ตรงกันข้ามมีบุคคลเป็นจำนวนไม่น้อยที่เมื่ออยู่ในโลกมนุษย์ อาจไม่มีใครรู้จักชื่อเสียงเลย ครั้นจุติมาปฏิสนธิในโลกสวรรค์แล้ว กลับปรากฏเป็นที่รู้จักกันอย่างแพร่หลาย จนเจ้าตัวรู้สึกตื่นตันใจแทบพูดไม่ถูกทีเดียว จากเรื่องราวดังกล่าวมาชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ทุกคนจะนำติดตัวไปได้ในปรโลก ก็คือความหยาบ

หรือความประณีต แห่งจิตของเขาเองเท่านั้น ในโลกทิพย์ไม่มีผู้ใดคิดคำนึงถึงยศศักดิ์ ฐานะ ตำแหน่ง ของบุคคลในโลกมนุษย์อีกต่อไป การกระทำและความคิดของเขาในโลกมนุษย์ต่างหากที่จะคอยเป็น พยานเชิดชู หรือปรักปรำเขาเอง อีกทั้งตัวเขาเองก็จะเป็นผู้พิพากษาของตนเองอีกด้วย กล่าวคือ แต่ละคนนั้นแหละเป็นผู้พิพากษาทั้งคุณและโทษให้ตนเอง ผลแห่งความคิด การกระทำและคำพูดของเขา ที่ได้ฝังร่องรอยไว้ในจิตของเขานั้นเอง จะเป็นผู้พิพากษาของเขา โดยนัยนี้จิตจึงเป็นของวิเศษ เพราะมี คุณสมบัติสามารถเก็บสะสม “ทะเบียนประวัติ” ความเป็นมาในหนหลังต่างๆ ไว้อย่างละเอียด วิจิตร พิสดาร ทั้งไม่มีผิดพลาดและไม่ลบลือนด้วย

โลกทิพย์เป็นโลกแห่งจิต อะไรที่สะสมไว้ในจิต ย่อมแสดงออกหมดในโลกทิพย์ ดังนั้น อะไรที่เป็นบุญก็แสดงออกถึงความสุข ความมั่งคั่งและอำนาจโดยประการทั้งปวง ส่วนอะไรที่เป็นบาป ก็แสดงออกถึงความทุกข์ ความยากจน และความต่ำต้อยในรูปแบบต่างๆ และส่วนอะไรที่ไม่ใช่บุญ-บาป เช่น ความถนัดในด้านต่างๆ เป็นต้น ก็แสดงออกในทางนั้นๆ เพราะฉะนั้นอะไรที่เคย สั่งสมไว้ในจิต ย่อมไม่สูญหาย โดยนัยนี้คนที่มีอุปนิสัยอย่างไร เมื่อตายไปแล้วไม่ว่าจะไปเกิดในภพภูมิ อะไร ก็จะมีอุปนิสัยอย่างนั้น เพราะฉะนั้นแม้ในสวรรค์ก็ยังมีเทวดาสัมมาทิฎฐิ เทวดามิจฉาทิฎฐิ เทวดาดี เทวดาไม่ดี ด้วยเหตุนี้ใครที่อยากจะเปลี่ยนอุปนิสัยอะไร ก็จะต้องเปลี่ยนให้ได้ขณะที่ยังเป็น มนุษย์ จะหวังไปเปลี่ยนในชาติหน้าย่อมเป็นไปได้ ในทำนองเดียวกัน คนที่อยากจะมีอุปนิสัย ใดๆ ก็จะต้องปลูกฝังทำให้เกิดมีขึ้นตั้งแต่ในชาตินี้เช่นกัน

สรุปแล้ว สวรรค์เป็นภูมิแห่งความสุขความสวยสดงดงาม ความไพเราะ เต็มไปด้วยเรื่องเจริญหู เจริญตา และเจริญใจ แม้แต่ผู้ที่ไปเกิดที่นั่น ก็มีรูปร่างสวยสดงดงาม ทั้งเทพบุตร เทพธิดา กล่าวคือเทพบุตรเทพธิดาทุกองค์ ล้วนแต่เป็นหนุ่มสาว ไม่แก่เฒ่าและถึงแม้จะมีอายุยืนยาวเท่าไร ก็ยังเป็นหนุ่มสาวอยู่อย่างนั้น ยิ่งกว่านั้นเทพบุตรเทพธิดาองค์ใด หากพัฒนาจิตใจได้สูงขึ้น ประณีตขึ้น ก็ยิ่งทำให้เป็นหนุ่มสาวยิ่งขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นการดูเพียงรูปร่างกาย จึงไม่อาจรู้ได้ว่า เทวดาองค์ไหนอยู่มานาน มีอายุมากน้อยกว่ากัน เพราะทุกองค์หนุ่มสาวด้วยกันทั้งนั้น แต่ก็มี เหมือนกันที่สวรรค์บางชั้น ใครตายในวัยใด ก็จะเป็นเทวดาในวัยนั้น ใครตายตอนเด็กก็เป็นเทวดาเด็ก ใครตายตอนแก่ก็เป็นเทวดาแก่ ดังนี้ เป็นต้น แต่ที่แปลกก็คือครั้นอยู่นานไป จะค่อยเปลี่ยนไปเป็น เทวดาหนุ่มสาวทั้งหมด สวรรค์ได้ชื่อว่าเป็นภูมิแห่งความสุขและความสะดวกสบาย ที่ชื่อว่าเป็นภูมิ แห่งความสุขก็เพราะว่าผู้ที่ไปเกิดในโลกทิพย์จะพบแต่ความสุขทั้งกายและใจ กล่าวคือ ไม่มีโรคภัยไข้ เจ็บ ไม่แก่เฒ่า ไม่หิวกระหาย ไม่ต้องประกอบอาชีพ อากาศดี ไม่มีมลพิษ มองไปทางไหนก็เจริญหู เจริญตา เจริญใจ และที่ว่าสะดวกสบาย ก็เพราะอยากจะได้อะไร ก็เนรมิตเอาได้ อยากจะไปไหนก็ไป ถึงได้เร็วทันใจ นอกจากนี้ในสวรรค์ยังเต็มไปด้วยสิ่งสวยสดงดงาม สมบูรณ์แบบ ดังนั้น สิ่งต่างๆ ในโลกสวรรค์จึงเป็นแม่แบบหรือต้นแบบให้สิ่งต่างๆ ในโลกมนุษย์ได้ลอกแบบ ด้วยเหตุนี้ สิ่งต่างๆ ในโลก มนุษย์จึงไม่มีอะไรที่สมบูรณ์เท่ากับสิ่งต่างๆ ในโลกสวรรค์ อีกทั้งเหตุการณ์อะไรที่จะเกิดขึ้นในโลก มนุษย์ ก็จะปรากฏให้ชาวโลกทิพย์ได้รู้ล่วงหน้าก่อนเสมอ เพราะฉะนั้นโลกทิพย์จึงเป็นภูมิแห่ง ความคิด เหตุผล และความยุติธรรม ทั้งเป็นภูมิแห่งกรรม ภูมิแห่งสากลจักรวาล ที่ไม่มีใคร เปลี่ยนแปลงได้ ใครทำกรรมอันใดไว้ในโลกนี้ กรรมนั้นก็จะเป็นมรดกของผู้นั้นในโลกหน้า

โลกทิพย์หรือสวรรค์อยู่ที่ไหน เรื่องนี้ใครๆ ก็อยากทราบ โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน ได้กล่าวว่า โลกสวรรค์หรือโลกทิพย์กับโลกมนุษย์จะซ้อนกันอยู่ และโลกทิพย์ ก็มีหลายภูมิ โลกทิพย์

เหล่านี้ซ้อนกันเป็นชั้นๆ จากต่ำไปหาสูง เสมือนวงกลมโอบล้อมโลกมนุษย์ และโดยเหตุที่โลกทิพย์ซ้อนกันเป็นชั้นๆ รอบโลกมนุษย์ โดยมีโลกมนุษย์เป็นเสมือนจุดศูนย์กลาง ดังนั้น อาณาเขตของโลกทิพย์จึงถูกแบ่งออกตามดินแดน สัญชาติ และภาษาของโลกมนุษย์นั้นๆ ด้วย และก็ด้วยเหตุนี้โลกทิพย์ที่อยู่เหนืออาณาเขตของประเทศใดในโลกมนุษย์ ก็มักจะเป็นที่อยู่ของชาวโลกทิพย์ที่เคยเป็นประชากรของชาตินั้น ภาษานั้น เมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์นั่นเอง เช่น ชาวโลกทิพย์ของฝรั่ง ก็อยู่เหนือดินแดนฝรั่ง โลกทิพย์ของชาติอื่นๆก็อยู่เหนือดินแดนของชาตินั้นๆ เพราะฉะนั้นสภาวะหลายๆ อย่างในโลกสวรรค์จึงคล้ายกับสภาวะของโลกมนุษย์ที่โลกทิพย์ซ้อนอยู่ เหตุที่เป็นเช่นนี้ ก็เพราะว่า การได้อยู่รวมกันของคนเชื้อชาติเดียวกัน วัฒนธรรมเดียวกัน ย่อมจะมีความสุขมากกว่าการอยู่ในต่างหมู่ ต่างวัฒนธรรมต่างสิ่งแวดล้อม อำนาจความคิดที่ตรงกันเช่นนี้ เป็นต้นเหตุที่ทำให้โลกทิพย์มีสภาวะคล้ายกับความเป็นไปของชุมชนนั้นๆด้วย เพราะโลกทิพย์ที่เป็นโลกแห่งความคิดจึงต้องได้รับผลจากความคิดของโลกมนุษย์ด้วย เป็นธรรมดา เพราะฉะนั้นสภาวะในโลกทิพย์จึงยังมีการแบ่งแยกดินแดน ตามเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรมตามอย่างโลกมนุษย์ แต่เรื่องแบบนี้ ไม่ได้มีทุกชั้นภูมิมีอยู่แต่ในสวรรค์ชั้นต่ำบางชั้นเท่านั้น ส่วนความเป็นไปในสวรรค์ชั้นสูงจะลดการแบ่งแยกแตกต่างกันลงไปตามลำดับจนถึงสวรรค์ชั้นสูงมาก ทุกอย่างจะเหมือนกันหมด ไม่มีการแตกต่างด้วยเชื้อชาติภาษาและอื่นๆอีกเลย

สวรรค์มีหลายชั้น บางท่านกล่าวว่าสวรรค์มีถึง ๗ ชั้น ซ้อนขึ้นไปตามลำดับ ความต่างกันระหว่างสวรรค์ชั้นสูงกับชั้นต่ำ ก็คือสวรรค์ชั้นสูงกว่า จะมีทุกอย่างที่สวยสดงดงามกว่า ประณีตกว่า สมบูรณ์กว่าในสวรรค์ชั้นสูงมากขึ้นไปเท่าใด ทุกอย่างก็ยิ่งสวยสดงดงามประณีตสมบูรณ์มากขึ้นไปเท่านั้น ตามลำดับ นอกจากนี้สวรรค์ยิ่งชั้นสูงมากขึ้นเท่าใด ก็ยังมีแสงสว่างมากขึ้นไปด้วย แต่ตรงกันข้าม สวรรค์ชั้นต่ำลงเท่าไร แสงสว่างก็จะลดลงตามลำดับ ยิ่งถ้าเป็นอบายภูมิ ก็มีมืดมิด และอบายภูมิก็เช่นกัน อบายภูมิขุมที่ต่ำลงเท่าไร ความมืดมิดก็มากขึ้นเท่านั้น จนถึงมืดสนิท เทวดาในชั้นที่ต่ำกว่า ไม่อาจมองเห็นเทวดาในชั้นที่สูงกว่าได้ ทั้งไม่อาจเข้าไปในสวรรค์ชั้นสูงกว่า ยกเว้นแต่เทวดาชั้นสูงกว่าพาเข้าไป แต่ตรงกันข้าม เทวดาชั้นสูงกว่าย่อมสามารถมองเห็นเทวดาในสวรรค์ชั้นต่ำกว่าได้ สามารถเข้าไปในสวรรค์ชั้นต่ำกว่าได้ ในสวรรค์แต่ละชั้นจะมีหัวหน้าเทวดาคอยปกครองดูแล ส่วนการติดต่อสื่อสารกันก็ไม่มีอุปสรรคเรื่องภาษา เพราะเทวดาใช้ภาษาใจติดต่อกันได้ และการแนะนำให้รู้จักกันก็ไม่จำเป็นเทวดาองค์ไหนอยากจะรู้จักเทวดาองค์ใด ก็สามารถรู้จักเทวดาองค์นั้นได้เลย เพราะต่างก็รู้ความในใจกันแล้ว

ตามปกติเทวดาโดยทั่วไปมีจิตใจสูง จึงชอบช่วยเหลือกันและคอยช่วยมนุษย์ ด้วยเหตุนี้ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์โดยทั่วไป จึงมักมีเทพประจำตัว (guardian angel) อยู่ด้วย เทพประจำตัวจะคอยคุ้มครองป้องกันดูแล ส่วนเทพองค์ไหน จะมาเป็นเทพประจำตัวของใครก็ขึ้นอยู่กับนิสัยเหมือนกัน เทพเหล่านี้เคยเป็นมนุษย์ที่มีประสบการณ์ทั้งในด้านสุข ทุกข์ สมหวัง ผิดหวัง ความสำเร็จ และความล้มเหลว มาแล้ว จึงทราบดีว่า คราวใดควรช่วยเหลือ คราวใดควรห้าม คราวใดควรคุ้มครอง แต่มนุษย์ก็มีเจตจำนงอิสระที่จะเชื่อหรือไม่ก็ได้ และก็ไม่มีเทพองค์ใด จะรู้ล่วงหน้าว่ามนุษย์จะใช้เจตจำนงไปในทางใด

โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน ได้กล่าวถึงกายเนื้อกับกายทิพย์ว่า มีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น แต่บางครั้งกายทิพย์จะพราวออกจากกายเนื้อได้ชั่วคราว คือตอนที่คนหลับสนิท กายทิพย์จะล่องลอยออกไปจากกายเนื้อ ไปเห็นนั่น เห็นนี่ เห็นอะไรต่างๆ อย่างที่เราเรียกว่าฝันแต่ทว่ากาย

ทิพย์ก็ไม่ได้แยกขาดออกมาจากกายเนื้ออย่างเด็ดขาดเสียทีเดียว เพราะยังมีความสัมพันธ์กับกายเนื้ออยู่ ทั้งนี้ก็เพราะมีสายใยอันเป็นเสมือนแม่เหล็ก (magnetic cord) เชื่อมโยงเอาไว้ สายใยนี้เป็นเครื่องผูกมัดสายชีวิต (life-line) ระหว่างกายเนื้อกับกายทิพย์เข้าไว้ด้วยกัน และตราบที่สายใยนี้ยังไม่ขาด กายทิพย์ที่ภาคจากไปในบางครั้ง จากกลับคืนสู่โลกเนื้อได้ดั้งเดิม แต่เมื่อใดสายใยนี้ขาดลงกายทิพย์ก็จากภาคจากไปโดยเด็ดขาด ซึ่งเรียกกันว่าตายเมื่อนั้น^{๑๖}

ตามปกติเมื่อคนตายแล้ว กายทิพย์จะใช้เวลาประมาณ ๒-๓ วัน ตามเวลาในโลกมนุษย์จึงจะสามารถผละออกจากกายเนื้อได้เด็ดขาดและในระหว่างนี้กระแสดิจิตของผู้ที่อยู่ในโลกมนุษย์ จะเป็นอุปสรรคก่อให้เกิดแรงดึงอย่างมากต่อวิญญาณของผู้เพิ่งดับไป เพราะฉะนั้นผู้ที่อยู่เบื้องหลัง จึงไม่ควรโศกเศร้าเสียใจถึงผู้ตายให้มากนัก เพราะจะทำให้กายทิพย์หรือวิญญาณของผู้ตายเกิดความอาลัยไม่อยากจะจากไป หรือจำต้องจากไปด้วยความทุกข์ใจ

สรุปแล้วโลกหน้าเป็นโลกแห่งวิญญาณ เป็นโลกแห่งจิต เพราะฉะนั้นผู้ที่ตายไปแล้วจะนำสิ่งติดตัวไปในโลกหน้าได้ ก็มีแต่สภาวะจิตที่ละเอียดและหยาบหรือบุญ-บาปเท่านั้น อย่างอื่นทุกอย่างในโลกไม่สามารถติดตัวไปสู่โลกหน้าได้ บุญ-บาป เท่านั้นที่จะอยู่ตอบสนองเขาตลอดเวลา เพราะฉะนั้นโลกหน้าจึงเป็นโลกที่คอยเสวยผลกรรมอย่างเดียวกันใครทำบุญไว้มาก ก็เพลิดเพลินด้วยการเสวยความสุขในรูปแบบต่างๆ ดุจคนมีเงินมาก ก็สุขสำราญด้วยการใช้เงินฉนั้น ฉิดกับคนทำบาปไว้มาก ก็ระทมทุกข์ชดใช้กรรมในรูปแบบต่างๆ ดุจคนทำความชั่วไว้มาก ก็ต้องก้มหน้ารับโทษทัณฑ์หรืออย่างเขาก็เหมือนคนจนไม่มีเงินใช้เลย ก็ต้องตรากตรำทำงานเลี้ยงชีวิตฉนั้น^{๑๗}

๒. ความเชื่อในวิญญาณของสังคมไทย

กาลก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเข้าสู่พื้นแผ่นดินไทย คนส่วนใหญ่บริเวณนี้ก็นับถือศาสนาแบบวิญญาณนิยม (Animism) กันอย่างแพร่หลายอยู่ก่อนแล้ว โดยยอมรับกันว่า วิญญาณยังคงดำรงอยู่หลังจากมนุษย์ตายไปแล้ว และคงต้องสิงสถิตอยู่ที่ใดสักแห่งหน ตามสถานที่และธรรมชาติต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อพื้นฐานของมนุษย์^{๑๘}

๒.๑.๔ ความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ของสังคมไทย

“พราหมณ์” ดั้งเดิมเป็นเพียงคณะผู้ทำพิธีกรรม ที่ผ่านการพบปะ สังเกต และสะสมประสบการณ์ จากพฤติกรรมของคนทั่วไปทำกันเป็นปกติ พราหมณ์จึงเกิดการเรียนรู้และสั่งสมไว้เป็นรูแบบหลัก และกลายเป็นเจ้าของพิธีกรรม พร้อมทั้งสั่งสอนประชาชนไปโดยปริยายในที่สุด เมื่อกาลเวลาเนิ่นนานเข้าศรัทธาจึงมากล้นจากประชาชน “พราหมณ์” จึงกล่าวว่า พวกตนถือกำเนิดขึ้นจากโอษฐ์ของพระพรหม^{๑๙}

^{๑๖} โรเบิร์ต ฮิว เบนสัน, โลกทิพย์ (ภาค ๑, ภาค ๒, และภาค ๓), แปลโดย ศิริ พุทธศุภร์, จาก More about Life in the World Unseen, (พระนคร: วิญญาณ, ๒๕๐๘, ๒๕๑๐, ๒๕๑๑), อ้างถึงใน พัน ดอกบัว, แนวคิดเกี่ยวกับวิญญาณสารการเวียนวายเป็นเกิดในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร:สยามปริทัศน์, ๒๕๕๗), หน้า ๒๙๔-๓๐๓.

^{๑๗} ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, หน้า ๑.

^{๑๘} พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรญาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, หน้า ๑๑.

๒.๑.๕ ความเชื่อในศาสนาพุทธของสังคมไทย

โดยพื้นฐานแล้วความเชื่อและวิธีการปฏิบัติตนตามหลักพระพุทธศาสนาของชาวพุทธ อาจแบ่งออกเป็น ๒ ด้านหลัก คือ ๑) ชาวพุทธที่ปฏิบัติตนตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าโดยตรง ที่เป็นพุทธพจน์หลักเพื่อความหลุดพ้นเป็นสำคัญ หรือยึดถือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ไว้เป็นที่เคารพแก่ตน จากนั้นก็นำคำสั่งสอนนั้นมาเป็นกรอบในการดำเนินชีวิต และ๒) ชาวพุทธเพียงรูปแบบผู้ซึ่งยังคงเคารพเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ แต่ว่าพฤติกรรมยังไม่สอดคล้องกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา มีเพียงการถือปฏิบัติตามพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นไปในสังคมเท่านั้น^{๑๕} เมื่อพฤติกรรมการปฏิบัติตนของชาวพุทธทั่วไปปรากฏออกมาในลักษณะนี้ ย่อมมีอิทธิพลพฤติกรรมความเชื่อต่อพุทธศาสนิกชนไทยอย่างแน่นอน ซึ่งสามารถแยกออกเป็นประเด็นที่เกี่ยวข้องกับสังคมไทยดังนี้

พุทธินันท์ โพธิ์จินดา^{๑๖} พยายามศึกษาความคิดของ ส.สิวรักษ์ เกี่ยวกับพฤติกรรมความ ส่วนตัวด้านพระพุทธศาสนา ซึ่งโดยสรุปส.สิวรักษ์มีความเชื่อความเห็นเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาใน ๒ ประเด็น คือ

๑. ด้านปรมัตถธรรม ที่เป็นความจริงสูงสุดที่พ้นสภาพสมมุติบัญญัติไปแล้ว และตัว ส.สิวรักษ์ เชื่อมั่นว่าไม่อาจอธิบายได้ด้วยสามัญภาษา เพราะยากแก่การเข้าใจความหมายที่แท้จริง แม้ว่าจะมีเจตนาที่ถูกต้องโดยภาษา แต่ก็อาจเกิดความเข้าใจอย่างคลาดเคลื่อนได้ แต่เว้นเป็นคุณสมบัติที่เกิดขึ้นเองด้วยประสบการณ์ตรงส่วนตน ซึ่งความคิดเห็นนี้ ส.สิวรักษ์ เห็นสอดคล้องกับคำอธิบายด้วยแนวคิดภาษาคนภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเน้นอธิบายเป็น ๒ นัย คือ นัยที่เจาะจงตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้นเฉพาะตัว และนัยที่ทดแทนความหมายนั้นด้วยภาษาพื้นฐานทั่วไป

๒. ด้านจริยธรรม อันเป็นความเป็นไปของโลกโลกีย์ ที่ซึ่งต้องประยุกต์หลักธรรมให้เป็นจริยธรรมเชิงสังคม ซึ่งเป็นพื้นฐานนำไปสู่ความเห็นจริงเชิงปรมัตถธรรม ทั้งยังเห็นว่าไม่ควรแยกปรมัตถธรรมออกจากจริยธรรมโดยเด็ดขาด ดังนั้นการพิจารณาจริยธรรมของ ส.สิวรักษ์ จึงมีพื้นฐานความเข้าใจอยู่ ๒ อย่างที่เป็นองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ๑) อาทิพรหมจรรย์ คือ พฤติกรรมที่งดงามของบุคคลอันเป็นสาระในการดำรงอยู่ร่วมกันในสังคม มีความสัมพันธ์อย่างลึกๆ กับโลกปรมัตถธรรม ที่ต้องพ้นอาศัยพื้นฐานทางธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ อันเป็นคุณสมบัติเฉพาะแบบสากลและไม่ถูกบีบบังคับด้วยกาลเวลา ฉะนั้นความคิดด้านอาทิพรหมจรรย์ของพระพุทธศาสนาของ ส.สิวรักษ์ จึงเป็นการปฏิเสธการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน ไม่ว่ากรณีใดๆ ทั้งสิ้น โดยสังเกตได้จากประวัติศาสตร์มนุษยที่โลกพระพุทธศาสนาไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการส่งเสริมสงครามใดๆ เลย แต่กลับมีแต่หลักธรรมอ่อนโยนสร้างสรรค์โลกมนุษยให้มีเมตตาธรรมต่อกัน ทั้งยังได้รับการยอมรับจากลัทธิศาสนาอื่นรวมไปถึงมลเมืองในทุกซีกโลก และ๒) อภิสมถา คือ กรอบความประพฤติเชิงจริยธรรมที่สังคมหนึ่งๆ รับผิดชอบต่อปฏิบัติในช่วงเวลาหนึ่งๆ ตามยุคสมัย ซึ่งบางยุคอาจไม่สัมพันธ์กับหลักปรมัตถธรรมเสมอไป โดยที่ ส.สิวรักษ์ ให้ทัศนะด้านนี้ไว้ว่า หลักอภิสมถาจารย์อาจมีการแก้ไข ปรับปรุง

^{๑๕} ภิกขุปัญญานันทะ, สังคมมนุษย์กับพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน, (กรุงเทพมหานคร: สันติธรรม, ๒๕๐๖), หน้า ๒๖-๒๗.

^{๑๖} พุทธินันท์ โพธิ์จินดา, พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองของ ส.สิวรักษ์, (กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๗), หน้า ๔๑, ๔๓-๔๖.

เปลี่ยนแปลง หรือเพิกถอนได้ ซึ่งมีผลมีมาจากค่านิยมของสังคมยุคนั้น อาจเป็นการประยุกต์ให้ หลักธรรมแบบทางเห็นต่อหลักปรมัตถธรรมก็เป็นได้ อันเนื่องมาจากทั้งกระแสอิทธิพลความเชื่อ วัฒนธรรมอื่นที่เป็นค่านิยมปัจจุบันขณะ นอกจากนั้นอิทธิพลด้านอำนาจทางการเมืองในขณะนั้นก็เป็น กระแสหนึ่งที่สำคัญต่อการยอมรับการถือปฏิบัติแบบย่อหย่อน ทั้งนี้ทั้งนั้นการใกล้เคียงทั้งหมดก็เพื่อ ต้องการนำหลักธรรมเข้าไปสู่ความเข้าใจใหม่ๆ เท่านั้น และนำรูปแบบค่านิยมในขณะนั้นเข้ามาสู่ ปรมัตถธรรมในศาสนาตนเป็นสำคัญ ดังนั้นโดยสรุป ส.สิริวัชร เห็นว่า พระพุทธศาสนาจะมั่นคง มีอิทธิพลต่อค่านิยมความเชื่อ และเป็นที่ยอมรับของสังคม คงอาศัยเพียงหลักธรรมที่เป็นปรมัตถธรรม ล้วนๆ ไม่ได้ หากแต่มีความจำเป็นต้องอาศัยส่วนอื่นๆ ที่เป็นเปลือกนอกหรือกระพี้ ที่เป็นพิธีกรรม เสริม และจริยธรรมมาประกอบซึ่งก็คืออกัสมัจฉา

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา^{๑๗} ทำการค้นคว้าเรื่องมนุษย์กับศาสนา ที่ศึกษา อิทธิพลทางศาสนาสำคัญๆ ที่มีพฤติกรรมควบคุมการมีชีวิตอยู่ของมนุษย์ ส่วนหนึ่งได้ศึกษาพุทธ ศาสนาที่ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย เริ่มตั้งแต่ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม และพฤติกรรมการดำเนินชีวิตของชาวไทย ที่ถือปฏิบัติมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยเป็นราชธานี ครั้นถึงสมัยการปกครองแบบประชาธิปไตยโดยรัฐธรรมนูญ ซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของรัฐ ก็ได้กำหนดให้ทรงเป็นพุทธมามกะ ที่เปี่ยมล้นด้วยศรัทธาปสาทะในพระพุทธศาสนาอยู่เป็นนิตยสืบต่อกันมาหลายราชวงศ์ จากข้อนี้จึงนำไปสู่การตีความว่าประเทศไทยมีพระพุทธศาสนา เป็นศาสนา ประจำชาติโดยพฤตินัย นอกจากนั้นเชื่อกันว่าวิกฤตการณ์ทางการเมืองหลายครั้งในอดีต รอดล้นไปได้ ด้วยดีก็เพราะประเทศและพลเมืองเมืองมีพื้นฐานทางพุทธศาสนาเป็นเกราะคุ้มกัน ด้วยการแสดงออก อย่างโอบอ้อมอารี ยืดหยุ่น และผ่อนปรน จนได้ชื่อว่า “สยามเมืองยิ้ม” เป็นที่ปรารถนาอย่างแรงกล้า ของชาวต่างชาติ ที่ใฝ่ฝันอยากจะมีสัมผัสดินแดนสยาม (หรือประเทศไทย) ฉะนั้นเมื่อพิจารณาในบริบท ช่างต้นนี้แล้ว คุณสมบัติที่แสนวิเศษของคนไทยนี้ช่างน่าหลงใหลยิ่งนัก แน่แน่นอนว่าคงเป็นเพราะ อิทธิพลค่านิยมความเชื่อในพระพุทธศาสนาอย่างแน่อน ที่ซึ่งมีหลักคำสอนที่หลักหนีพระเจ้าและการ ฝึาคอยการพึ่งกาพระองค์ ปุถุชนสามารถชวนช่วยแสวงหาความสำเร็จได้ด้วยตนเอง หากมนุษย์มี ความเพียรพยายามมากพอต่อแรงปรารถนา ความหวังใดๆ ก็มีโอกาเป็นผลสำเร็จได้เสมอ ดังนั้น เป้าประสงค์ของพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมมนุษย์จึงมี ๕ ประเด็นดังนี้

๑. ความคิดเรื่องโลกภายนอก

แนวคิดนี้พระพุทธศาสนามีฐานความคิดหลัก ๒ ประการ เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นได้แก่

๑) พระพุทธศาสนาปฏิเสธพระเจ้าสร้างโลก

ต้องยอมรับว่าศาสนาพราหมณ์ส่งเสริมเชื่อต่อพระเจ้าอย่างสูงส่งเราให้เห็นแล้ว ความคิดหลักหรือแกนหลักของศาสนาทั้งสองแบบนี้ต่างกัน ความคิดหลักของศาสนาฮินดูคือพระเจ้า ส่วนพุทธศาสนาคือธรรมหรือธรรมชาติ ความแตกต่างดังกล่าวนี้ทำให้สองศาสนาอธิบายเรื่องโลก และเรื่องอื่นๆอันเป็นส่วนของโลกทัศน์แตกต่างกันไป พุทธศาสนาอุบัติขึ้นในสังคมศาสนาพราหมณ์ หรือศาสนาฮินดูระยะต้น และพุทธศาสนาไม่ยอมรับนับถือความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวทอันเป็น

^{๑๗} ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๓-๑๘๘.

คัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากไม่ยอมรับความเชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก ดังนั้นบรรดาคำสอนทั้งหลายอันมีในคัมภีร์ “พระเวท” และงานรุ่นหลังของพราหมณ์จึงเป็นคำสอนที่พุทธศาสนาไม่ยอมรับ แต่การไม่ยอมรับนี้เป็นการไม่ยอมรับเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวข้องไปถึงพระเจ้า ส่วนความคิดหลักๆเช่น กรรม การเวียนว่าย ตายเกิด อวิชชา ความหลุดพ้น ชีวิตเป็นทุกข์ วรรณะ เหล่านี้พุทธศาสนายอมรับ แต่มีคำอธิบายที่ต่างออกไปบ้าง โดยคำอธิบายนั้นมีรากฐานจากความคิดแบบธรรมชาตินิยมของพุทธศาสนา โลกเกิดเมื่อไรและเกิดอย่างไรพุทธศาสนาไม่ให้ความสนใจ แม้ว่าจะมีข้อความเกี่ยวกับเรื่องนี้อยู่บ้างใน “พระไตรปิฎก” บางส่วน แต่เนื้อหาที่กล่าวนั้นก็มุ่งสอนเรื่องกรรมมากกว่าเรื่องการเกิดโลก คือพูดถึงการเกิดโรคตามที่คนอินเดียสมัยนั้นเชื่อเพียงเพื่อเป็นส่วนประกอบในการอธิบายเรื่องกรรมที่สำคัญกว่า เท่านั้นเอง

๒) ไตรลักษณ์เป็นลักษณะของธรรมชาติ

พุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องพระเจ้าสร้างโลก แต่เชื่อว่าโลกดำเนินไปเช่นนี้โดยกฎธรรมชาติ กฎธรรมชาตินี้ไม่ได้เกิดจากพระเจ้าหรืออยู่ในความดูแลของพระเจ้าหรือเทวดาใดๆ สิ่งต่างๆในโลกนั้นไม่มีสิ่งใดคงที่ ถาวร หรือเป็นนิรันดร แต่เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ที่สิ่งต่างๆเกิดและเสื่อมสลายไปนี้เป็นไปตามกฎธรรมชาติที่เรียกว่า “ไตรลักษณ์” หรือลักษณะสามประการ อันได้แก่ “อนิจจัง” ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลงผันแปร “ทุกขัง” ความไม่อาจดำรงอยู่ในสภาวะหรือลักษณะเดิมได้ ต้องเปลี่ยนแปลง และ “อนัตตา” ความไม่เป็นตัวตนคงที่ กำหนดว่าเป็นตัวตนแน่นอนไม่ได้ กฎธรรมชาติดังกล่าวนี้แย่งลักษณะสำคัญของพระเจ้าคือความเป็นสิ่งคงที่ สมบูรณ์ เป็นนิรันดร และเป็นอมตะ ซึ่งเรียกว่าอาตมันหรือพรหมัน คำสอนเรื่องไตรลักษณ์เป็นคำสอนที่แย่งความเป็นอาตมันหรืออัตตาที่เที่ยงแท้แน่นอนไม่มีอยู่ เมื่อแย่งสภาพนั้นแล้วก็เท่ากับแย่งอาตมันที่สืบจากอาตมันใหญ่หรือปรมาตมันนั้นด้วย จิตของแต่ละคนซึ่งฮินดูถือว่า มีธรรมชาติอย่างเดียวกับอาตมันใหญ่หรือพระเจ้านั้นก็ไม่มีด้วยมีแต่จิตซึ่งมีสภาพเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไปตามกฎไตรลักษณ์ เช่นเดียวกับร่างกาย

๒. ความคิดเรื่องโลกภายในหรือมนุษย์

๑) มนุษย์ไม่ใช่สิ่งสร้างของพระเจ้าและไม่มีส่วนใดคงที่

ในศาสนาฮินดูพระเจ้าสร้างสัตว์และมนุษย์ โดยเฉพาะมนุษย์นั้นสร้างให้มีวรรณะ ๔ การทำตามหน้าที่ในวรรณะแต่ละวรรณะจึงเป็นการเข้าถึงสภาวะอันแท้จริงคือความเป็นส่วนตัวแต่ละส่วนของพระเจ้าศาสนาฮินดูจึงเน้นธรรมคือ การทำหน้าที่ตามวรรณะเป็นเรื่องสำคัญ และธรรมก็คือกรรมชนิดที่สำคัญซึ่งจะนำไปสู่จุดหมายของชีวิตคือความหลุดพ้น คัมภีร์ของศาสนาฮินดูเล่าว่าเมื่อพระเจ้าสร้างมนุษย์ได้ใส่ “วิญญาณ” ของพระองค์ลงในมนุษย์ด้วย มนุษย์จึงประกอบด้วยกายที่เป็นสสารและวิญญาณที่มาจากพระเจ้า วิญญาณนี้เรียกว่าอาตมัน กายที่เป็นสสารแก่เฒ่าแตกสลายได้ แต่อาตมันที่เป็นธาตุแท้ยังคงอยู่เพราะเป็นอมตะ เป็นสิ่งเที่ยงแท้ไม่เปลี่ยนแปลง พุทธศาสนาไม่ยอมรับการสร้างมนุษย์ในลักษณะเช่นนี้ เนื่องจากไม่ยอมรับความเชื่อเรื่องพระเจ้า ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ พุทธศาสนาก็อธิบายทำนองเดียวกันกับเรื่องโลก คือมนุษย์มีจิตแต่จิตนี้มีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติ จิตที่เป็นอัตตาหรือตัวตนที่เที่ยงแท้ไม่มี ทุกคนเป็นเช่นนี้เหมือนกันหมด ต่างกันแต่กรรมที่แต่ละคนทำมาซึ่งเป็นผลให้ชีวิตของคนเราแตกต่างกัน คนดีหรือชั่ว สูงหรือต่ำ วัตถุประสงค์ด้วยกรรมที่แต่ละคนทำ วรรณะไม่มีอยู่จริง เป็นแต่เรื่องที่พราหมณ์กำหนดเอง พราหมณ์ทำชั่วก็ถือว่าต่ำ อาจจะต่ำกว่า

ศุภรก็ได้ ศุภรทำดีมีค่าเท่ากับพราหมณ์ก็ได้ ฐานะสังคมหรือวรรณะไม่ใช่เครื่องกำหนดความเป็นคนดี คนชั่ว กรรมหรือการกระทำดีหรือชั่วต่างหากที่เป็นเครื่องกำหนด คนเราจึงต้องควบคุมจิตใจให้ทำดี ละชั่ว คนเราจะสุขทุกข์อยู่ที่ใจ มิได้อยู่ที่สิ่งภายนอก พุทธศาสนาจึงให้ความสำคัญแก่จิตใจ และสอนเรื่องสุขทุกข์ ดีชั่วทางใจเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการดำเนินชีวิตของมนุษย์

๒) มนุษย์เกิดจากองค์ประกอบ

สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติซึ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปนั้นล้วนเป็นสิ่งที่มียองค์ประกอบ องค์ประกอบที่ว่ามีทั้งที่เป็นองค์ประกอบทางวัตถุได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ และที่เป็นองค์ประกอบทางจิตวัตถุ สิ่งของ พืช เป็นสิ่งที่มียองค์ประกอบเฉพาะทางวัตถุ ส่วนสัตว์และมนุษย์มีองค์ประกอบทางจิตด้วยในคัมภีร์พุทธศาสนาชื่อ “ปัญหาพระยามิลินท์” มีข้อความซึ่งแสดงให้เห็นธรรมชาติของสิ่งต่างๆ ว่าล้วนเกิดจากองค์ประกอบ ดังนี้

พระเจ้ามิลินท์จึงตรัสถามว่า ดูก่อนพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ธรรมดาผู้ที่จะพูดกัน ถ้าไม่รู้จักชื่อและสกุลก่อนแล้ว จะพูดกันอย่างไร เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอทราบว่าคุณชื่ออะไร

พระนาคเสนทูลตอบว่า ชื่อของอาตมาภาพเพื่อนพรหมจารีเรียกว่านาคเสนแต่โยมทั้ง ๒ เรียกนาคเสนบ้าง วีรเสนบ้าง สุรเสนบ้าง สีหเสนบ้าง ขอถวายพระพร อันคำชื่อเหล่านี้เป็นคำที่ตั้งขึ้นไว้สำหรับร้องเรียกกันเท่านั้น หามิตัวบุคคลที่จะพึงค้นได้ในชื่อนั้นไม่

ทันใดนั้นแล พระเจ้ามิลินท์ได้ตรัสประกาศกะบิรัชทว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นพยานช่วยกันจำคำพระนาคเสนไว้ แล้วตรัสกะพระเถระว่า ดูก่อนพระนาคเสนถ้าว่าคนเราไม่มีตัวตนจริงเช่นเธอนั้น ก็ใครเล่าถวายบาตรจีวรแก่เธอใครเป็นผู้ใช้สอยบาทจีวรนั้น และหากว่าใครเขาฆ่าเธอ ก็คงจะไม่เป็นบาป แล้วตรัสชักใช้ต่อไปว่า ก็ที่เธอแสดงชื่อนานาคเสนนั้น อะไรเล่าเป็นนาคเสน ผมหรือเป็นนาคเสน เมื่อพระเถระทูลตอบว่า มิใช่ ก็ตรัสถามต่อไปจนครบอาการ ๓๒ ทรงไล่เลียงไปแต่ละอย่างๆ ว่า เป็นนาคเสนหรือ พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า มิใช่ จึงตรัสไล่ถึงชั้น ๕ แต่ละอย่างๆ ว่า เป็นนาคเสนหรือ พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า มิใช่ จึงตรัสไล่รวมกันว่า หรือทั้ง ๕ ชั้นนี้เป็นนาคเสน หรือนาคเสนมิ นอกออกไปจากชั้นทั้ง ๕ นั้น พระเถระเจ้าก็ทูลตอบว่า มิใช่ๆ ทุกข้อ

พระเจ้ามิลินท์เห็นเป็นที่ จึงตรัสเย้ยว่า ข้าพเจ้าถามไล่เลียงเธอดู ก็ไม่พบว่าอะไรเป็นนาคเสน เธอพูดเหลวไหล ไม่มีส่วนที่เป็นนาคเสนสักหน่อย

ก่อนที่พระเถระเจ้าจะถวายวิสาขนาแก่ปัญหานั้น ได้ทูลบรรยายเป็นฐานปราศรัยเพื่ออ้อมหาช่องให้พระเจ้ามิลินท์ตรัสเป็นที่เสียก่อนว่า พระองค์เป็นกษัตริย์สุขุมลชาติ เสด็จออกจากพระนครมาเวลาเที่ยงกรวดทรายตามทางกำลังร้อนจัด ถ้าทรงดำเนินมา พระบาทคงจะพอง พระราชหฤทัยคงจะอ่อนเพลียเป็นแน่ ขอถวายพระพร พระองค์เสด็จพระราชดำเนินมาด้วยพระบาทหรือด้วยราชพาหนะ จึงพระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า ข้าพเจ้าก็มาด้วยรถสี่ล้อ

พระนาคเสนเถระเจ้าเห็นได้ที่จึงทูลถามว่า ถ้าพระองค์เสด็จมาด้วยรถ ขอพระองค์ได้ตรัสบอกกะอาตมาภาพว่า อะไรเป็นรถ กอนหรือเป็นรถ พระเจ้ามิลินท์ตรัสตอบว่า มิใช่ พระเถระเจ้าจึงทูลถามต่อไปว่า หรือเครื่องอุปกรณ์อย่างอื่นเช่นเพลาล้อแอกแต่ละอย่างๆ เป็นรถ พระเจ้ามิลินท์ก็ตรัสตอบว่า มิใช่ พระเถระเจ้าจึงทูลถามอีกว่า หรือเครื่องอุปกรณ์เหล่านั้นทั้งหมดเป็นรถ หรือว่ารถมีนอกออกไปจากเครื่องอุปกรณ์เหล่านั้น พระเจ้ามิลินท์ก็ตรัสตอบว่า มิใช่ๆ พระเถระเจ้าจึงทูลเย้ยว่า อาตมาภาพทูลถามพระองค์ ก็ไม่พบว่าอะไรเป็นรถ พระองค์ตรัสไม่สมกับพระดำรัสเบื้องต้น

ขณะนั้นเหล่าประชาชนชาวโยนกต่างก็ซ้องสาธุการถวายพระนาเคน แล้วกราบ
ทูลพระเจ้านิลินท์ว่า ข้าแต่พระมหाराชเจ้า ขอพระองค์จงตรัสแก้เสียบัดนี้เถิด

พระเจ้านิลินท์จึงตรัสว่า ดูก่อนพระนาเคนคำวารณซึ่งข้าพเจ้าตอบเธอในเบื้องต้น
นั้น เหตุอาศัยทั้งองทั้งเพลเป็นต้น รวมกันเข้า จึงมีชื่อเรียกเช่นนั้น

พระเถระเจ้าจึงทูลว่า พระองค์ตรัสถูกแล้ว ขอถวายพระพร แม้อ่านาคเสนซึ่งเป็น
ชื่อของอาตมภาพก็เช่นนั้นเหมือนกัน อาศัยทั้งผมทั้งขนเป็นต้น อาศัยทั้งรูปทั้งนามประชุมกันเข้า จึงมี
คำชื่อนี้ขึ้น แต่ว่าเมื่อพูดโดยปรมาตม์แล้วก็ห้ามิตว์บุคคลที่จะฟังคั้นได้ในชื่อนั้นไม่

๓) มนุษย์คือชั้นห้า

ในทัศนะของพุทธศาสนามนุษย์ประกอบขึ้นด้วยชั้น ๕ หรือ กอง ๕ กอง ได้แก่ รูปชั้น
เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น

รูปชั้น ได้แก่ส่วนที่เป็นร่างกายซึ่งเป็นสสารและพลังงานอันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ
รวมถึงคุณสมบัติต่างๆทางกายภาพของสสารและพลังงานพร้อมทั้งคุณสมบัติที่เกิดจากการรวมกัน
สสารหรือพลังงาน ดินน้ำลมไฟที่นี้ไม่ได้มีความหมายว่าเป็นดินน้ำลมไฟตามที่เราเห็นอยู่ และไม่ได้
หมายความว่าธาตุดินน้ำลมไฟคือธาตุที่ประกอบด้วยปริมาณของดิน น้ำ ลม ไฟ ล้วนๆ อย่างคำว่าธาตุ
ในปัจจุบัน แต่ดินหมายถึง สิ่งใดก็ตามที่เกาะกลุ่มกันเข้าเป็นรูปเป็นทรงซึ่งติดกับน้ำที่หมายถึงสิ่งที่มี
สถานะเหลวไหลไป ไม่เกาะกันเป็นรูปทรงแน่นอนลมก็หมายถึงสิ่งที่มีสถานะไม่เห็นตัวตน เคลื่อนไหว
ไปได้ และไฟก็คืออุณหภูมิและพลังงานต่างๆหากจะเทียบกับความคิดในปัจจุบันก็อาจเทียบได้กับ
ของแข็ง ของเหลว ก๊าซ และพลังงาน

วิญญาณชั้น การลำดับชั้นตามปกติจะลำดับดังนี้คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ ในที่นี้จะอธิบายเรื่องวิญญาณชั้นซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของเรื่องจิตก่อน พุทธศาสนาไม่ยอมรับ
จิตที่ถาวร เทียงแท้ ไม่เปลี่ยนแปลง คือ อาตมัน ตามที่เชื่อกันในศาสนาฮินดู จิตในพระพุทธศาสนาก็
เป็นสิ่งที่เกิดจากการประกอบรวมกันเข้าของวิญญาณและสิ่งทีเนื่องกับวิญญาณได้แก่ เวทนา สัญญา
สังขาร ซึ่งเรียกว่า เจตสิก วิญญาณเกิดจากการที่ประสาทสัมผัสทั้งห้า กระทบกับสิ่งภายนอกที่
ประสาทสัมผัสนั้นรับรู้ได้ซึ่งเรียกว่าอารมณ์ประสาทสัมผัสทั้งห้า ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ซึ่ง
กระทบอารมณ์คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เกิดวิญญาณห้าอย่างคือ จักขุวิญญาณ การรับรู้ทางตา
โสตวิญญาณ การรับรู้ทางหู ฆานวิญญาณ การรับรู้ทางจมูก ชิวหาวิญญาณ การรับรู้ทางลิ้น และกาย
วิญญาณ การรับรู้ทางร่างกาย การรับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งหมดนี้ เมื่อเกิดขึ้นแล้วก็เกิดการรู้ภายใน
คือ การรู้ การคิด การจินตนาการ การตั้งความปรารถนา เป็นต้นซึ่งเรียกว่ามโนวิญญาณ ความรู้
ภายในนี้เกิดขึ้นจากเจตสิกเข้ามาประกอบหรือมีอิทธิพลต่อวิญญาณต่างๆดังกล่าว สิ่งทีมโนวิญญาณ
รับรู้เรียกว่าธรรมารมณ์ กลุ่มของการรับรู้และการรู้ที่เกิดขึ้นตั้งอยู่ดับไปสืบเนื่องกันไปเป็นกระแส
กระแสนี้เรียกว่าจิตที่เรารู้จักว่าจิต จิตในพุทธศาสนาจึงมีองค์ประกอบและเปลี่ยนแปลงไป
ทุกขณะ ความแตกต่างของจิตของแต่ละคนมีอยู่ และไม่เป็นสากลหรือเหมือนกันหมดอย่างอาตมันใน
ศาสนาฮินดู ความแตกต่างนี้ก็เนื่องจากเจตสิกคือ เวทนา สัญญา สังขารของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป

เวทนาชั้น เวทนาคือความรู้สึก ความรู้สึกเกิดขึ้นเมื่อวิญญาณเกิดขึ้น อาจเป็น
ความรู้สึกสุขหรือพอใจ คือสุขเวทนา ทุกข์หรือไม่พอใจคือทุกขเวทนา หรือรู้สึกเฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์

คืออทุกขมสุขเวทนา ความรู้สึกสุขทุกข์หรือไม่สุขไม่ทุกข์นี้อาจเกิดขึ้นใหม่เมื่อเกิดวิญญานขึ้น หรืออาจเนื่องกับเวทนาที่เคยเกิดมาก่อนหน้านั้นอันเป็นสิ่งที่ผู้นั้นจำได้หรือฝังอยู่ในมโนวิญญานก็ได้

สัญญาชั้นนี้ สัญญาแปลว่าความจำได้หมายรู้ จำได้ก็คือจำวิญญานที่เกิดขึ้นว่าคืออะไร เป็นสุข ทุกข์ หรือเฉยๆ ไม่สุขไม่ทุกข์ คือเป็นเวทนาอะไรเมื่อจำได้ก็เท่ากับรู้จักสิ่งนั้นๆ สัญญาจึงเป็นตัวกลางที่เชื่อมระหว่างเวทนาในอดีตกับเวทนาที่เกิดขึ้นใหม่ ให้มีความสัมพันธ์เทียบเคียงกันได้ เมื่อเทียบกับจิตวิทยาในปัจจุบันสัญญาก็คือความจำซึ่งเกิดจากการประทับรอยของข้อมูล ทางประสาทสัมผัสและความคิดที่เกิดขึ้นในจิตทั้งที่เป็นความจำใหม่ล้วนๆ และเป็นความจำในสิ่งที่เคยจำมาแล้วในอดีต

สังขารชั้นนี้ สังขารแปลว่าการปรุงแต่ง ซึ่งในที่นี้นับรวมตั้งแต่กระบวนการปรุงแต่งไปจนสิ้นกระบวนการแล้วจึงเกิดผลขึ้นในจิต ดังนั้นจึงมีผู้ให้สังขารในความหมายว่าสิ่งปรุงแต่ง ส่วนที่แปลความหมายของสังขารว่านิสัยหรืออุปนิสัยในความหมายทั่วไปนั้นเป็นผลของสังขาร การปรุงแต่งคือการที่วิญญาน เวทนา และสัญญาเข้าร่วมกันเป็นหน่วยหรือกลุ่ม คือเป็นความคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง เรื่องใดเรื่องหนึ่ง นอกจากจะปรุงแต่งขึ้นเป็นความคิดแล้วยังปรุงแต่งความคิดนั้นไปในทางดี ทางชั่ว หรือเป็นกลางๆ คือไม่ดีไม่ชั่ว ซึ่งจะยังผลให้เกิดความคิดที่ดี ชั่ว หรือคิดเป็นกลางๆ ไม่ดีไม่ชั่ว ขึ้นในมโนวิญญานความคิดนั้นหากปรากฏออกมาภายนอกก็จะเป็นวาจาและการกระทำตามความคิดนั้น หากไม่ปรากฏก็เป็นแนวโน้มหรือลักษณะที่ซ่อนอยู่ในตัวบุคคลนั้นซึ่งอาจจะเรียกว่านิสัยสันดานที่แท้ของบุคคลนั้นก็ได้ คนจะดีหรือชั่วสังขารหรือการปรุงแต่งเป็นตัวการหรือปัจจัยสำคัญ สังขารจะปรุงแต่งอย่างไรขึ้นกับสิ่งที่พูดนั้นประสบกระทำและยึดถือทั้งในอดีตและปัจจุบัน คนอาจจะดีหรือชั่วตามที่เคยเป็นในอดีตหรืออาจเปลี่ยนแปลงไปได้ สังขารปรุงแต่งให้สภาวะต่างๆทางความคิดเกิดขึ้นหรือปรุงแต่งให้ไปสู่ความเสื่อมหรือความแตกดับก็ได้

เรื่องชั้นนี้ยังมีรายละเอียดอีกมาก ในที่นี้ประสงค์เพียงให้เห็นว่าจิตในพุทธศาสนานั้นไม่ใช่สิ่งที่เที่ยงแท้ แต่เป็นสิ่งที่ต้องผันแปรไปตามกฎธรรมชาติในลักษณะเช่นเดียวกับวัตถุทั้งหลาย เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะสืบเนื่องกันไปเป็นสาย ขณะที่หนึ่งเป็นเหตุของขณะที่สอง ขณะที่สองเป็นเหตุของขณะที่สามต่อเนื่องกันไปเรื่อยๆ ตามกิเลสที่มีอยู่ ตามกรรมที่กระทำ และตามผลของกรรมที่ผ่านมาหรือวิบาก จึงยึดถือว่าเป็น “ตัวตน” อย่าอัตตาหรืออัตมันในศาสนาฮินดูไม่ได้

๓. กฎแห่งกรรม

ตามที่กล่าวมาแล้วจะเห็นได้ว่าในพุทธศาสนานั้น คนเราเป็นผลของกรรมเก่า ชีวิตดำเนินไปตามกรรม จะดีหรือชั่วอยู่ที่กรรมซึ่งตนกระทำและต้องเป็นไปตามกรรมนั้นหรือรับผลซึ่งตามมาโดยอัตโนมัติ หากต้องการชีวิตที่ดีก็ต้องละกรรมชั่วและทำกรรมดีไม่มีพระเจ้าเป็นผู้รับรู้และตัดสินให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เนื่องพุทธศาสนาไม่เชื่อเรื่องวรรณะ จึงไม่มีการกำหนดหน้าที่ตามวรรณะไว้ตายตัว คนไม่สูงต่ำเพราะวรรณะ แต่สูงต่ำเพราะการทำดีหรือทำชั่วคือกรรมของคนผู้นั้นเอง

๑) กฎแห่งกรรมเป็นกฎธรรมชาติ

กฎแห่งกรรมเป็นเรื่องหลักของพุทธศาสนา ซึ่งชี้ให้เห็นความเป็นธรรมชาตินิยมของพุทธศาสนาอย่างชัดเจน กล่าวคือกฎแห่งกรรมถือเป็นกฎธรรมชาติไม่มีสิ่งเหนือธรรมชาติใดๆควบคุมชีวิตมนุษย์ สิ่งที่เกิดขึ้นมีปัจจัยหรือสาเหตุของมัน สาเหตุนี้ก็มีสาเหตุถัดไปเป็นขั้นๆ หาต้นไม่ได้ว่าอยู่ที่ใด ทราบแต่ว่าเป็นอยู่เช่นนั้นและจะเป็นต่อไปเรื่อยๆ ไม่รู้ที่สุด สิ่งที่เกิดก็มีเหตุให้เกิด สิ่งดำรงค์อยู่ก็มี

เหตุให้ดำรงอยู่และสิ่งที่เสื่อมหรือดับก็มีเหตุให้เสื่อมหรือดับ ไม่มีสิ่งใดเกิด ดำรงอยู่ เปลี่ยนแปลง หรือดับไปโดยปราศจากสาเหตุ พระไตรปิฎกกล่าวถึงเรื่องนี้ว่า

เพราะสิ่งนี้มีสิ่งนี้จึงมี
 เพราะสิ่งนี้เกิดสิ่งนี้จึงเกิด
 เพราะสิ่งนี้ไม่มีสิ่งนี้จึงไม่มี
 เพราะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ

จากกถาดังกล่าวนี้พุทธศาสนาได้อธิบายการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ตั้งแต่ขณะจิตแต่ละขณะจิต เหตุการณ์แต่ละเหตุการณ์ในชีวิต ตลอดจนชนชาติแต่ละชาติว่ามีลักษณะเวียนวนไปเป็นสังสารวัฏ โดยมีลักษณะที่สืบเนื่องเป็นเหตุเป็นผลกันเป็นลูกโซ่ เรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” ซึ่งได้แก่ “อวิชชาเป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร สังขารเป็นปัจจัยให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นปัจจัยให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นปัจจัยให้เกิดสฬายตนะ สฬายตนะเป็นปัจจัยให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา ตัณหาเป็นปัจจัยให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นปัจจัยให้เกิดภพ ภพเป็นปัจจัยให้เกิดชาติ ชาติเป็นปัจจัยให้เกิดชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส”

๒) กฎแห่งกรรมเป็นกฎศีลธรรม

พุทธศาสนายอมรับว่าธรรมชาติมีกฎเกณฑ์เป็นไปในตัวเอง นอกจากนั้นยังมีกตที่ควบคุมการกระทำของมนุษย์คือกฎแห่งกรรมซึ่งมีลักษณะเป็นธรรมชาติคือเป็นเหตุเป็นผลกันดังกล่าวแล้ว ความเป็นไปตามเหตุและผลนี้ทำให้ผู้กระทำความสุขบ้างทุกข์บ้าง ตามมูลเหตุซึ่งเป็นอกุศลหรือกุศล ได้แก่ ความโลภ ความโกรธ ความหลง ความไม่โลภ ความไม่โกรธ ความไม่หลง การกระทำที่มาจากความโลภโกรธหลงซึ่งเป็นเหตุแห่งทุกข์เรียกว่าการกระทำชั่ว ไม่นำไปสู่ความรู้พ้นจากทุกข์ การกระทำที่ปราศจากความโลภโกรธหลงเป็นเหตุให้พ้นทุกข์ เรียกว่าการกระทำดี นำไปสู่ความละตัวตนละเหตุแห่งทุกข์และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์อันเป็นลักษณะของชีวิตทั้งหลายทำให้เกิดความสงบทางใจอันเป็นความสุข เป็นจุดหมายของชีวิตอย่างแท้จริง ในแง่นี้กฎแห่งกรรมจึงเป็นกฎศีลธรรม และกฎศีลธรรมนี้ก็เป็นที่ไปตามธรรมชาติ หรือเป็นกฎธรรมชาติด้วย

๔. ชีวิตและจุดหมายของชีวิต

๑) ชีวิตเป็นทุกข์

พุทธศาสนาสอนเรื่องทุกข์และความพ้นทุกข์ ความสุขที่แท้จริงก็คือความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงหรือนิพพาน ความสุขที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นความสุขล้วนแต่เป็นความทุกข์หรือไม่ก็เป็นเหตุแห่งความทุกข์ หากเราพิจารณาโดยละเอียดรอบคอบ จะเห็นได้ว่าคำสอนอันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาก็คืออริยสัจสี่ซึ่งสอนเรื่อง ทุกข์ สมุทัยเหตุแห่งทุกข์ นิโรธความดับทุกข์ และมรรควิธีดับทุกข์ รวมความว่าพุทธศาสนาเห็นชีวิตเป็นทุกข์ จุดมุ่งหมายของชีวิตจึงได้แก่การพ้นจากทุกข์

ทุกข์อาจจำแนกได้เป็นสองประเภทใหญ่ๆ คือ ทุกข์ลักษณะ ได้แก่ ทุกข์ตามความหมายในไตรลักษณ์ กับทุกข์เวทนา ทุกข์ลักษณะหมายถึงสภาวะที่ถูกกดดันบังคับให้ต้องเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไม่หยุดหย่อน เป็นสภาวะที่มีความบกพร่องขัดแย้งในตัวเองเนื่องจากความปรุงแต่งของสังขาร เช่น ร่างกายมีสภาวะเช่นปัจจุบันก็โดยการปรุงแต่งขึ้นของอาหาร น้ำ อากาศ พันธุกรรม สภาพแวดล้อม และในการปรุงแต่งขึ้นนี้ร่างกายบางส่วนก็ถูกปรุงแต่งให้เสื่อมสลายไปเช่นเป็นเหยื่อ

โคล สิ่งซับซ้อนต่างๆไม่อาจดำรงอยู่ในสภาวะใดยังถาวรได้สภาพเช่นนี้คือทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ลักษณะก็คือความมีร่างกายและจิตใจ ซึ่งทั้งสองอย่างต่างก็มีการปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ดำรงอยู่ เสื่อม และดับ

นอกจากทุกข์ลักษณะแล้วความยึดถือในร่างกายและจิตใจของเราซึ่งตามความเป็นจริงแล้วต้องเปลี่ยนแปลงไม่คงที่ก็ทำให้เกิดความทุกข์ตามมาคือความยึดมั่นในความพึงพอใจทางร่างกายและจิตใจ ทำให้ต้องการดำรงอยู่ในสภาวะนั้นตลอดไป ความทุกข์ทรมาน เจ็บปวด ความเกลียดชัง ความไม่พึงพอใจก็ทำให้เกิดความไม่ปรารถนาจะดำรงอยู่ในสภาวะนั้น แต่คนเราก็กควบคุมความเปลี่ยนแปลงมิให้เกิดขึ้นไม่ได้ คือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติไม่ได้ การไม่เข้าใจธรรมชาติอย่างแท้จริงทำให้อยากฝืนธรรมชาติ เมื่อฝืนไม่ได้ก็เป็นทุกข์ เมื่อต้องพบกับสิ่งที่ไม่รักไม่พอใจก็เป็นทุกข์ พลาดพรากจากสิ่งที่รักที่พอใจก็เป็นทุกข์ ทุกข์ซึ่งได้แก่ความไม่สบายกายใจเช่นนี้เรียกว่าทุกข์เวทนา อันเป็นทุกข์ที่เกิดจากความไม่เข้าใจทุกข์ลักษณะและแล่นไปตามธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลงโดยปรารถนาจะบังคับให้ความเปลี่ยนแปลงนั้นเป็นไปตามใจตนหรือไม่ก็ฝืนธรรมชาติมิให้เปลี่ยนแปลง ทั้งสองอย่างนี้เป็นเรื่องขัดธรรมชาติ นอกจากทุกข์ลักษณะแล้วคนเราจึงต้องมีทุกข์เวทนาจ่อมานในชีวิตตลอดเวลา

๒) จุดมุ่งหมายของชีวิต

จุดมุ่งหมายของชีวิตคือความพ้นทุกข์ ทุกข์ลักษณะนั้นเป็นเรื่องธรรมชาติของร่างกายและจิตใจ เราควบคุมบังคับร่างกายหรือจิตใจไม่ให้เปลี่ยนแปลงไม่ต้องปล่อยไปตามธรรมชาติ แต่เราควบคุมร่างกายและจิตใจนั้นให้คิด พุด ทำ โดยมุ่งไปในทางสาเหตุแห่งทุกข์ คือ ตัณหาต่างๆมีกามตัณหา ความอยากในทางกามคือความสุขทางวัตถุ ทางประสาทสัมผัสและอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ กามตัณหาคือความอยากที่จะดำรงรักษาสภาวะแห่งร่างกายและจิตใจอันเป็นของปรุงแต่งไม่คงที่ให้คงที่ถาวรตลอดไป ซึ่งเป็นไปไม่ได้ ตัณหาชนิดนี้มักเกิดร่วมกับความคิดในกามสุข และวิกามตัณหาคือความอยากที่จะไม่ให้มีสภาวะแห่งร่างกายและจิตใจดำรงอยู่คือแตกดับคาตสุญโญซึ่งก็มีศีลธรรมชาติและเป็นไปไม่ได้ก็เช่นกัน ตัณหาชนิดนี้มักเกิดร่วมกับความทุกข์ในกาม เช่น ความพลาดพรากจากสิ่งที่รักเป็นต้น การพ้นทุกข์ซึ่งเป็นจุดหมายของชีวิตจะเกิดได้ก็โดยการเข้าใจความจริงของร่างกาย จิตใจ และชีวิตว่าเป็นทุกข์อย่างไรเมื่อเข้าใจแล้วและต้องการพ้นทุกข์นั้นก็จะหาทางพ้นทุกข์ ดังเช่นที่พระพุทธเจ้าเคยแสวงหามาแล้ว แต่เราไม่ต้องค้นหาเอง เพียงแต่ทำตามแนวทางที่พระพุทธเจ้าได้ค้นพบและปฏิบัติมาแล้ว

วิธีปฏิบัติตนเพื่อพ้นทุกข์นั้นได้แก่ มรรค ๘ ในอริยสัจ มรรค ๘ นี้ปฏิบัติได้ในระดับแตกต่างกัน ซึ่งก็จะทำให้พ้นทุกข์มากน้อยตามระดับแห่งการปฏิบัตินั้นการปฏิบัติจะทำได้มากหรือน้อยขึ้นกับพื้นฐานจิตใจและปัญญาของแต่ละคนซึ่งมีมากน้อยต่างกัน และขึ้นกับความมุ่งมั่นศรัทธาที่มีมากน้อยต่างกัน การปฏิบัตินั้นล้วนเป็นการฝึกตนอบรมตนจากขั้นต่ำไปหาขั้นสูงโดยลำดับ จนถึงการพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงคือเข้าถึงนิพพานในที่สุด ความประพฤติดันเป็นการละกิเลสตัณหาเพื่อจะพ้นทุกข์นั้นถ้าปฏิบัติได้มากเพียงไรก็ถือว่าดีขึ้นเพียงนั้นดีหรือชั่วจึงวัดได้จากการปฏิบัติว่าใกล้ความพ้นทุกข์อย่างสิ้นเชิงมากน้อยเพียงไร การปฏิบัติที่มีทิศทางมุ่งไปสู่ความพ้นทุกข์เรียกว่ากรรมดี คนเราดีหรือชั่วขึ้นกับตัวเองว่าเลือกดำเนินชีวิตโดยมุ่งไปในทิศทางใด

๕. การปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์หรือการพัฒนาชีวิต

เราได้เห็นแล้วว่าปฏิบัติดีเพื่อมุ่งพ้นทุกข์นั้นมีระดับต่างๆกัน การปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นหรือความพ้นทุกข์จึงเท่ากับเป็นการพัฒนาชีวิต หลักธรรมในการพัฒนาชีวิตทั้งหลายนั้นสรุปรวม

ลงใน มรรค ๘ และมรรค ๘ นี้บางคนก็สรุปย่อลงเป็นการศึกษาและพัฒนาตน ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งก็มีระดับขั้นต่ำสูงเช่นเดียวกับการปฏิบัติ มรรค ๘ และธรรมอื่นๆ ในพุทธศาสนา

๑) ศีล

ธรรมประการแรกในไตรสิกขาที่ชาวพุทธควรพัฒนาให้เกิดมีในตนเองคือศีล ศีลในพุทธศาสนามีความหมายหลายความหมายตั้งแต่อย่างง่ายไปถึงละเอียด ถ้ากล่าวอย่างหยาบๆ ศีลหมายถึงการควบคุมกายและวาจาไม่ให้สร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ถ้ากล่าวให้ละเอียดลึกซึ้งขึ้นไปอีก ศีลหมายถึงการที่เราสามารถพัฒนา กาย วาจา และใจให้มีคุณธรรมจนไม่สามารถเบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและตนเองโดยเจตนาได้ การฝึกฝนเพื่อพัฒนาให้ศีลเกิดมีในตนเองในพุทธศาสนาสอนให้เริ่มต้นทำตั้งแต่ขั้นหยาบขึ้นไป ในขั้นนี้สิ่งที่เราต้องกระทำก็คือ ทุกครั้งที่เราจะพูดหรือกระทำอะไรก็ตามให้ถามตนเองว่า การกระทำของเรานั้นจะก่อความเดือดร้อนแก่เราเองหรือผู้อื่นหรือไม่ หากถามแล้วได้คำตอบว่าการกระทำนั้นจะสร้างความเดือดร้อนแก่ตนเองและผู้อื่น ให้เราอดกลั้นยับยั้งตนเองไม่ให้ทำสิ่งนั้น การรักษาศีลในขั้นแรกนี้จะทำให้ผู้รักษารู้สึกว่าต้องอดทน ความรู้สึกที่ต้องอดทนนั้นจะทำให้ผู้รักษารู้สึกว่าการรักษาศีลเป็นของยาก เป็นภาระ ต่อเมื่อรักษาศีลไปนานๆ เข้า ความรู้สึกที่ศีลเป็นภาระก็จะค่อยๆ ลดลง ผู้รักษาศีลจนติดเป็นนิสัยจะรู้สึกคุ้นเคยและพบว่า การมีศีลกลับทำให้ชีวิตปลอดภัย โปร่งเบาสบาย ศีลจะทำให้เรามีอุปนิสัยอ่อนโยนเกื้อการุญต์ต่อผู้อื่น เมื่อใดก็ตามที่เรารักษาศีลจนมีความรู้สึกที่ศีลกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเรา ไม่ใช่สิ่งที่เราต้องคอยแบกเป็นภาระเหมือนเมื่อครั้งที่เริ่มหัดรักษาศีล เมื่อนั้นศีลก็จะพัฒนามาถึงขั้นละเอียดปราณีต ศีลในระดับนี้จะส่งผลให้คนผู้นั้นเป็นคนที่มีกายวาจาและจิตใจที่งดงามเป็นธรรมชาติ และคนประเภทนี้จะคิดดี พูดดี ทำดี โดยอัตโนมัติ

๒) สมาธิ

สมาธิในพุทธศาสนามีความหมายเช่นเดียวกับศีลคือมีความหมายตั้งแต่หยาบไปจนถึงละเอียดประณีต สมาธิในความหมายอย่างหยาบได้แก่การควบคุมจิตให้แน่วแน่อยู่นิ่งกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ส่วนสมาธิในความหมายที่ละเอียดลึกซึ้งได้แก่ภาวะของจิตที่นิ่งสงบและปลอดภัย โปร่งเบาสบาย การฝึกจิตให้มีสมาธิในพุทธศาสนาสอนให้เริ่มต้นจากการฝึกขั้นหยาบๆ คือกำหนดจิตให้จดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง จิตของคนเรามีธรรมชาติกวัดแกว่งดิ้นรนไม่อยู่นิ่ง ดังนั้นเมื่อแรกฝึกสมาธิ ผู้ฝึกจะรู้สึกอึดอัดเป็นทุกข์ที่ต้องประคองจิตให้อยู่นิ่งๆ ต่อเมื่อฝึกนานเข้าจนเคยชินจิตจะค่อยๆ นิ่ง เมื่อจิตนิ่งแล้วพุทธศาสนาสอนให้น้อมจิตนั้นไปพิจารณาดูความเป็นจริงของชีวิตและของโลก จิตที่สงบนิ่งเพราะมีสมาธิจะมองเห็นความเป็นจริงของชีวิตได้ง่ายกว่าจิตที่วุ่นวายสับสน การฝึกสมาธิในพุทธศาสนานั้นเริ่มแรกทำนให้ฝึกเพื่อเป้าหมายคือกำหนดจิตให้แน่วแน่อยู่นิ่งกับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การฝึกสมาธิในระดับนี้ไม่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนโดยตรง แต่เป็นประโยชน์สำหรับใช้ในการประกอบกิจการงานในชีวิตประจำวัน จิตที่เป็นสมาธิในขั้นนี้ย่อมเป็นประโยชน์แก่นักเรียนที่กำลังดูตำรา เป็นประโยชน์แก่คนขับรถเมล์ที่ต้องรับผิดชอบชีวิตผู้โดยสาร เป็นต้น แต่เมื่อฝึกสมาธิจนถึงขั้นละเอียดสุขุม จะเกิดความเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรมของคนผู้นั้น สมาธิขั้นละเอียดอ่อนนี้จะส่งผลให้จิตเกิดความสว่างไสวและสงบเย็น จิตที่เป็นสมาธิในระดับนี้นอกจากจะเป็นประโยชน์ทำให้เราทำการงานในชีวิตประจำวัน

ได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดแล้ว ยังส่งผลให้เรามีจิตใจอ่อนโยน สงบเย็น เป็นคนมั่นคง ไม่เอนเอียงไปกับสิ่งที่มากระทบง่ายๆด้วย

๓) ปัญญา

สิ่งที่สุดท้ายที่พุทธศาสนาสอนให้เราฝึกเพื่อให้เกิดมีในตนเองคือปัญหาปัญหาในทัศนะของพุทธศาสนาไม่ได้หมายถึงความเฉื่อยฉลาดซึ่งเป็นคุณสมบัติของสมอง หากแต่หมายถึงความรู้เท่าทันความเป็นจริงของโลกและชีวิต ความเฉื่อยฉลาดซึ่งเป็นคุณสมบัติของสมองนั้นเป็นเรื่องทางร่างกายเป็นสิ่งที่คนเราไม่สามารถเลือกได้ ธรรมชาติให้มาเท่าใดก็มีไปเท่านั้นตลอดชีวิตแต่ปัญหาในทางพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่คนเราสามารถฝึกฝนให้เกิดมีในตนเองได้เท่าเทียมกัน ไม่ว่าคนผู้นั้นจะฉลาด สติปัญญาปานกลาง หรือว่าเป็นคนสมองค่อนข้างช้าก็ตาม เพราะการฝึกปัญญาเป็นเรื่องทางจิต ไม่ใช่เรื่องทางสมอง

การฝึกปัญญาต้องอาศัยฐานหรือศีลและสมาธิ ข้อนี้หมายความว่า ใครก็ตามหากประสงค์จะฝึกปัญญา เบื้องต้นต้องรักษาศีลให้บริสุทธิ์เสียก่อน นอกจากรักษาศีลแล้ว ต้องฝึกสมาธิมาเป็นอย่างดี ศีลและสมาธิที่ฝึกฝนมาดีแล้วนั้นจะส่งผลให้คนผู้นั้นมีกาย วาจา และใจที่สะอาด สงบ จิตใจที่สะอาดและสงบนี้จะช่วยให้ไตร่ตรองเห็นความเป็นจริงของโลกและชีวิตได้ง่ายขึ้น ผลจากการฝึกปัญญาจะทำให้คนผู้นั้นเข้าใจว่าอะไรคือสาระของชีวิต เป็นคนที่ไม่วิ่งทะยานไปด้วยอำนาจของความต้องการอันไม่รู้จักจบสิ้น เป็นคนรู้จักพอ รู้จักใช้ชีวิตไปกับสิ่งที่มีค่า ต่างกับคนที่เรียนหนังสือเก่ง เมื่อจบมาแล้วก็ทำงานเก่ง หาเงินได้มาก แต่ไม่มีความสุขเพราะเข้ากับเพื่อนร่วมงานไม่ได้ และไม่ค่อยได้พักผ่อนเพราะมุงแต่ทำงานหาเงิน คนแบบนี้พุทธศาสนาไม่ถือว่าเป็นคนมีปัญหา คนฉลาดกับคนมีปัญหา มีความหมายต่างกัน คนบางคนอ่านเรียนหนังสือไม่เก่งสอบได้คะแนนปานกลาง เมื่อจบมหาวิทยาลัยมาแล้วก็ทำงานในตำแหน่งพ่่นๆแต่เขารู้จักใช้ชีวิต รู้จักอบเอื้ออารีผู้อื่น เป็นคนที่เพื่อนร่วมงานรักใคร่เพราะไม่เห็นแก่ตัว เมื่อได้เงินจากการทำงานมาก็รู้จักแบ่งปันบางส่วนสำหรับซื้อหาหนังสือดีๆอ่าน ดูภาพยนตร์ดีๆ ไปพักผ่อนในสถานที่ดีๆ รู้จักทำบุญตักบาตรหรือสงเคราะห์ผู้ด้อยโอกาสในสังคม คนประเภทนี้แม้จะไม่รวย ไม่มีการงานชนิดที่เงินเดือนแพงๆ ไม่มีหน้าตาในสังคม แต่พุทธศาสนาก็ถือว่าเป็นคนมีปัญหา คนมีปัญหาในทัศนะของพุทธศาสนาคือคนที่เข้าใจชีวิตและมีความสุขกับการใช้ชีวิต

การพัฒนาตนเองตามหลักไตรสิกขานี้พุทธศาสนาสอนว่าต้องทำไปพร้อมๆกันจึงจะได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย การพัฒนาชีวิตด้วยศีลสมาธิและปัญญาเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการคือพัฒนาอย่างครบถ้วน คนที่มีศีลแต่ขาดสมาธิและปัญญาถือว่าชีวิตไม่สมบูรณ์ เช่นเดียวกันคนที่มีสมาธิหรือปัญญาเพียงอย่างเดียว แต่ขาดสิกขาข้ออื่นๆที่เหลือก็ยังไม่ถือว่าเป็นคนที่สมบูรณ์ ศีลสมาธิและปัญญาในทัศนะของพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวเนื่องกัน ศีลสมบูรณ์ย่อมช่วยให้เกิดสมาธิได้ง่าย เช่นเดียวกันสมาธิที่แน่วแน่มั่นคงเป็นพื้นฐานที่มั่นคงของศีล ศีลและสมาธิที่สมบูรณ์ย่อมเกื้อกูลให้เกิดปัญญาได้ง่ายปัญญาที่พัฒนาแล้วก็ย้อนกลับมาเป็นฐานที่มั่นคงให้แก่สมาธิและศีลอีกทีหนึ่งการพัฒนาชีวิตตามหลักไตรสิกขาจึงต้องทำไปพร้อมๆกันและเมื่อพัฒนาชีวิตได้ครบถ้วนตามสิกขาสาม ประการนี้แล้ว เราก็จะมีชีวิตสงบ ไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนทั้งแก่ตนและสังคม เป็นคนรู้จักสาระของชีวิตสังคมซึ่งประกอบด้วยหน่วยย่อยที่มีคุณภาพเช่นนี้ย่อมสงบสุขและมั่นคงอย่างยิ่ง

การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานี้ถ้าปฏิบัติอย่างเข้มงวด เช่น ถือศีลมากขึ้นกว่าที่คนทั่วไปปฏิบัติกันอยู่ บำเพ็ญสมาธิอย่างจริงจังจนเกิดสมาธิแน่นและควบคุมจิตไม่ให้กวัดแกว่งไปตามอารมณ์อันเกิดจากอำนาจกิเลสต่างๆแล้วพิจารณาความจริงของโลกและชีวิตจนเกิดปัญญาอันกระจ่างจนไม่ตกไปในอำนาจของกิเลส เข้าใจความจริงของสิ่งทั้งปวงว่าเป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ เป็นไปตามธรรมชาติ พ้นจากความยึดมั่นใดๆในสิ่งทั้งหลายแม้กระทั่งตัวเอง เนื่องจากเห็นสิ่งทั้งปวงเป็นเพียงการประกอบขึ้นของปัจจัยต่างๆไม่มีความเป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้อย่างแท้จริง หากปฏิบัติได้เช่นนี้คนผู้นั้นก็จะเข้าถึงนิพพานเป็นอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักพุทธศาสนา เมื่อบรรลุนิพพาน ทุกข์ทั้งหลายที่เคยรุมเร้าชีวิตก็จะพลันสลายไปอย่างสิ้นเชิง ชีวิตต่อแต่นั้นก็จะมีความสงบเย็นและสว่างไสวไปตราบนานเท่านาน ไม่หวนไปเกิดทุกข์ใดๆ อีกต่อไป

ภัทรพร สิริกาญจน^{๑๘} ทำการศึกษาเรื่อง พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย โดยในงานศึกษานั้นได้ชี้แจงพัฒนาการความเชื่อในพระพุทธศาสนาของชาวไทยได้ดังนี้

๑. นิกายทางพระพุทธศาสนาของไทย

ในช่วงเวลาก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๖๖-๒๓๙๔) พระสงฆ์ในประเทศไทยยังไม่แบ่งแยกเป็นฝ่ายธรรมยุตและมหานิกาย ธรรมยุติกนิกายเป็นคณะสงฆ์ที่พยายามปรับเปลี่ยนวัตรปฏิบัติทางวินัยในยุคสมัยให้เคร่งครัดและถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยให้มากที่สุด ผู้ก่อตั้งคือ เจ้าฟ้ามงกุฎ (ซึ่งต่อมาครองราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่หลักฐานเรื่องการเกิดคณะธรรมยุติกนิกาย และกำหนดเวลาในการก่อตั้งยังเป็นข้อถกเถียงกันไม่ยุติแน่นอน และไม่ปรากฏชัดเจนในพระราชดำรัสอนุมัติการก่อตั้งของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

เจ้าฟ้ามงกุฎได้ต้นเค้าการดำเนินการก่อตั้งทำยุติกนิกายจากรามัญนิกายซึ่งเป็นนิกายหนึ่งในสามนิกายของศรีลังกา (คณะสงฆ์ในศรีลังกาแบ่งเป็นคณะใหญ่ๆ ๓ คณะคือ ๑. สยามนิกาย ๒. อมรปุรณิกาย ๓. รามัญนิกาย) พระรามัญนิกายไม่จับเงินจับทองต่อหน้าผู้อื่น และมักเก็บเงินไว้ในลิ้นชักหรือในหีบ เมื่อต้องการจะซื้อสิ่งใดก็เปิดลิ้นชักหรือหีบแล้วบอกผู้อื่นให้หยิบแทนเมื่อเวลาจะไปที่ใดก็ให้มีผู้ตามไปทำหน้าที่ไวยวัจกรเกี่ยวกับค่าใช้จ่ายต่างๆชาวศรีลังการู้สึกว่า พระรามัญนิกายปฏิบัติเคร่งที่สุด เพราะพระสยามนิกายไม่เคร่งครัดในพระวินัยมากที่สุด พระสยามนิกายตีมากที่สุด และพระรามัญนิกายมีจำนวนน้อยที่สุด เจ้าฟ้ามงกุฎทรงรับการอุปสมบทใหม่ในรามัญนิกายมีพระสุเมธมณี (ชาย พุทธวิโส) เป็นพระอุปัชฌาย์ มีพระภิกษุอุปสมบทตามประมาณ ๕-๖ รูป การที่ทรงเล็งรับการอุปสมบทใหม่ในรามัญนิกายก็เนื่องจากผู้เห็นว่า รามัญนิกายเก่าแก่และออกเสียงอักษรภาษาบาลีได้ชัดเจนและใกล้เคียงที่สุดกลับสี่ห้วงศ์ (นิกายลังกาวงศ์หรือนิกายสีหล) ดังที่ทรงแสดงเหตุผลว่า

“อนึ่ง ในเรื่องวงศ์นี้ พวกข้าพเจ้าขอบอกความมุ่งหมายของบัณฑิตฝ่ายธรรมยุตตามเป็นจริงโดยสังเขป คือ หากสี่ห้วงศ์เก่ายังตั้งอยู่ในสี่หูปที่ปมา

^{๑๘} ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, หน้า ๔๕-๖๔.

จนถึงปัจจุบันนี้ไซ้ พวกธรรมยุตบางเหล่าจักละวงศ์เดิมของตนบ้าง บางเหล่าจักให้ทำทัฬหีกรรม (การอุปสมบทใหม่) บ้าง แล้วนำวงศ์ (สีหฬ) นั้นไปเป็นแน่แท้ แต่เพราะไม่ใช่วงศ์เก่าเช่นนั้น ไม่เห็นวงศ์อื่นที่ดีกว่า จึงตั้งอยู่ในรามัญวงศ์. ซึ่งนำไปแต่สีหฬวงศ์เก่าเหมือนกัน ด้วยสำคัญเป็นวงศ์ (รามัญ) นั้นเท่านั้นเป็นวงศ์ดีกว่าเพื่อน โดยความที่ผู้นำวงศ์ไปนั้น เป็นผู้นำไปจากสีหฬทวีปในกาลก่อนบ้าง โดยความที่วิธีเปล่งเสียงอักขระของภิกษุรามัญเหล่านั้นใกล้เคียงกับสีหฬในบัดนี้บ้าง”

อย่างไรก็ตามในการศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งเวลาการเกิดธรรมยุติกนิกายมีอยู่ ๔ นัย ไม่อาจระบุชัดได้อย่างใดอย่างหนึ่งดังนี้

๑) ถือว่าเป็นธรรมยุติกนิกายกำเนิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๗ ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้ามงกุฎออกผนวชเป็นพระภิกษุ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม มีสมเด็จพระสังฆราช (ด่อน) วัดมหาธาตุฯ เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่ออุปสมบทแล้วทรงจำพรรษาอยู่ที่วัดสมอราย และทรงเริ่มพิจารณาเห็นว่าเพียงการศึกษาวิปัสสนาธุระย่อมไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจหลักธรรมของพระพุทธเจ้าได้อย่างลึกซึ้งสมควรที่จะศึกษาพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นด้านพระปริยัติธรรมให้แตกฉานเพื่อให้เกิดการปฏิบัติตามพระธรรมวินัยได้อย่างถูกต้อง พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงษ์ ทรงถือว่าปี พ.ศ. ๒๓๖๗ นี้เป็นปีกำเนิดธรรมยุติกนิกายของไทย

๒) ถือว่าธรรมยุติกนิกายกำเนิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๖๙ ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้ามงกุฎทรงกระทำหน้าที่ทัฬหีกรรม (การอุปสมบทซ้ำ) ในขณะสงฆ์รามัญนิกายตามที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ทรงวินิจฉัยว่าการอุปสมบทซ้ำดังกล่าวเป็น “ต้นคติมธรรมยุติกนิกาย”

๓) ถือว่าธรรมยุติกนิกายกำเนิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๒ ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จจากวัดมหาธาตุมาประทับที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ตามพระวินิจฉัยของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกไว้ว่า “อันที่จริง ธรรมยุต ค่อยเป็นมาโดยลำดับ ปีที่ออกหน้า ที่ควรจะกำหนดไว้เป็นปีที่ตั้งนั้น... จ.ศ. ๑๑๙๑ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๓๗๒

๔) ถือว่าธรรมยุติกนิกายกำเนิดเมื่อ พ.ศ. ๒๓๗๙ ซึ่งเป็นปีที่เจ้าฟ้ามงกุฎเสด็จจากวัดสมอรายมาประทับอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหารในฐานะเจ้าอาวาสตามการโปรดเกล้าฯ ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อเจ้าฟ้ามงกุฎได้ทรงปกครองวัดบวรนิเวศวิหารแล้ว ก็ทรงแยกนิกายอย่างเป็นเอกเทศวัดบวรนิเวศวิหารจึงถือเป็นวัดธรรมยุตวัดแรก และสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงถือว่า ปี พ.ศ. ๒๓๗๙ นี้ เป็นปีก่อนตั้งคณะธรรมยุตตั้งที่ทรงมีลายพระหัตถ์ถึงวันที่ ๑๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๓๙ (ร.ศ. ๑๑๕) ถึงพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า “พรุ่งนี้เป็นวันที่คณะธรรมยุตและวัดบวรนิเวศตั้งมาได้ครบ ๖๐ ปีบริบูรณ์ จะมีการประชุมพระธรรมยุตให้พรแก่คณะและวัด และแจกรางวัลแก่นักเรียน ขอพระราชทานพระราชหัตถ์เลขาอำนาจพรแก่คณะและวัด” โดยนัยดังกล่าว จึงนับได้ว่า วันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๓๗๙ เป็นวันก่อตั้งธรรมยุติกนิกาย

เมื่อเกิดคณะธรรมยุตหรือธรรมยุติกนิกายขึ้นแล้ว พระสงฆ์ส่วนที่เหลือซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของไทย ก็ถือว่าเป็นพระสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย อย่างไรก็ตาม การแบ่งแยกนิกายดังกล่าวนี้เป็นการแบ่งคณะสงฆ์ตามวัตรปฏิบัติเท่านั้น มิได้เป็นการแบ่งแยกนิกายทางศาสนาอย่างเด็ดขาด พุทธศาสนิกชาวไทยยังคงปฏิบัติกิจในฐานะอุบาสกและอุบาสิกาโดยไม่แบ่งแยกความแตกต่างระหว่างพระภิกษุธรรมยุตกับมหานิกายอยู่ ที่การกำหนดวัตรปฏิบัติ เช่น พระธรรมยุตต้องงดเว้นจากการจับต้องเงินทองและออกอุตงค์ตามกำหนด ส่วนพระมหานิกายไม่จำเป็นต้องปฏิบัติเคร่งครัดดังกล่าว การออกอุตงค์เป็นการปฏิบัติเพื่อกำจัดกิเลส เช่น การอยู่ป่าซึ่งมักประกอบไปด้วยการปลีควิเวกและการปฏิบัติกรรมฐาน และการมีก้น้อยในการใช้ชีวิต อย่างไรก็ตามมิได้หมายความว่าพระภิกษุฝ่ายธรรมยุตปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเคร่งครัดกว่าพระภิกษุมหานิกายอย่างแท้จริงในทุกกรณี จะเห็นได้ว่า พระภิกษุธรรมยุตที่ปฏิบัติย่อหย่อนในพระธรรมวินัยก็มีปรากฏให้เห็น และพระภิกษุมหานิกายที่ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนำเคารพบูชาก็มี ได้แก่ พระพรหมคุณภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) เป็นต้น

๒. คนไทยกับความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อธิฤทธิ์และปาฏิหาริย์

แนวความคิดเรื่องออกอุตงค์หรืออุตงค์วัตรมาจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคหรือวิสุทธิมคค์ ของพระพุทธโฆสจารย์ ในบทที่ ๒ หัวข้อ “อุตงค์” เป็นต้น คำการอยู่ป่าและปฏิบัติกรรมฐานของพระภิกษุในปัจจุบัน ๓๒ จะเห็นได้ว่า มีพระภิกษุจำนวนไม่น้อยนิยมอยู่ในป่าแทนการจำพรรษาอยู่ในวัดและพอใจในการก่อสร้างสำนักสงฆ์ของตนเองในป่า สำนักสงฆ์ดังกล่าวเน้นการฝึกฝนปฏิบัติกรรมฐานวิธีต่างๆ เช่น อานาปานสติกรรมฐานและสติปัญญา ๔ การปฏิบัติกรรมฐานเพื่อบรรลุนิพพานนี้ได้รับการยืนยันจากพระพุทธโฆสจารย์ในคัมภีร์วิสุทธิมคค์ ว่า

“พระผู้ทรงพระภาคตรัสเทศนาไว้ว่า เอกายโน ภิกขเวอยมคโค ตูร ภิกษุทั้งหลายมคคมรรคานี้ เป็นหนทางอันบุคคลผู้เดียวพึงสำเร็จ ย่อมจะประพฤติ เป็นไปเพื่อจะยังสัตว์ทั้งหลายให้บริสุทธิ์และจะยังสัตว์ทั้งหลายให้ล่วงเสีย ซึ่งทุกข์และโทมนัส ให้ตรัสรู้พระนิพพาน กระทำให้แจ้งพระปรินิพพาน หนทางที่บุคคลผู้เดียวพึงสำเร็จนั้นคือ พระสติปัญญา ๔ และพระสัมมัปปธาน ๔ เป็นอาทิ”

มีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่งว่า ในขณะที่พระไตรปิฎกและคัมภีร์ วิสุทธิมรรค กล่าวถึงการปฏิบัติกรรมฐานและการฝึกฝนสติปัญญา ๔ และอานาปานสติภาวนาของพระสงฆ์ ไม่ปรากฏว่ามีการสอนเรื่องดังกล่าวแก่ฆราวาสทั่วไป แต่ในสังคมไทยปัจจุบัน กลับมีสำนักปฏิบัติธรรมและสถานที่ต่างๆ เปิดสอนกรรมฐานแก่บุคคลทั่วไปโดยไม่จำกัด และบุคคลเหล่านั้นก็วนเวียนมาปฏิบัติกันบ่อยครั้งตามโอกาสโดยไม่ปรากฏผลสำเร็จและความก้าวหน้าในการปฏิบัติที่ชัดเจนแต่อย่างใด

การปฏิบัติกรรมฐานและการอยู่ป่าหรือปลีควิเวกมีความเชื่อมโยงกับค่านิยมเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ของพระภิกษุ คัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวถึงการปฏิบัติกรรมฐานที่สามารถทำให้บุคคลได้ฉานระดับหนึ่งจนสามารถแสดงอธิปาฏิหาริย์หรือมีอำนาจจิตเหนือบุคคลทั่วไปได้ เมื่อพระภิกษุผู้ปฏิบัติ

ดีปฏิบัติชอบและปฏิบัติกรรมฐานจนบรรลุอำนาจพิเศษดังกล่าวไปทำการปลุกเสกเครื่องรางวัตถุมงคลต่างๆ ก็ยอมทำให้สิ่งนั้นๆ กลายเป็นของขลัง

ความเชื่อในเครื่องรางของขลัง อำนาจเหนือธรรมชาติ อิทธิปาฏิหาริย์ และพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ต่างๆ มีอยู่ในสังคมไทยก่อนการเข้ามาของพระพุทธศาสนา เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่ประชาชนพยายามแก้ปัญหาและสร้างความสันติสุขให้แก่ตนเองและชุมชน ความพยายามดังกล่าวทำให้ลัทธิวิญญาณนิยม (Animism) แทรกซึมเข้าสู่พระพุทธศาสนาในเวลาต่อมาลัทธิวิญญาณนิยมหมายถึง แนวความเชื่อและการปฏิบัติเกี่ยวกับภูตผีปีศาจวิญญาณ และอำนาจศักดิ์ต่างๆ ที่มีอยู่ในสิ่งธรรมชาติหรือในวัตถุที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้น^{๓๕} เมื่อลัทธิวิญญาณนิยมแทรกเข้ามาปะปนกับพระพุทธศาสนาแล้ว ก็แปรเปลี่ยนพระพุทธศาสนาแนวจารีตนิยมไปเป็นพระพุทธศาสนาแบบผสมผสาน (Syncretic Buddhism) ซึ่งหมายถึง พระพุทธศาสนาที่นับถือทั้งพระพุทธรูปเจ้า พระรัตนตรัย ผีสงฆ์ เทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ เวทมนตร์คาถาตลอดจนพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ต่างๆ และผู้ที่เชื่อในพระพุทธศาสนาแบบผสมผสานนี้เป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นประชาชนทั่วไปทั้งในเมืองและในชนบท จึงเรียกพระพุทธศาสนาแนวนี้ได้ชื่อว่า พระพุทธศาสนาแบบประชานิยม (Popular Buddhism)

คนไทยทั่วไปเชื่อมโยงการปลุกเสกเข้ากับการบูชาพระพุทธรูปตั้งที่ศาสตราจารย์สแตนเลย์ เจ.แทมโบอาห์ (Stanley J. Tambiah, ๑๙๒๙- ปัจจุบัน) นักวิชาการชาวอเมริกันเชื้อสายศรีลังกาผู้มีชื่อเสียงด้านศาสนาและสังคมวิทยาได้กล่าวถึงการปลุกเสกเพื่อทำให้เกิดอำนาจพิเศษในวัตถุมาพบเห็นในประเทศไทยว่า

“ลำดับขั้นตอนการปลุกเสกอาจแตกต่างกันไปตามพิธีต่างๆ แต่วิธีการพื้นฐานเป็นแบบเดียวกัน กล่าวคือต้องมีการเสกคาถา และถ่ายทอดพลังอำนาจจากผู้ปลุกเสกไปยังวัตถุด้วยการตั้งสมาธิ (นั่งปรก) เป็นต้น”

การเบิกพระเนตรพระพุทธรูปเป็นพิธีกรรมที่แพร่หลายไปในหมู่คนไทยที่มีแนวคิดแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาของไทยด้วยการเบิกพระเนตรพระพุทธรูป คือ การทำให้พระพุทธรูปปลื้มตาขึ้นโดยการเอาสีดำไปแต้มให้ ที่ต้องเบิกพระเนตรก็เพราะเชื่อกันว่าจะทำให้พระพุทธรูปศักดิ์ขึ้น การเบิกพระเนตรเป็นพิธีสำคัญในการฉลองพระพุทธรูปมาแต่โบราณ เพราะพระพุทธรูปจะเป็นที่เคารพบูชาไม่ได้ถ้าไม่มีชีวิต การทำให้มีชีวิตคือ การอัญเชิญเทวดาหรือวิญญาณศักดิ์สิทธิ์มาสิงอยู่ เครื่องหมายที่แสดงว่ามีชีวิตคือ ดวงตาหรือการลืมตา พิธีการเบิกพระเนตรนิยมทำกับเฉพาะพระพุทธรูปองค์ใหญ่เท่านั้นไม่นิยมทำกับพระเครื่ององค์เล็กๆ อาจเป็นเพราะมาสะดวกในการแต้มดวงตาการเบิกพระเนตรพระรูปในประเทศไทยเริ่มต้นขึ้นเมื่อใด ยังมีหลักฐานปรากฏชัดเจน

พิธีการเบิกพระเนตรพระพุทธรูปและการปลุกเสกเครื่องรางของขลังนั้น หากทำพิธีโดยพระภิกษุสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และปฏิบัติกรรมฐานแล้ว ชาวบ้านเชื่อว่า จะทำให้เกิดความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ดังที่ศาสตราจารย์ บี. เจ. เทอร์วิล นักวิชาการชาวออสเตรเลีย และนักวิจัยทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงวิถีชีวิตทางศาสนาของชาวไทยว่า

“ในสายตาของชาวนาที่นี้ ต่างเห็นว่าพระได้อำนาจศักดิ์สิทธิ์มาโดยการงดเว้นกิจกรรมทางเพศ งดเว้นการฉันทันมือ และงดเว้นการดื่มเหล้าเมายา”

นอกจากนี้ การสวดมนต์และคาถาต่างๆ ที่พระสงฆ์สวดในการประกอบพิธีทางศาสนานั้น กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และทำให้วัตถุที่ปลูกเสกศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมาได้ก็เพราะมนต์คาถาเหล่านั้นเป็นภาษาบาลี และเชื่อกันว่าพระพุทธรูปเจ้าเคยใช้ข้อความภาษาบาลีดังกล่าวในการตรัสสอนมาก่อน ๓๙ แม้ความเชื่อในคาถาอาคมและอำนาจเหนือธรรมชาติจะดูเป็นเรื่องงมงาย แต่ในวิถีชีวิตของชาวไทยทั่วไปสิ่งเหล่านั้นก็ส่งผลดีต่อความเชื่อมั่นในการแก้ปัญหาและกำลังใจของผู้ปฏิบัติให้ต่อสู้กับความทุกข์ยากในการดำรงชีวิตได้ต่อไป ดังที่ศาสตราจารย์โบรนิสลัฟ มาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski, ค.ศ. ๑๘๘๔-๑๙๔๒) นักมานุษยวิทยาผู้มีชื่อเสียงชาวโปแลนด์ได้อธิบายว่า

“การใช้เวทมนตร์คาถาเป็นลักษณะเฉพาะของการประกอบพิธีต่างๆ ซึ่งช่วยให้มนุษย์สามารถควบคุมความเปลี่ยนแปลงบำบัดเหตุร้ายต่างๆ ที่เกิดขึ้น หยั่งรู้เหตุการณ์ล่วงหน้า ตลอดจนทำให้การกระทำของมนุษย์เป็นที่เชื่อถือได้และแก้ปัญหาต่างๆ ได้”

ไม่เพียงแต่พระสงฆ์เท่านั้น แม้พระพุทธรูปเจ้าในทัศนะของชาวพุทธแบบประชานิยมก็ถูกแปรสภาพให้กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ เพราะพระองค์ทรงประกอบไปด้วยมหาบุริสลักษณะและคุณสมบัติพิเศษ เช่น ทรงสามารถแสดงปาฏิหาริย์ต่างๆ ได้ ซึ่งคนทั่วไปไม่มีและไม่สามารถทำได้และเมื่อเสด็จปรินิพพานแล้ว พระบรมสารีริกธาตุตลอดจนพระพุทธรูปและรอยพระพุทธรูปของพระองค์ก็กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์สำหรับชาวพุทธไปด้วย

ชาวพุทธแบบประชานิยมและชาวพุทธแบบจารีตนิยมมีความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาบางเรื่องแตกต่างกันเช่นเรื่องกฎแห่งกรรมและเรื่องการทำบุญ ชอบพุทธแบบประชานิยมนำความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรมไปผสมผสานกับความเชื่อแบบวิญญูณนิยมและศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเชื่อว่าวิญญูณเป็นอมตะ ดำรงอยู่หลังความตายของบุคคลและเป็นตัวการนำความดีความชั่วของบุคคลไปรับผลของกรรมในภพหน้าตามกระบวนการเวียนว่ายตายเกิด ส่วนชาวพุทธแบบจารีตนิยมไม่ยืนยันในเรื่องวิญญูณอมตะ ซึ่งเป็นไปตามคำสอนของคณะสงฆ์ไทยและของพระพุทธรูปไฮ้จารย์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

กฎแห่งกรรมและการทำดีทำชั่วหรือทำบุญทำบาปเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน พระพุทธศาสนาแนวจารีตนิยมถือว่า การทำดีทำชั่วและวิบากกรรมเป็นสมบัติเฉพาะของบุคคล ไม่อาจโอนต่อให้ผู้อื่นได้ดังพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกว่า

“สตรี บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนืองๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นผู้รับผลกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มี

กรรมเป็นที่อาศัย เราทำกรรมใดไว้จะเป็นกำไรหรือกำชวักก็ตาม ย่อมเป็นผู้รับผล
ของกรรมนั้น”

แต่ในพระพุทธศาสนาแบบประชานิยม บุญ อันเป็นผลจากกำไรเป็นสิ่งที่ไม่โอนให้ผู้อื่นได้และ
เป็นสมบัติของกลุ่มมิใช่ของปัจเจกบุคคล ดังจะเห็นได้จากการทำบุญในงานประเพณีทาง
พระพุทธศาสนาโดยทั่วไปที่ชาวพุทธส่วนมากถือว่าเราอาจส่งทอดผลบุญของเราไปให้ผู้ตายได้โดย
อาศัยอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของการสวดมนต์ระหว่างที่พระสงฆ์ประกอบพิธีกรรม เดวิด อี. แพนเนอร์ และ
แจสเปอร์ อิงเกอร์ซอล นักวิชาการชาวตะวันตกได้ตั้งข้อสังเกตว่า

“สมาชิกของวัดประจำหมู่บ้านพยายามสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นพวกพ้อง
เดียวกันให้มั่นคงยิ่งขึ้น โดยการแบ่งบุญที่ตนสร้างไว้ให้แก่การหรือให้ญาติที่
น้องที่เสียชีวิตไปแล้วตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นจารีตนั้น บุญไม่
สามารถส่งทอดให้ผู้อื่นได้แต่ชาวบ้านเชื่อว่าการส่งทอดบุญกุศลให้ผู้อื่นด้วยจะ
ทำให้บุญที่ตนมีเพิ่มมากขึ้น เช่น การส่งผลบุญให้พ่อ แม่ ครู อาจารย์ บรรพ
บุรุษหรือเพื่อนอุปาสกอุปาสอกา ชาวบ้านหลายคนหวังว่าบุญกุศลของตนจะทำให้
ให้ตนไปเกิดใหม่ในหมู่มิตรสหายที่ตนรู้จักและพวกเขาคิดว่าผู้ที่ทำบุญร่วมกัน
ย่อมได้เกิดใหม่ด้วยการอีก”

มีข้อสังเกตว่า ชาวพุทธส่วนใหญ่โยงเรื่อง บุญ กับ ทาน เข้าด้วยกันจนเป็นเรื่อง
เดียวกัน และเห็นว่าการทำบุญหรือการทำความดีโดยการให้ (ทาน) นั้นทำให้ได้อานิสงส์ผลบุญมาก
ที่สุดศาสตราจารย์แฮมโบอาห์ได้ทำวิจัยและพบว่า บุญกุศลที่ชาวบ้านทั่วไปเชื่อว่าจะได้จากการทำดี
สามารถเรียงลำดับจากมากไปหาน้อยได้ดังนี้

- ๑) การสร้างวัด
- ๒) การอุปสมบทเองหรือทำการอุปสมบทบุตรชาย
- ๓) การบริจาคเงินปัดตีสังฆรณ์วัดหรือทอดกฐิน
- ๔) การถวายภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์
- ๕) การทูลุโบสถศีลนวยวันพระ
- ๖) การถือศีลห้า

การที่ชาวพุทธแบบประชานิยมถือว่าการบริจาคทาน เช่น การบริจาคเงินสร้างวัดและการ
ถวายเครื่องใช้และภัตตาหารแด่พระภิกษุสงฆ์จะทำให้ได้บุญกุศลมากนั้น อาจเนื่องมาจากอิทธิพลของ
เวสสันดรชาดก ในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ซึ่งแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธเถรวาทของไทยเวสสันดร
ชาดกได้กล่าวถึงบุญกุศลจากการบริจาคทาน ว่าเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวดต่อการบรรลุพระโพธิญาณ
และเป็นบารมีในพระชาติสุดท้ายของพระโพธิสัตว์ที่จำเป็นต้องบรรลุก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
การเรียนรู้เรื่องทานบารมีของพระเวสสันดรได้กลายเป็นประเพณีทางพระพุทธศาสนาคือประเพณี
เทศน์มหาชาติซึ่งเป็นงานบุญประจำปีของชาวพุทธในประเทศไทย

“การเทศน์มหาชาติจัดเป็นพระราชพิธีประจำปีระหว่างเดือน ๑๑ เดือน ๑๒ และเดือนอ้าย มหาชาติเป็นกำเนิดอันยิ่งใหญ่ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อครั้งเสวยพระราชเป็นพระเวสสันดรจึงเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ามหาวิสันดรชาดกถือกันว่าใครได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือว่าหาเวสสันดรชาดก จะมีอานิสงส์ยิ่งใหญ่ แม่น้ำมูลที่ตั้งไว้ในพิธิเทศก์เป็นน้ำศักดิ์สิทธิ์ อาชาระล้างอัปมงคลทั้งปวงได้จึงเกิดเป็นประเพณีมีพิธิเทศน์มหาชาติตามวัดวาอารามทุกปี”

สิ่งที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ซึ่งเป็นชาวไร่ชาวนาและผู้ใช้แรงงานต่อกรรมมากที่สุดก็คือ ความสุขในโลกปัจจุบันหรืออนาคตอันใกล้. ไม่ใช่ชีวิตในการอุดมคติอันห่างไกล. トラบใดที่ นิพพาน ซึ่งเป็นอุดมคติทางพระพุทธศาสนายังมีความหมายไม่ชัดเจนสำหรับพวกเขา และพวกเขา รู้สึกว่าเป็นสิ่งที่เกินความสามารถในการพากเพียรให้บรรลุได้ พวกเขาที่ไม่สนใจและไม่ปรารถนาในการเข้าถึงแต่อย่างใด. สิ่งที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ในสังคมไทยปรารถนาก็คือการเกิดใหม่ในสภาวะที่ดีกว่าเดิมเช่นเกิดในครอบครัวที่มั่นคง หรือในสรวงสวรรค์หรือแม้แต่ในโลกพระศรีอารียผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไป ๔๖ ทั้งทั้งที่พระไตรปิฎกมิได้เน้นความสำคัญเรื่องยุคพระศรีอารียมากกว่าเรื่องนิพพานและกล่าวถึงเรื่องพระ Cr. ริแต่เพียงโดยย่อในพระไตรปิฎกว่าพระองค์จะเสด็จมาชำระพระศาสนาให้บริสุทธิ์และนำพระธรรมกลับไปสู่รูปแบบดั้งเดิมโดยในยุคของพระองค์ โดยจะมีแต่สันติสุขและความเจริญรุ่งเรืองอย่างมากขึ้น

การให้ความสำคัญต่อโลกพระศรีอารียในหมู่ชาวพุทธแบบประชานิยมนั้น ศาสตราจารย์ ชาลส์ อี. คายส์ (Charles E. Keyes) วิจารณ์ว่า ทำให้เกิดแนวคิดแนวปฏิบัติใหม่ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยคือ ลัทธิสหสวรรค์นิยม (Millenarianism หรือ Millennialism) โดยเทียบเคียงกับปรากฏการณ์ในศาสนาคริสต์ คำว่า สหสวรรค์ แปลว่า พันปี (สหัส แปลว่า พัน และวรรษ แปลว่า ปี) มาจากความเชื่อในศาสนาคริสต์ที่ว่าพระผู้ไถ่บาป (Messiah) จะเสด็จกลับมาช่วยมวลมนุษย์และปกครองโลกเป็นเวลา ๑,๐๐๐ ปี ก่อนวันพิพากษา (The judgment Day) และสร้างโลกและสวรรค์ครั้งใหม่ ดังปรากฏในคัมภีร์พระคริสตธรรมใหม่ (The New Testament) บทวิวรณ์ ๒๐ ๔๘ ความเชื่อนี้ได้ก่อให้เกิดขบวนการทางสังคมหลายรูปแบบและหลายครั้งหลายคราวในหมู่คนจนในทางสังคมวิทยา ความเชื่อว่าจะมีผู้วิเศษมาปลดปล่อยผู้ทุกข์ยากจากความเดือดร้อนต่างๆ นั้น ทำให้เกิดพลังมวลชนในการเปลี่ยนแปลงสังคมด้วยวิธีไม่ปกติและมักขัดแย้งกับอำนาจรัฐหรืออำนาจของศาสนาจักร ตัวอย่างของลัทธิสหสวรรค์นิยมในสังคมไทยก็คือ ขบวนการผู้มีบุญหรือผีบุญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยชาวอีสานทั่วไปคิดว่า ผีบุญก็คือ พระศรีอารียที่เสด็จมาช่วยปราบทุกข์เข็ญของชาวบ้าน

เมื่อนำลัทธิสหสวรรค์นิยมมาผสมผสานกับพระพุทธศาสนาก็เกิดเป็นพระพุทธศาสนาแบบสหสวรรค์นิยม (Millennial Buddhism) มีความเชื่อความมุ่งหมายและแนวการปฏิบัติในการปฏิบัติระบบสังคมที่เป็นอยู่ให้กลายเป็นสังคมอุดมคติเหมือนยุคแรกของสังคมมนุษย์ที่ปกครองโดยพระราช โดยเชื่อมโยงกับคำทำนายโบราณที่ว่า เมื่อใดก็ตามที่โลกมนุษย์หรือสังคมมนุษย์เกิดทุกข์เข็ญ (โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อถึง พ.ศ. ๕๐๐๐) พระศรีอารียซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์ก็จะเสด็จมาเป็น

ผู้ปกครองและเป็นพระพุทธรูปเจ้าองค์ต่อไป และจะทรงดำรงฐานะเป็นทั้งพระจักรพรรดิ ธรรมราชา และพระโพธิสัตว์ ผู้บำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ในขณะเดียว ทำให้พุทธจักรและอาณาจักรหลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวด้วยพุทธธรรมที่รุ่งเรืองที่สุด ๕๐ ความเชื่อและการรอคอยยุคพระศรีอารีย์ทำให้เกิดการแอบอ้างทางการเมืองและการชักจูงประชาชนให้หลงผิดอยู่บ่อยในประวัติศาสตร์ไทย ๕๑ ดังเช่นในกรณีกบฏผีบุญที่มีการแอบอ้างว่าเป็นพระศรีอารีย์เสด็จมาปราบยุคเข็ญให้ชาวอีสานซึ่งอดยากจากความแห้งแล้งทางธรรมชาติและไม่ได้รับความช่วยเหลือจากรัฐเท่าที่ควร จนในที่สุดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องส่งกองทหารจากกรุงเทพฯ ไปปราบผีบุญซึ่งเชื่อกันว่ามีอิทธิฤทธิ์หลบหนีไปได้แต่สาวกทั้งหลายถูกฆ่าตายเป็นจำนวนมาก ๕๒ กบฏผีบุญจึงเป็นข้อควรตระหนักว่า ขบวนการทางสังคมและทางศาสนามักเกิดขึ้นได้เมื่อมวลชนได้รับความทุกข์ยาก

ในพระพุทธศาสนาแบบประชานิยม มนุษย์เราไม่ได้มีชีวิตอยู่ตามกฎธรรมชาติ แต่ได้พยายามเอาชนะดัดแปลงธรรมชาติโดยอาศัยการเข้าร่วมพิธีกรรมต่างๆ เช่น ขาวนาไม่อาจปล่อยให้ข้าวในนาเติบโตตามธรรมชาติที่ไม่แน่นอนได้ จึงต้องพยายามหาทางบังคับหรืออ้อนวอนให้ข้าวในนาออกงามสมบูรณ์ให้มากที่สุด จึงเกิดพิธีกรรมต่างๆ เช่น พิธีขอฝน และทำขวัญข้าว ปะปนอยู่ในชีวิตของความเป็นชาวพุทธ ความเข้าใจทางพระพุทธศาสนาของชาวไร่ ขาวนา ผู้ใช้แรงงาน จึงมิได้มาจากการศึกษา พระไตรปิฎก และอรรถกถาแต่มาจากความพยายามในการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน และการมีชีวิตที่ดีที่สุดในสภาพการจำกัดของตนเอง

พุทธศาสนาแบบประชานิยมเกิดจากความไม่เข้าใจของคนทั่วไปในสังคมไทยเกี่ยวกับความเชื่อมโยงของเหตุและผลตามคำสอนของพระไตรปิฎกและตามหลักวิทยาศาสตร์ จึงสรุปเอาเองว่ามีอำนาจเหนือธรรมชาติที่ลบลับดาลให้สิ่งต่างๆ เกิดขึ้น และเป็นไปตามพอใจของผู้มีอำนาจนั้น ทำให้ต้องสร้างสรรคพิธีกรรมและการปฏิบัติพิธีการเพื่อเอาใจผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติให้ลบลับดาลประโยชน์ให้ตามที่ตนต้องการ ผลที่เกิดขึ้นต่อบุคคลและชุมชนก็คือการขาดโอกาสในการพิจารณาข้อบกพร่องในตนเองและชุมชนเพื่อหาทางแก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาสู่การมีชีวิตที่ดีขึ้น

ในทางสังคม ชาวพุทธแบบประชานิยม ให้ความสำคัญต่อความเชื่อและการปฏิบัติแบบพื้นบ้าน ผู้อาวุโส ผู้รู้ หมอธรรม และผู้นำการประกอบพิธีกรรมประจำหมู่บ้านและท้องถิ่น พระภิกษุผู้มีชื่อเสียงทางอำนาจ พิเศษเหนือธรรมชาติ มีคาถาที่สามารถยั้งรู้ความเป็นไปของโลกและชีวิตตลอดจนแก้ปัญหาในปัจจุบันของคนทั่วไปได้ การให้ความสำคัญกับการสืบทอดประเพณี พิธีกรรม และวิถีชุมชนตามท้องถิ่น แต่ไม่สนใจการศึกษาหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาจากพระไตรปิฎกตามเหตุตามผล ทำให้ชาวพุทธแบบประชานิยมไม่สามารถแก้ปัญหาได้อย่างตรงจุด ขาดการพึ่งตนเองเท่าที่ควร ตกเป็นเหยื่อการต้มตุ๋น หลอกหลวง จากผู้ที่ตั้งตนว่ามีคุณวิเศษ และเป็นอันตรายจากการรักษาโรคของผู้ที่ไม่มีความรู้ทางการแพทย์ เช่น กรณีการดื่มน้ำมันต์ ศักดิ์สิทธิ์รักษาโรค การให้พระภิกษุที่ไม่มีความรู้ทางการแพทย์รักษาแขนขาที่หัก และการซื้อหาวัตถุมงคลต่างๆ ที่อวดอ้างโฆษณาคุณวิเศษ

เนื่องจากชาวพุทธแบบประชานิยมขาดมิติทางด้านศึกษาหลักธรรมทางพระไตรปิฎก ขาดการพิจารณาหาเหตุผลในปรากฏการณ์ต่างๆ ของโลกและชีวิตตามความเป็นจริงด้วยปัญญา แรงจูงใจสำคัญในการผลักดันให้ชาวพุทธดังกล่าวคิดและทำก็คือความศรัทธา

ในทางเศรษฐกิจ ความศรัทธา องค์จตุคามรามเทพว่าเป็นพระโพธิสัตว์ และเทพผู้ดลบันดาลได้ทุกอย่างที่ผู้ศรัทธาปรารถนาธรรมทำให้เกิดปรากฏการณ์จตุคามรามเทพในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๙ - ๒๕๕๑ อย่างกว้างขวางซึ่งเป็นผลให้เกิดการซื้อขาย (ให้เช่า) องค์จตุคามรามเทพเป็นมูลค่าหลายล้านบาทประชาชนผู้ศรัทธาได้ทำให้นายทุนและนักธุรกิจผู้จัดทำจตุคามรามเทพร่ำรวยเป็นเศรษฐีในช่วงเวลาเพียงไม่กี่วัน

ในทางการเมือง ความศรัทธาทำให้เกิดความเชื่อในผีบุญและเกิดกบฏผีบุญที่ได้ประชาชนเป็นกองกำลังของตน แม้แนวคิดแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา แบบประชานิยมจะดูเหมือนเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนและการพัฒนาสังคมไทยอยู่บางแต่แนวคิด แนวปฏิบัติดังกล่าวยังมีคุณค่าในการสร้างเอกลักษณ์ทางประเพณีวัฒนธรรมของชุมชน และมีประโยชน์ในความสร้างความสามัคคี และความร่วมมือช่วยเหลือกัน เช่น การจัดงานเฉลิมฉลองและงานบุญตามประเพณีและการลดความเครียดของบุคคลและชุมชนโดยการร่วมมือกันแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เช่น การทำพิธีกรรมบูชา การทำนายโชคชะตา และการเข้าทรง การพยายามต่อต้านและล้มเลิกแนวคิดแนวปฏิบัติแบบประชานิยม นอกจากจะไม่เป็นผลดีต่อชุมชนเองแล้ว ยังไม่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคมโดยรวมในที่ความเจริญทางการศึกษายังไม่ถึง

๓. ปฏิสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนาและสังคม

พระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทซึ่งเดิมฝ่ายมหายานเรียกฝ่ายเถรวาทว่า “หินยาน” แต่เดิมในยุคสมัยที่พระพุทธเจ้ายังมีพระชนชีพอยู่นั้น พุทธศาสนามีได้แบ่งแยกออกเป็นนิกายต่างๆ เค้าโครงแบ่งการแยกเป็นนิกาย มาจากข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้นตั้งแต่การสังคายนาตั้งแต่พระธรรมวินัยครั้งที่๒เป็นต้นมา เนื่องจากพวกภิกษุวัชชีบุตร (ชาวแคว้นวัชชี) ได้แสดงวัตถุ (ข้อความ, เรื่อง) ๑๐ประการ นอกพระธรรมวินัยในกรุงเวสาลีคือ

- ๑) สิ่งคิโณกัปปะ เก็บเกลือไว้ในชาสต์ว์ แล้วฉันกับอาหารรสไม่เค็มได้
- ๒) ทวังคุณกัปปะ ฉันอาหารเมื่อเงาเหลือเวลาเที่ยงไป ๒ องค์กรได้
- ๓) คามันตรกัปปะ เข้าบ้านฉันอาหารที่ไม่เป็นเดนได้
- ๔) อวาสกัปปะ ทำอุโบสถแยกกันในอวาสที่มีสมาเดียวกันได้
- ๕) อนุมติกัปปะ ทำสังฆกรรม ในเมื่อภิกษุทั้งหลายยังไม่พร้อมและขออนุมติ

ภายหลัง

- ๖) อัจฉินกัปปะ ประพฤติตามแบบที่พระอุปัชฌาย์ อาจารย์เคยประพฤติมาได้
- ๗) อมถิตกัปปะ ฉันนมสดที่แปรไปแล้ว แต่ยังไม่เป็นนมเปรี้ยวได้
- ๘) ชโลศี ดื่มสุราอ่อนๆ ได้
- ๙) อทสกนีสินนะ ใช้ผ้ารองนั่งไม่มีชายได้
- ๑๐) ชาตรูปรชตะ รับทองรับเงินได้

กาลนี้พระยสกาณชกบุตร จึงได้ชักชวนให้พระอรหันต์ ๗๐๐ รูปมาทำการสังคายนาโดยพระเวระตะเป็นผู้ถามและพระสัพพกามีเป็นผู้วิสัชนา ณ วาฬการามเมืองเวสาลี แคว้นวัชชี เมื่อ พ.ศ. ๑๐๐ ใช้เวลา ๘ เดือน จึงเสร็จด้วยความอุปถัมภ์ของพระเจ้ากาลาโศกราช และที่ประชุมสงฆ์ได้วินิจฉัยว่า วัตถุ ๑๐ที่ยกมาพิจารณานั้นเป็นเรื่องนอกพระธรรมวินัยและเลื่องคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ต่อมาพระภิกษุจากแคว้นวัชชีได้แยกกลุ่มออกไป ความแตกแยกเรื่องแนวคิดและวัด

ปฏิบัติทางพุทธศาสนาได้ขยายวงไปเป็นลำดับ จนกลายเป็นการแบ่งแยกเป็นฝ่าย”มหายาน”และฝ่าย”หินยาน” เช่น ในขณะที่ฝ่ายหินยานเชื่อว่านิพพานเป็นเรื่องที่แต่ละบุคคลต้องพากเพียรด้วยตนเองเพื่อการบรรลุฝ่ายมหายานกลับถือนิพพานหรือความพ้นทุกข์มิใช่เรื่องส่วนตัวหรือเรื่องเฉพาะบุคคล แต่พระโพธิสัตว์และพระพุทธเจ้าสามารถช่วยให้มีความศรัทธามั่นคงในพระองค์บรรลุได้ คำว่า “มหายาน” เป็นคำที่ฝ่ายมหายานใช้เรียกตนเองและกลุ่มของตน และเรียกฝ่ายตรงข้าม “หินยาน” ด้วยความดูหมิ่นคำว่า “มหายาน” แปลว่า ยานพาหนะที่กว้างใหญ่ สามารถขนผู้อื่นไปนิพพานด้วยกลับครั้งละเป็นจำนวนมาก ส่วน “หินยาน” แปลว่า ยานเล็ก แคบหรือต่ำเพราะเป็นพาหนะที่บรรทุกได้เพียงผู้ปฏิบัติธรรมเท่านั้น ไม่สามารถพาผู้อื่นร่วมไปด้วยได้ จึงเป็นแนวทางหรือวิถีที่คับแคบ ทรศนะที่บ่งชี้ว่านิกาย “หินยาน” ด้อยกว่า “มหายาน” ปรากฏในคัมภีร์ศรัทธาโรคปาทศาสตร์ ซึ่งเป็นคัมภีร์ฝ่ายมหายานแต่งโดย พระอัครโฆษ (มีชีวิตอยู่ประมาณช่วงใดช่วงหนึ่งระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๖ ถึงศตวรรษที่ ๑๐) ดังตอนหนึ่งว่า “(การรจนาคัมภีร์นี้) เป็นไปเพื่อแสดงวิธศึกษาและแก้ไขข้อผิดพลาด ของคนทั่วไป และข้อผิดพลาดข้อนิกาย ที่ด้อยกว่า ๒ นิกาย (นิกาย “หินยาน” และมารยมิถในพระพุทธศาสนา)” และอีกตอนที่กล่าวว่า

“ผู้ใดก็ตามที่ประสงค์จะบรรลุศรัทธาที่ถูกต้องในสาระลึกซึ่งแห่งพระยูไล(พระพุทธเจ้า) และประสงค์อยู่ที่ห่างไกล จากข้อผิดพลาดอันจะนำพระศาสนาไปสู่ความเสื่อมเสียและประสงค์จะบรรลุศรัทธาของ “มหายาน” ผู้นั้นจะต้องศึกษาคัมภีร์นี้และปฏิบัติตามเพราะในที่สุดเขาย่อมบรรลุหลักคำสอนอันสูงสุด”

ในขณะที่ฝ่ายมหายานเรียกนิกายอีกฝ่ายหนึ่งว่า “หินยาน” ฝ่ายหลังกับเรียกตนเองว่าเถรวาทดังปรากฏในคัมภีร์สมันตาปาสาธิกาซึ่งเป็นอรรถกถาสำหรับพระวินัยปิฎกและเป็นคณงานของพระพุทธโฆสจารย์ ดังปรากฏข้อความตอนหนึ่งว่า

ภายหลังตั้งแต่เวลาที่ทรงผนวชแล้ว พระมหินทเถระก็ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย อยู่ในสำนักพระอุปัชฌายะของตนนั่นเอง ได้เรียนเอาเถรวาททั้งหมด พร้อมทั้งอรรถกถาที่ท่านสงเคราะห์ด้วยพระไตรปิฎก ซึ่งขึ้นสู่สังคีติ (การสังคายนา) ทั้ง๒คราวจบภายใน ๓ พรรษา แล้วได้เป็นปาโมกข์ (หัวหน้า) ของพวกภิกษุประมาณ ๑,๐๐๐ รูป ผู้เป็นอันเตวาลิก แห่งอุปัชฌายะของตนคราวนั้นพระเจ้าอโศกธรรมราชทรงอภิเษกครองราชย์ได้ ๙ ปี

คำว่า “เถรวาท” แปลว่า “คำสอนของพระเถระ” หมายถึงคำสอนทางพระพุทธศาสนาตามสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรกโดยพระอรหันต์เถระหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ ๓ เดือนต่อมาใช้เรียกนิกายที่ถือตามคำสอนดังกล่าว ซึ่งเชื่อว่าอนุรักษ์แนวคิดแนวปฏิบัติทางพระพุทธศาสนาแบบดั้งเดิมตามพระพุทธเจ้าตรัสสอน ภายหลังเมื่อมีการก่อตั้งองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก (พ.ส.ล.) ในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๙๓ และมีการประชุมใหญ่ครั้งแรกระหว่างวันที่ ๒๖ พฤษภาคม ถึงวันที่ ๖ มิถุนายน ปีเดียวกันนั้นที่ประชุมได้มีมติให้ชาวพุทธทั่วโลกใช้คำว่า เถรวาทแทน หินยาน ในทุกที่เพราะถือว่าคำว่า หินยาน เป็นคำดูแคลนที่สร้างความแตกแยกกันในหมู่ชาว

พุทธ มติดังกล่าวให้มีผลคำว่า หินยาน เลื่อนหายไปจากวงการวิชาการทางพระพุทธศาสนาและวงการทั่วไป

ความเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาเถรวาทมีแนวคำสอนและแนวปฏิบัติที่คับแคบ เอาแต่ตัวรอด มุ่งแต่ปฏิบัติธรรมเพื่อนิพพานเพียงลำพังโดยไม่สนใจใคร่ผู้อื่น ทำให้นักวิชาการบางคน เช่น มัคซ์ เวเบอร์ (max wber, ค.ศ. ๑๘๖๔-๑๙๒๐) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันถูกวางหลักฐานสังคมวิทยาสมัยใหม่มีทรรศนะว่า พระพุทธศาสนาดั้งเดิมหรือแบบเถรวาทมีลักษณะหนีโลกเพราะมุ่งเน้นเรื่องการปฏิบัติกรรมฐานและการเรียนรู้ภายในจิตของตนเอง แทนที่จะมุ่งแสวงหาความจริงและสัมพันธ์กับโลกภายนอก๕๘อันที่จริง พระพุทธศาสนาเถรวาทได้มุ่งเน้นแต่การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุนิพพานโดยลำพังเท่านั้น แต่ยังเน้นการเผยแพร่ธรรมเพื่อประโยชน์ในการพ้นทุกข์ของมหาชนด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของบรรพชิตหรือพระภิกษุสงฆ์ที่เป็นมิตรแท้ผู้แนะนำประโยชน์ให้ฆราวาส กล่าวคือ

- ๑) ห้ามบุคคลทำความชั่ว
- ๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- ๓) อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม
- ๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๕) อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- ๖) บอกทางสวรรค์ให้

หน้าที่หลักของพระสงฆ์คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ของตนเอง และการเผยแผ่ธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ของผู้อื่น ส่วนหน้าที่รองของพระสงฆ์คือ การเกื้อกูลชาวบ้านในเรื่องอื่นๆ ตามกรอบของพระวินัย อย่างไรก็ตาม พระสงฆ์ไม่สมควรคลุกคลีช่วยเหลือฆราวาสจนเกิดความสุขทุกข์ตามชาวบ้าน เพราะจะทำให้ตนเองไม่สามารถบรรลุนิพพานได้ ดังตอนหนึ่งของพระไตรปิฎกที่กล่าวถึงพุทธพจน์ว่า

“การถูกมนุษย์จับไว้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้อยู่คลุกคลี เพลิดเพลินเฝ้าโศก กับพวกคฤหัสถ์ เมื่อเขาสุขก็สุขด้วยเมื่อเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย เมื่อเขามีกิจที่ควรทำเกิดขึ้น ก็ช่วยทำกิจนั้นด้วยตนเองนี้เรียกว่า การถูกมนุษย์จับไว้”

ข้อความดังกล่าวเน้นให้เห็นว่า พระสงฆ์ควรฝึกฝนปฏิบัติธรรมของตนเองให้พ้นทุกข์หรือให้จัดการกับความทุกข์ของตนเองให้ลดทอนให้ได้ก่อนจึงจะสามารถไปช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ให้ผู้อื่นได้ เช่นเดียวกับคนที่ว่ายน้ำเป็นแล้วจึงจะสามารถช่วยคนตกน้ำได้ หากยังจัดการกับปัญหาของตนเองไม่ได้ก็ย่อมไม่มีทางไปช่วยแก้ปัญหาของผู้อื่นให้ลุล่วง

แม้กระนั้น หลักการทั่วไปของพระพุทธศาสนาก็ยังส่งเสริมให้ชาวพุทธเอื้อเฟื้อช่วยเหลือผู้อื่นและเกื้อกูลสังคม เช่น คำสอนเรื่องสังคหวัตถุ ๔ ที่มีว่า

“คนชอบสงเคราะห์ ชอบสร้างไมตรี รู้เรื่องที่เคঁา (บุพการี) บอก ปราศจากความตระหนี่ เป็นผู้ชอบแนะนำชี้แจงแสดงเหตุผลเช่นนั้นย่อมได้ยศ

ทาน (การให้) เปยยวัชชะ(วาจาเป็นที่รัก) อตถจริยา (การประพฤติประโยชน์)
 ในโลกนี้และสมานัตตตา (การวางตนสม่ำเสมอ) ในธรรมนั้นๆ ตามสมควร สังฆ
 ธรรมเหล่านี้แลช่วยอุ้มชูโลก เหมือนลิมสลักเพลาคุมรถที่แล่นไปได้ฉะนั้น”

การให้ความสำคัญกับพระพุทธศาสนาในแง่การช่วยเหลือและการพัฒนาสังคมนั้น ทำให้
 พระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นพระพุทธศาสนาแบบพัฒนาสังคมหรือพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม
 (Engaged Buddhism หรือ Socially Engaged Buddhism) ในสังคมไทยปัจจุบันมีชาวพุทธทั้ง
 บรรพชิตและฆราวาสหลายท่านที่มีบทบาทการทำงานเป็นชาวพุทธเพื่อสังคม (Socially Engaged
 Buddhists)

แก้ว ชิตตะขบ^{๑๙} กล่าวว่า โดยธรรมชาติของสัญชาตญาณแล้วมนุษย์มักใจแคบ เต็มเปี่ยม
 ไปด้วยกิเลสตัณหา ถึงแม้พัฒนาของมนุษยชาติจะได้รับการอบรมสั่งสอนความประพฤติดีมาโดยลำดับ
 แต่ก็ยังไม่อาจควบคุมอารมณ์ส่วนลึกของมนุษย์ไว้ได้อย่างเบ็ดเสร็จ เช่นเดียวกับมนุษย์ที่อาศัยอยู่ใน
 ประเทศไทยก็ไม่ต่างไปจากกลุ่มอื่น แต่ครั้งพอช่วงเวลาล่วงเลยมาถึงยุคสมัยที่ชาวไทยรับเอา
 พระพุทธศาสนาไว้เป็นส่วนหนึ่งในการกำกับ การควบคุม และแนวทางในการปฏิบัติตน ซึ่งมีผลต่อ
 การควบคุมจิตใจส่วนลึก (จิตใต้สำนึก) และสร้างรูปแบบปัญญาที่เข้มแข็งรอบรู้ ให้รู้จักการละเว้นต่อ
 ความประพฤติชั่วทุกประเภท หันมาสั่งสมความดีทุกรูปแบบ และหมั่นสร้างจิตใจให้เบิกบานอยู่
 ตลอดเวลา ที่ซึ่งพบได้จากหลักฐานล้ำค่า และคำประกาศของพระมหากษัตริย์ในอดีต โดยเฉพาะคำ
 ประกาศของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีนัยว่า ชาตินั้นจะต้องอยู่คู่พระพุทธศาสนา และ
 พระพุทธศาสนาจะต้องอยู่คู่กับองค์พระมหากษัตริย์ไทยตลอดไป

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีในสังคมไทย

๒.๒.๑ ความหมายของวัฒนธรรมและประเพณี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๒๐} ได้ให้ความหมายว่า วัฒนธรรมเป็นวิธีการ
 ดำเนินชีวิตของสังคมเป็นแบบแผนการประพฤติและการแสดงออก ซึ่งความรู้สึกรู้สึกนึกคิดในสถานการณ์
 ต่างๆ ที่สมาชิกในสังคมเดียวกันสามารถเข้าใจและซาบซึ้งร่วมกัน วัฒนธรรมจึงเป็นวิถีชีวิตของมนุษย์
 ที่เกิดจากระบบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับสังคม และมนุษย์กับธรรมชาติ
 วัฒนธรรมมีทั้งสาระและรูปแบบที่เป็นระบบความคิด วิธีการ โครงสร้างทางสังคม สถาบัน ตลอดจน
 แบบแผนและท่วงท่าทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น

สุชีพ ปุญญานุภาพ^{๒๑} เห็นว่า วัฒนธรรม เป็นคำไทยที่นำมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต
 แปลว่า ธรรมเป็นเหตุให้เจริญ หรือ ธรรมคือความเจริญ ถ้าจะให้เข้าใจกันง่าย ๆ ก็คือ ความเจริญออก

^{๑๙} แก้ว ชิตตะขบ, คู่มือพุทธศาสนิกชน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์
 พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑-๑๓๒.

^{๒๐} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทาง
 วัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

^{๒๑} สุชีพ ปุญญานุภาพ, วัฒนธรรมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาภูมิ
 วิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

งามที่มนุษย์ทำให้เกิดขึ้น ในด้านสังคมศาสตร์และมานุษยวิทยา คำว่า วัฒนธรรม คือ วิถีชีวิต ซึ่งสังคมมนุษย์ทำให้เกิดขึ้น เพื่อสนองความต้องการอันเป็นมูลฐานที่มีต่อความดำรงอยู่รอดความถาวร แห่งเชื้อสายและการจัดระเบียบแห่งการประสบเหตุการณ์ของสังคมและวัฒนธรรม อันเป็นประมวลแห่งงานทางวัตถุ แบบหรือกระสวนแห่งองค์การทางสังคม แบบแผนความประพฤติที่ได้รับการอบรมมาแล้ว ความรู้ ความเชื่อถือและการดำเนินงานอื่นๆ ทั้งปวง ซึ่งได้มีการทำให้เจริญขึ้นในสังคมมนุษย์ ดังนั้น วัฒนธรรม จึงได้แก่ การจัดการกับเหตุแวดล้อมของมนุษย์

สุวรรณ เพชรนิล^{๒๒} ให้ทัศนะว่า วัฒนธรรม หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้น และปรากฏอยู่ในสังคมมนุษย์ รวมถึงภาษา เครื่องมือเครื่องใช้ ขนบธรรมเนียมประเพณีระเบียบแบบแผนการดำเนินชีวิตที่สังคมยอมรับ สถาบันต่างๆ มาตรฐานต่างๆ แนวความคิดและอุดมคติต่างๆ และอธิบายว่า วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคมที่รับช่วงกันมาโดยลำดับ ถ้าไม่มีวัฒนธรรม คนเราเกิดมาได้เหมือนกัน แต่อาจเป็นแบบสัตว์อื่นๆ เสียมากกว่า แทนที่จะเป็นมนุษย์อย่างที่เห็นอยู่ปัจจุบัน วัฒนธรรมเป็นมรดกทางสังคม ไม่ใช่มรดกวัตถุ เราไม่ได้นำวัฒนธรรมติดตัวมาเกิด แต่เราเกิดขึ้นและคงอยู่ท่ามกลางวัฒนธรรม และต้องเรียนรู้วัฒนธรรม เพราะเป็นกองทุนใหญ่ ที่บรรพบุรุษได้รักษาไว้แน่นอนแล้วว่า เป็นวิถีที่ดำรงของชีวิต

วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน^{๒๓} กล่าวว่า วัฒนธรรมมีความหมายเป็น ๒ นัยคือ ความหมายทางนิตินัย ซึ่งหมายถึง ความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยความกลมเกลียวก้าวหน้าของชาติ และศีลธรรมอันดีของประชาชน ที่ถือเป็นความหมายในทางพฤตินัยซึ่งจะเป็นไปตามที่กำหนดไว้เป็นลายลักษณ์อักษรหรือทางที่ประพฤติกัน

สำหรับประเพณีมีผู้ให้ความหมายไว้ดังนี้ เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน)^{๒๔} เริ่มต้นหาความหมายด้วยการวิเคราะห์ว่า การกระทำใดๆ ก็ตามที่ยึดถือประพฤติปฏิบัติบ่อยๆ ซ้ำ จนเกิดเป็นความเคยชิน ย่อมมีสภาพเป็นนิสัย ครานั้นนิสัยจะมี ๒ ลักษณะ คือ ๑) อุปนิสัย เป็นคุณลักษณะเฉพาะตัวของแต่ละบุคคล ด้วยการประพฤติตามคนอื่นที่แวดล้อมตนเอง และ๒) นิสัยสังคม (หรือประเพณี) เป็นพฤติกรรมส่วนใหญ่ของสังคมที่ยึดถือปฏิบัติร่วมกัน ฉะนั้น ประเพณี จึงหมายถึง นิสัยสังคมของหมู่คนส่วนใหญ่ ที่ถือรับไว้เป็นมรดกตกทอดกันมาจากอดีต ซึ่งมักเรียกกันว่าประเพณีดั้งเดิมที่สืบทอดกันมา โดยในภาษาอังกฤษเรียกว่า radition

๒.๒.๒ ความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณีไทย

สุชีพ ปุญญานุภาพ^{๒๕} ให้ความเห็นว่าคำว่า วัฒนธรรมเริ่มมีใช้ที่เป็นหลักฐานทางราชการครั้งแรกเมื่อปี พุทธศักราช ๒๔๘๓ ด้วยการประกาศใช้พระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๔๘๓ และฉบับที่ ๒ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ และเพื่อความเหมาะสมยิ่งขึ้น

^{๒๒} สุวรรณ เพชรนิล, วัฒนธรรมและศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๔.

^{๒๓} วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน, ปรัชญาไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๒๖.

^{๒๔} เสฐียรโกเศศ (พระยาอนูมานราชชน), ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องพระเพณีไทย, (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๕), หน้า ๑.

^{๒๕} อ่างแล้ว, สุชีพ ปุญญานุภาพ, วัฒนธรรมวิทยา, หน้า ๑-๒.

จึงประกาศใช้พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติพุทธศักราช ๒๔๘๕ ขึ้นใหม่ ซึ่งนอกจากจะได้ยกเลิกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ ทั้ง ๒ ฉบับนั้นแล้ว ยังมีบทบัญญัติเรื่องวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอีกหลายข้อ สภาวัฒนธรรมแห่งชาติอันเป็นสถาบันที่ดำเนินงานสนองความมุ่งหมายแห่งพระราชบัญญัติดังกล่าว ก็ได้กำเนิดขึ้น เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๔๘๕ และในปีนั้นเองก็ได้มีการประกาศพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๔๘๕ ต่อมาจึงได้มีพระราชกฤษฎีกา กำหนดวัฒนธรรมแห่งชาติ และกฎสำนักนายกรัฐมนตรี ออกตามความในพระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ตลอดจนประกาศสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ ว่าด้วยวัฒนธรรมต่างๆ ตามลำดับ

ส่วนสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๒๖} กล่าวถึงความเป็นมาของวัฒนธรรมไทยไว้ว่า งานวัฒนธรรมได้เริ่มมีการฟื้นฟู ส่งเสริม เผยแพร่กันอย่างจริงจัง ในสมัยรัฐบาล จอมพล ป. พิบูลสงคราม เนื่องจากเมื่อคราวเกิดสงครามโลกครั้งที่ ๒ ประเทศไทยได้รับความกระทบกระเทือนจากภัยสงครามทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ทำให้ภาวะทางศีลธรรมวัฒนธรรมของประชาชนเริ่มเปลี่ยนแปลงไป รัฐบาลจึงได้พยายามปรับปรุง ฟื้นฟู และปลูกฝังวัฒนธรรมไทยขึ้น โดยการตราพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับแรกขึ้นใช้บังคับเป็นกฎหมายเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๓ และฉบับที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๕ พร้อมกันนั้น ก็ได้สถาปนาสภาวัฒนธรรมแห่งชาติขึ้น เมื่อวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๔๘๕ มีฐานะเป็นนิติบุคคล มีหน้าที่ในการค้นคว้า ดัดแปลง รักษา ส่งเสริม ให้คำปรึกษา และเผยแพร่วัฒนธรรมแห่งชาติ

สุวรรณ เพชรนิล^{๒๗} กล่าวรับรองว่า คนชาติไทยมีวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาแต่อดีตนานมาแล้วอย่างยาวไกล นิยมเรียกว่า ขนบธรรมเนียมประเพณีบ้าง การช่างต่างๆ บ้าง มารยาทบ้าง สมบัติผู้ดีบ้าง เมื่อบัญญัติคำว่า “วัฒนธรรม” ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ชื่อเหล่านั้นก็เป็นส่วนประกอบต่างๆ ของวัฒนธรรมทั้งสิ้น ซึ่งสามารถศึกษาได้จากประวัติศาสตร์ พงศาวดาร วรรณคดีโบราณคดี และจดหมายเหตุของชาวต่างชาติ ที่เคยเข้ามาพบเห็นวัฒนธรรมไทยในยุคหนึ่งๆ

๒.๒.๓ ลักษณะและองค์ประกอบของวัฒนธรรมและประเพณีไทย

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ^{๒๘} กล่าวว่า วัฒนธรรมไทย มีลักษณะเฉพาะที่แสดงถึงความเป็นชาติไทย อันเป็นรากฐานที่สำคัญยิ่งของความมั่นคงของชาติประเทศไทยมีแบบอย่างทางวัฒนธรรมเป็นของตนเองมาเป็นเวลาช้านาน แม้ประเทศจะผ่านภาวะวิกฤติมาหลายครั้งหลายหลายครา และต้องเผชิญกับการแพร่ขยายของวัฒนธรรมจากชาติอื่นๆ แต่ประเทศไทยก็ยังรักษาความเป็นไทยมาได้โดยตลอด ด้วยไทยมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง

^{๒๖} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม, หน้า ๒-๓.

^{๒๗} สุวรรณ เพชรนิล, วัฒนธรรมและศาสนา, หน้า ๒๓.

^{๒๘} อ่างแล้ว, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม, หน้า ๒.

วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน^{๒๙} กล่าวถึงลักษณะของวัฒนธรรมไทยว่าเป็นแบบ
พฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ และมีความเกี่ยวข้องกันกับแบบอื่นๆ ซึ่งมีดังนี้

๑. เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการเรียนรู้ เช่น การเรียนรู้ภาษา และแบบพฤติกรรม
ต่างๆ ที่สังคมยอมรับ

๒. แบบพฤติกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกันและกัน กล่าวคือพฤติกรรมอย่างหนึ่งต้อง
สอดคล้องกับพฤติกรรมอื่นๆ เช่น การแสดงความเคารพผู้ใหญ่แบบไทย ย่อมสอดคล้องกับการยืน
การนั่ง การเดิน การพูด เป็นต้น

๓. มีผลที่ติดตามมาคือ แสดงออกมาเป็นนิสัย ทักษะคติ และการผลิตวัสดุเครื่องใช้
ต่างๆ

๔. มีการถ่ายทอดกันได้ คือ การสอนให้ลูกหลานรับวัฒนธรรม (acculturation)
และสืบทอดกัน เป็นมรดกทางวัฒนธรรม cultural heritage)

๕. มีการเปลี่ยนแปลงและผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่น โดยกระบวนการต่างๆ
เช่น Confusion การเผยแพร่วัฒนธรรมของชนกลุ่มหนึ่งให้แก่ชนอีกกลุ่มหนึ่ง assimilation ชนกลุ่ม
น้อยปรับตัววัฒนธรรมของตนให้เข้ากับวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ accomodation ชนสองกลุ่มปรับ
วัฒนธรรมของตนให้สอดคล้องกันและกัน

ในด้านองค์ประกอบของวัฒนธรรมนั้น สุชีพ ปุญญานุภาพ^{๓๐} เห็นว่ามี ๔ ประเภท คือ

๑. คติธรรม (Moral Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางศีลธรรมและทางจิตใจ
ซึ่งเป็นเรื่องของ “คติ” คือ ทางหรือหลักดำเนินชีวิต

๒. เนติธรรม (Legal Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางกฎหมายหรือ
ขนบธรรมเนียมประเพณี ที่มีความสำคัญเสมอด้วยกฎหมาย คือ บางอย่างแม้ไม่มีกฎหมายห้ามไว้
แต่ถ้าใครทำเข้าก็เป็นที่ยกเว้น/ตำหนิของสังคม เป็นที่น่าอับอายขายหน้า เพราะถือกันว่าเสียหาย

๓. วัตถุธรรม (Material Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางวัตถุ ไม่ใช่หมายเฉพาะ
วัตถุศิลปกรรมเท่านั้น แม้บ้านเรือนเครื่องแต่งกาย เครื่องใช้ ถนนหนทาง และสิ่งประกอบความ
เป็นอยู่ทุกชนิด ก็จัดเข้าในวัตถุธรรมทั้งสิ้น

๔. สหธรรม (Social Culture) ได้แก่ วัฒนธรรมทางสังคม คือวัฒนธรรมในการ
ติดต่อเกี่ยวข้องกับกลุ่มชน เช่น มารยาทในโต๊ะอาหาร มารยาทในการโดยสารรถไฟ รถประจำทาง
และมารยาทในการเข้าสังคม

ในขณะที่เดียวกันวิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน^{๓๑} เห็นว่า องค์ประกอบของวัฒนธรรม
มี ๓ ประการ คือ

^{๒๙} วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน. ปรัชญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๓๓) หน้า ๙๒.

^{๓๐} สุชีพ ปุญญานุภาพ. วัฒนธรรมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ์ บางยี่ขัน. ปรัชญาไทย. หน้า ๙๒-๙๓.

๑. ความคิด (Ideas) หรือวัฒนธรรมทางความคิด (คติธรรม) ได้แก่ ความเชื่อต่างๆ ซึ่งแสดงออกในทางศาสนา วรรณคดี สุภาชิต หรือคติชาวบ้าน เป็นต้น จะเห็นได้จากคนไทยนิยมนับถือศาสนาที่สอนเรื่องโลกนี้และโลกหน้า และมุ่งจุดหมายสูงสุดของศาสนานั้น โดยเฉพาะคนไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อทำบุญก็ตั้งปณิธานว่า “นิพพาน ปจฺจโย โหตุ ขอให้การทำบุญนี้เป็นปัจจัยแห่งพระนิพพาน” การอาศัยศาสนาเป็นหลักดังกล่าวนี้ ส่งผลต่อวรรณคดี สุภาชิต และคติชาวบ้านของไทย จึงมักจะอิงหลักธรรมอยู่เสมอ วรรณคดีมักจะสอดคล้องกับคำสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในพุทธศาสนา คือ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว หรือกรรมสนองกรรม ส่วนสุภาชิตและคติชาวบ้าน

๒. ปทัสฐาน (Norms) วัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี (เนติธรรมและสหรธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นวิถีประชา (folkways) จารีต (mores) กฎหมาย ระเบียบข้อบังคับ กฎ กติกา ซึ่งก็อิงหลักศาสนา เช่น การลงโทษตามกฎหมายอาญาโบราณ มักจะอิงตำราที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น การลงโทษของพระเจ้าแผ่นดินโบราณ การลงโทษในนรก เป็นต้น ต่อมาจึงมีการปรับปรุงให้สอดคล้องกับกฎหมายของอารยประเทศ ส่วนวิถีประชาและจารีตก็ดำเนินตามแนวศาสนาเป็นพื้นประเพณีของสังคมต่างๆ เช่น การทำขวัญเด็ก การบรรพชาอุปสมบท การแต่งงาน การปลูกบ้าน ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ล้วนแต่อิงพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

๓. วัตถุ (Material) หรือ วัฒนธรรมทางวัตถุ (วัตถุธรรม) ซึ่งแสดงออกมาเป็นผลิตภัณฑ์ ประดิษฐ์กรรม และสถาปัตยกรรม ประดิษฐ์กรรมและสถาปัตยกรรมโบราณ ล้วนแต่เกี่ยวกับศาสนา เช่น การหล่อพระพุทธรูป การสร้างโบสถ์ วิหาร และเจดีย์ ต่อมาจึงได้ขยายวงกว้างออกไปถึงการสร้างปราสาทราชวัง การสร้างอนุสาวรีย์ การสร้างบ้านทรงไทย เป็นต้น ซึ่งต้องการให้เหมือนกับวิมานหรือปราสาทของเทวดาที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนา

๒.๓ แนวคิดเกี่ยวกับพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย

๒.๓.๑ ความหมายของพหุวัฒนธรรม

ความหมายของ “พหุวัฒนธรรม” ในทางวิชาการอาจมองได้จากหลายแนวคิด ทฤษฎี แต่เป้าหมายสำคัญของพหุวัฒนธรรม ก็คือ การทำให้คนที่มีวัฒนธรรมและแบบแผนชีวิตต่างกันอยู่ร่วมกันได้ในสังคม และมีความเคารพในวัฒนธรรมของคนอื่น ขณะเดียวกันก็พยายามส่งเสริมให้เจ้าของวัฒนธรรมมีความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนเอง และมีศักยภาพเพียงพอที่จะรักษาหรือธำรงวัฒนธรรมของตนเองต่อไปได้ภายใต้สังคมขนาดใหญ่ที่อยู่ภายใต้ระบบทุนนิยม และบริบทของการเปลี่ยนแปลง^{๓๒}

Elliott (๑๙๙๕ เอกรินทร์ สังข์ทอง, ๒๕๕๕) กล่าวว่า พหุวัฒนธรรมนิยม หมายถึงการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนที่ความแตกต่างกันในสังคม ซึ่งเขาขยายความหมายของพหุวัฒนธรรมต่อไปอีกว่า

^{๓๒} กรุงเทพมหานคร, พหุวัฒนธรรมกับความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย, วันพฤหัสบดีที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๔, หน้า ๘.

คืออุดมคติทางสังคมที่ผู้คนจากต่างกลุ่มต่างสังคมมีและให้ความเคารพซึ่งกันและกันและยึดมั่นถือมั่นในคุณงามความดีนั้นร่วมกัน^{๓๓}

ขณะที่ Canen และ Canen (๒๐๐๒ อ้างถึงใน เอกรินทร์ สังข์ทอง, ๒๕๕๕) กล่าวว่า พหุวัฒนธรรมนิยมเป็นทฤษฎีและแนวปฏิบัติ ที่ให้ความสำคัญกับความหลากหลายทางวัฒนธรรม แนวคิดดังกล่าวมุ่งเน้นแสดงให้เห็นคุณค่าทางวัฒนธรรม และจัดการกับความท้าทายเกี่ยวกับอคติที่มีต่อวัฒนธรรมชาติพันธุ์ เชื้อชาติ เพศ ศาสนา และลักษณะเฉพาะอย่างอื่น^{๓๔}

ส่วน Ladson Billings (๒๐๐๔ อ้างถึงใน เอกรินทร์ สังข์ทอง, ๒๕๕๕) ตั้งข้อสังเกตว่า พหุวัฒนธรรมนิยมนั้นมักมีการให้นิยามในมุมมองที่จำกัด โดยเฉพาะการมุ่งเน้นเฉพาะเรื่องของวัฒนธรรมเป็นหลัก ซึ่งเป็นมุมมองที่แคบ แต่แท้จริงแล้วพหุวัฒนธรรมนิยมครอบคลุมประเด็นอื่นๆ ที่กว้างกว่ามิติทางด้านวัฒนธรรม อย่างไรก็ตาม ดังนั้นกระแสที่เกี่ยวข้องกับพหุวัฒนธรรมนิยมจึงทำให้ทราบคำว่า "ความหลากหลาย" (Diversity) เป็นคำกลางๆ ที่มีการใช้กันอย่างกว้างขวางและครอบคลุมเมื่อต้องการอธิบายถึงความแตกต่างในมิติต่างๆ ของสังคม^{๓๕}

National Council for Accreditation of Teacher Education (NCATE) (๒๐๐๒ อ้างถึงใน สุธีรส ชูชื่น, ๒๕๕๕) ได้อธิบายไว้ว่าพหุวัฒนธรรม คือ การสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคม การเมือง เศรษฐกิจ การศึกษา และประวัติศาสตร์โดยใช้โครงสร้างของ กลุ่มชน (ethnicity) เชื้อชาติ (race) สถานะของครอบครัว (socioeconomic status) เพศ (gender) ความสามารถพิเศษ (exceptionalities) ภาษา (language) ศาสนา (religion) บทบาททางเพศ (sexual orientation) และพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ (geographical area)^{๓๖}

๒.๓.๒ การดำรงอยู่ของพหุวัฒนธรรม

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา ปรากฏการณ์ทางสังคมต่างๆ เช่น การไหลบ่าของกระแสทุนนิยมระดับโลก โลกาภิวัตน์ ความก้าวหน้าในเทคโนโลยีการเดินทางและการสื่อสาร การย้ายถิ่นและธำรงความสัมพันธ์ของผู้คนข้ามพรมแดน (migration and transnationalism) การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองระดับโลก (เช่นการเป็นอิสรภาพในการปกครองตนเองของประเทศต่างๆ ที่เคยเป็นอาณานิคมประเทศตะวันตกมาก่อน) รวมถึงความหลากหลายของอุดมการณ์และวิถีปฏิบัติทางการเมือง ชาติพันธุ์ศาสนา และ/หรือเพศภาวะเกิดขึ้นอย่างเข้มข้นและข้ามผ่านพรมแดนรัฐชาติ ปรากฏการณ์ทางสังคมดังกล่าวส่งผลให้ประเทศต่างๆ โดยเฉพาะในทวีปอเมริกาเหนือ ยุโรปเหนือ และออสเตรเลียต้องเผชิญกับความแตกต่างทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และกลุ่มผู้อพยพย้ายถิ่นที่เข้ามาอาศัยในประเทศเหล่านั้น จนนำไปสู่ความพยายามระหว่างรัฐนักรักษาการและนักเคลื่อนไหวทาง

^{๓๓} เอกรินทร์ สังข์ทอง, พหุวัฒนธรรมศึกษา: อะไรคือสิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาทุกคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรรู้, วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มีนาคม - เมษายน, ๒๕๕๕): หน้า ๒๑.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๓๖} สุธีรส ชูชื่น, พหุวัฒนธรรมศึกษาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ...ทางเลือกหรือทางรอด?, วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, ปีที่ ๘, ฉบับที่ ๒ (กรกฎาคม - ธันวาคม, ๒๕๕๕): หน้า ๑๒๖.

สังคมว่าจะกำหนดนโยบายและแนวทางปฏิบัติเช่นไรที่จะทำให้กลุ่มคนที่หลากหลายอยู่ร่วมกันและยอมรับความแตกต่างหลากหลายซึ่งกันและกันได้^{๑๓๗}

๒.๓.๓ พหุวัฒนธรรมในสังคมไทย

ความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมในประเทศไทยนั้น มีประวัติศาสตร์ที่ยาวนาน แต่ไม่ค่อยมีงานวิชาการที่วิเคราะห์เชื่อมโยงสถานการณ์ความหลากหลายในประเทศไทยกับแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยม สาเหตุหนึ่งเป็นเพราะประเทศไทยมีภาพของความเป็นเอกภาพทางเชื้อชาติวัฒนธรรมสูง (กว่าความเป็นจริง) ทั้งนี้สำมะโนประชากรไทยเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และพ.ศ. ๒๕๒๓ ระบุว่าร้อยละ ๙๙ ของประชากรในประเทศไทยเป็นพลเมืองไทย ร้อยละ ๙๗ พูดภาษาไทย และร้อยละ ๙๔-๙๕ นับถือศาสนาพุทธอันเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ Keyes กล่าวว่าตัวเลขนี้ให้ภาพที่ไม่เป็นจริง เนื่องจากการสำรวจสำมะโนประชากรของไทย ไม่เปิดโอกาสให้ผู้ตอบได้ระบุอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน เหมือนในประเทศอื่นๆ เช่น สหรัฐอเมริกา ทั้งนี้ประชากรไทยที่ดูเหมือนมีความเป็นเอกภาพทางเชื้อชาติและวัฒนธรรมสูง เป็นผลมาจากนโยบายของรัฐตั้งแต่เริ่มมีสถานะเป็นรัฐสมัยใหม่ ในขณะที่ประเทศเพื่อนบ้านอย่างมาเลเซียประกาศตัวเป็นรัฐพหุวัฒนธรรม ที่ผ่านมามีประเทศไทยไม่เคยมีนโยบายพหุวัฒนธรรมนิยม และส่งเสริมความหลากหลายทางเชื้อชาติและวัฒนธรรม แต่เน้นการหลอมรวมให้ทุกคนเป็นคนไทย โดยผ่านเครื่องมือสำคัญ คือ นโยบายด้านภาษาและการศึกษาที่กำหนดให้ใช้หลักสูตรมาตรฐานจากส่วนกลาง และใช้ภาษาไทยกลางเป็นสื่อกลางในการศึกษาและเป็นภาษาราชการ ทั้งนี้มาตรฐานนี้เริ่มขึ้นเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยจอมพลแปลก พิบูลสงคราม ได้ประกาศรัฐนิยมฉบับที่ ๙ เรื่องภาษาและหนังสือไทยกับหน้าที่พลเมืองดี และไตร่ตรองว่าภาษาไทย (กลาง) เป็นภาษาของชาติ โดยรัฐบาลต้องการสนับสนุนให้คนไทยต้องเรียนรู้ภาษาไทย^{๑๓๘}

๒.๔ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์^{๑๓๙} ได้แบ่งประเภทของทฤษฎีแลกเปลี่ยนเป็น ๒ ประเภทคือ ๑) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล (Individualistic Exchange Theory) หรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรม (Behavioral Exchange Theory) ซึ่งพัฒนามาจากทฤษฎีจิตวิทยาเชิงพฤติกรรม (Behavioral Psychology) และ ๒) ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (Integration Exchange Theory) หรือทฤษฎีการแลกเปลี่ยนเชิงโครงสร้าง (Exchange Structuralism Theory) ซึ่งพัฒนาจากทฤษฎีมานุษยวิทยาเชิงหน้าที่ (Functional Anthropology) โดยความแตกต่างของทั้ง ๒ ทฤษฎีนี้มีละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๓๗} ปณิธิ บรรวณ, ความหลากหลายทางเพศกับพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย: การสำรวจองค์ความรู้, วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ปีที่ ๔๔, ฉบับที่ ๒, (กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๗): หน้า ๕๒.

^{๑๓๘} ศิริจิต สุนันตะ, สถานะการโต้แย้งเรื่องพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย, วารสารภาษาและวัฒนธรรม, ปีที่ ๓๒, ฉบับที่ ๑, (มกราคม-มิถุนายน, ๒๕๕๖): หน้า ๑๔.

^{๑๓๙} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐) หน้า ๑๒๘.

๒.๔.๑ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลหรือการแลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรม

เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนระหว่างคนสองคนหรือกลุ่มคนขนาดเล็ก เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคล (Individualistic Exchange) ซึ่งพัฒนามาจากความรู้ด้านจิตวิทยาพฤติกรรมของนักจิตวิทยา นักทฤษฎีที่สำคัญคือ จอร์จ ซี. โฮมันส์ (George C. Homans) นักสังคมวิทยาชาวอเมริกัน

ลักษณะทั่วไปของการแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลหรือการแลกเปลี่ยนเชิงพฤติกรรม

ก่อนที่ โฮมันส์ จะเสนอทฤษฎีการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลนั้น เชื่อกันว่าการแลกเปลี่ยนระดับบุคคลมีลักษณะโดยทั่วไปดังนี้

๑. ในสถานใดๆ บุคคลจะมีพฤติกรรมที่ให้ผลตอบแทนมากที่สุดและให้ผลร้ายน้อยที่สุด

๒. บุคคลจะมีพฤติกรรมซ้ำพฤติกรรมในอดีตที่ให้ผลตอบแทนงดงาม

๓. บุคคลจะมีพฤติกรรมซ้ำกับสถานการณ์ที่คล้ายกับอดีต ซึ่งให้ผลตอบแทนงดงาม

๔. สิ่งเร้าที่ให้ผลตอบแทนงดงามในอดีต จะก่อให้เกิดพฤติกรรมทำนองเดียวกับอดีตอีก

๕. พฤติกรรมซ้ำจะเกิดขึ้นต่อไปเรื่อยๆ ถ้าหากยังได้รับผลตอบแทน

๖. บุคคลจะไม่พึงพอใจ ถ้าหากพฤติกรรมนั้นเคยได้รับผลตอบแทนในอดีตแต่ไม่ได้รับผลตอบแทนในปัจจุบัน

๗. บุคคลยังได้รับรางวัลจากพฤติกรรมเฉพาะอย่างใดมากขึ้นเท่าใด พฤติกรรมนั้นก็ลดค่าลงเพียงนั้น และมีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมอื่นเพื่อแสวงหารางวัลอย่างอื่นต่อไป

โดยที่ จอร์จ ซี. โฮมันส์ ได้ทำการศึกษากฎการศึกษา ๓ เรื่อง คือ การศึกษาโรงไฟฟ้าตะวันตกของ Hawthorne การศึกษา Norton Street Gang และ การศึกษา Tikopia Family ซึ่งได้มีผู้ศึกษาไว้แล้วและพบว่า การแลกเปลี่ยนระหว่างบุคคลมีลักษณะ ๑๐ ประการดังนี้

๑. ถ้าความถี่ของการกระทำระหว่างกันของบุคคล ๒ คน หรือมากกว่า ๒ คน เพิ่มขึ้นไป ระดับของความชอบพอกันก็จะสูงขึ้นหรือกลับตรงกันข้าม

๒. การเพิ่มขึ้นของความรู้สึกชอบพอกันของบุคคลจะแสดงออกด้วยการเพิ่มการกระทำระหว่างกันหรือกลับตรงกันข้าม

๓. การกระทำระหว่างกันของบุคคลยิ่งบ่อยมากขึ้นเพียงใด ความคล้ายคลึงของการกระทำและความรู้สึกก็จะยิ่งเพิ่มขึ้น หรือกลับตรงกันข้าม

๔. บุคคลมีตำแหน่งในกลุ่มสูงเพียงใด ก็จะมีกระทำตามบรรทัดฐานของกลุ่มมากขึ้นเพียงนั้น หรือกลับตรงกันข้าม

๕. บุคคลยังมีตำแหน่งทางสังคมสูงมากเพียงใด ก็จะมีขอบเขตของการกระทำกว้างขวางมากขึ้นเพียงนั้น

๖. บุคคลยังมีตำแหน่งทางสังคมสูงมากเพียงใด จำนวนคนที่จะเป็นผู้ริเริ่มการกระทำให้เขาไม่ว่าจะเป็นทางตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ก็จะมีมากขึ้นเพียงนั้น

๗. ยิ่งบุคคลมีตำแหน่งทางสังคมสูงมากเพียงใด จำนวนคนที่เขาจะต้องริเริ่มกิจการให้โดยทางตรงหรือทางอ้อมก็ตามจะยิ่งเพิ่มมากขึ้นเพียงนั้น

๘. บุคคลยังมีตำแหน่งทางสังคมใกล้เคียงกันมากเพียงใด ก็จะมีมีการกระทำระหว่างกันบ่อยมากขึ้นเพียงนั้น

๙. บุคคลยังมีการกระทำระหว่างกันถี่มากขึ้นเพียงใด ขณะที่ไม่มีบุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นผู้ริเริ่มการกระทำระหว่างกันมากกว่าใคร ความชอบพอกันก็จะยิ่งมีมากขึ้น และจะมีความสะดวกใจในการที่คนเหล่านี้จะรวมอยู่ในกลุ่มเดียวกัน

๑๐. เมื่อบุคคลสองคนมีการกระทำระหว่างกัน หากคนหนึ่งทั้งสองยังเป็นผู้ริเริ่มการกระทำระหว่างกันให้อีกคนหนึ่งมากขึ้นเพียงใด อีกคนหนึ่งจะยิ่งเพิ่มความเคารพ (ศรัทธา) มากขึ้นเพียงนั้นและจะยิ่งพยายามลดความถี่ของการกระทำระหว่างกันให้น้อยลงเพียงนั้น

๒.๔.๒ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือการแลกเปลี่ยนระหว่างคนหมู่มาก

เป็นทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนระหว่างคนหมู่มาก คู่แลกเปลี่ยนไม่จำเป็นต้องเห็นหน้ากันก็ได้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การแลกเปลี่ยนรวมหมู่ (Collective Exchange Theory) ซึ่งเป็นทฤษฎีที่พัฒนามาจากทฤษฎีทางมานุษยวิทยา และเศรษฐศาสตร์ นักทฤษฎีที่สำคัญคือ ปีเตอร์ เอ็ม. เบลลา (Peter M. Blau) นักทฤษฎีชาวอเมริกันซึ่งมีแนวความคิดที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักการแลกเปลี่ยนรวมหมู่เบื้องต้น และทฤษฎีอำนาจหลักการแลกเปลี่ยนรวมหมู่เบื้องต้น (Basic Exchange Principles) หลักการแลกเปลี่ยนรวมหมู่เบื้องต้น เป็นการมุ่งตอบคำถามว่า องค์การทางสังคมเกิด ดำรงอยู่เปลี่ยนแปลง และล่มสลายได้อย่างไร ซึ่งมีหลักการเบื้องต้น ๗ ประการ ดังนี้

๑. ยิ่งบุคคลคาดหวังว่าจะได้กำไรจากการกระทำกิจกรรมเฉพาะใด เขาก็ยังมีแนวโน้มจะกระทำกิจกรรมนั้นมากขึ้น ทำให้บุคคลเลือกทำกิจกรรมที่เขาคาดว่าจะได้รับรางวัลจากกิจกรรมนั้น ยิ่งหวังว่าจะได้มากเท่าไร ก็ยิ่งทำกิจกรรมนั้นเท่านั้น

๒. ยิ่งบุคคลได้ทำการแลกเปลี่ยนรางวัลกับบุคคลอื่นบ่อยครั้งมากขึ้นเพียงใด โอกาสที่ความผูกพันระหว่างกันจะเกิดมากยิ่งขึ้น และความผูกพันนี้จะกำหนดกิจกรรมแลกเปลี่ยนของเขทั้งสองที่จะติดตามมา รางวัลต่างตอบแทนกันนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นสิ่งเดียวกัน อาจแตกต่างกันได้แต่ทั้งสองฝ่ายต้องเห็นว่าเป็นสิ่งคู่ควรกันเมื่อแลกเปลี่ยนรางวัลกันนาน และบ่อยครั้งก็จะสร้างความผูกพันระหว่างกันหรือความผูกพันต่างตอบแทนขึ้น ซึ่งโดยทั่วไปในสังคมจะมีบรรทัดฐานแห่งการตอบแทนกัน (Norm of Reciprocity) ที่บังคับให้บุคคลตอบแทนสิ่งที่คุณอื่นให้อยู่แล้ว ทำให้ความสัมพันธ์นี้ยืนยาวยิ่งขึ้น

๓. ยิ่งความผูกพันต่างตอบแทนถูกฝ่าฝืนมากยิ่งขึ้นเพียงใด คู่สัมพันธ์ผู้เสียประโยชน์ก็จะยิ่งแสดงสิทธิทานุมัติทางลบมากยิ่งขึ้นเพียงนั้น กล่าวคือในความผูกพันต่างตอบแทนนี้ ถ้าหากคู่สัมพันธ์ฝ่ายหนึ่งไม่ได้ตอบแทนให้แก่อีกฝ่ายหนึ่ง ฝ่ายที่ไม่ได้รับตอบแทนก็จะแสดงสิทธิทานุมัติทางลบ (Negative Sanction) มากยิ่งขึ้นเพียงนั้น เช่น แสดงความไม่เป็นมิตรแสดงความไม่พึงพอใจลดผลประโยชน์ลง เลิกสัมพันธ์แลกเปลี่ยนหรืออาจกลายเป็นศัตรูคู่แข่งกันก็ได้

๔. บุคคลยังได้รับรางวัลที่คาดหวังไว้จากการกระทำเฉพาะใดบ่อยมากขึ้นเพียงใด บุคคลก็ยิ่งลดคุณค่าของกิจกรรมเฉพาะนั้นลง พร้อมทั้งยังลดการกระทำกิจกรรมเฉพาะนั้นลงด้วย เป็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับคุณค่าหรือราคาของกิจกรรมที่ขึ้นลงตามความถี่ของการได้รับรางวัล

อันเนื่องมาจากกิจกรรมเฉพาะนั้นๆ ซึ่งเป็นไปตามหลักเศรษฐศาสตร์ เรื่องกฎอรรถประโยชน์หน่วยสุดท้าย (Law of Marginal Utility) ที่ว่ายิ่งบุคคลได้รับรางวัลใดมากขึ้นบุคคลก็จะยิ่งรู้สึกอิ่ม (Satiety) กับรางวัลนั้นคุณค่าของรางวัลนั้นก็ยิ่งค่อยๆ ลดลง แต่จะเริ่มหารางวัลอื่นมาทดแทน ในขณะที่เดียวกันถ้าหากว่าเขาได้รับรางวัลน้อยก็จะถึงจุดอิ่มตัวอีกเช่นเดียวกัน

๕. ยิ่งความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนมีความมั่นคงมากขึ้นเพียงใด ความเป็นไปได้ที่จะใช้บรรทัดฐานแห่งการแลกเปลี่ยนอย่างยุติธรรมก็จะยิ่งมากขึ้นเพียงนั้น ความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนที่มั่นคง หมายถึง ความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนที่คู่สัมพันธ์ไม่ว่าจะเป็นเพียงสองคน หรือมากกว่ายอมรับว่ามีอยู่ต่างได้ทดแทนแลกเปลี่ยนรางวัลต่อกันเป็นเวลานาน จนกลายเป็นเรื่องปกติความสัมพันธ์แบบนี้จะทำให้เกิดบรรทัดฐานหรือมาตรฐานสังคมในการแลกเปลี่ยนอย่างยุติธรรมมากขึ้น

๖. ยิ่งมีการปฏิบัติตามบรรทัดฐานแห่งความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนน้อยลงไปเท่าใด คู่สัมพันธ์ที่ไม่ได้รับความยุติธรรมในการแลกเปลี่ยนก็จะยิ่งใช้สิทธิอันยุติทางลบต่ออีกฝ่ายหนึ่งมากขึ้น ซึ่งเป็นลักษณะที่ต่อเนื่องจากหลักการข้อที่ ๓ ซึ่งกล่าวมาแล้ว

๗. ยิ่งความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนเกิดความสมดุล และความมั่นคงขึ้นในบางหน่วยสังคมก็ยิ่งเป็นไปได้มากกว่าความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนในหน่วยสังคมอื่นจะไม่สมดุลและมั่นคง เป็นหลักการที่ต่อเนื่องจากหลักการข้อที่ ๖ กล่าวคือ หากความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนของบางหน่วยสังคม เช่น สถาบันการเมืองการปกครอง มีความสมดุลและมั่นคง ความสัมพันธ์แลกเปลี่ยนของอีกบางหน่วยสังคมในสังคมเดียวกัน เช่น เศรษฐกิจ ครอบครัว ศาสนาจะไม่สมดุลและมั่นคง ทั้งนี้อาจจะเนื่องจากการทุ่มเททรัพยากรและความเอาใจใส่ไม่น้อยกว่าสถาบันการเมืองการปกครอง

นอกจากนั้น สันต สเรียมศรี^{๕๐} กล่าวถึงทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมว่ามีกรอบแนวคิดเบื้องต้น ๕ ข้อ ในส่วนของกระบวนการสร้างความคิดระดับหนึ่งอธิบายการกระทำหรือกิจกรรมที่บุคคลสร้างความสัมพันธ์คือ

๑. บุคคลมีความสัมพันธ์กับอีกบุคคลโดยใช้ประสบการณ์ เป็นตัวบ่งบอกถึงกิจกรรมที่จะกระทำร่วมกับบุคคลอื่น

๒. บุคคลกระทำหรือมีกิจกรรมโดยใช้ผลตอบรับในกิจกรรมเดียวกันนี้หรือคล้ายกันนี้ ด้วยการอาศัยองค์ประกอบพื้นฐานจากอดีตเป็นตัวกำหนดการตัดสินใจ

๓. บุคคลจะกระทำหรือร่วมกิจกรรม โดยประเมินผลตอบรับที่สร้างความพึงพอใจให้กับตนเองเป็นจุดร่วมในการตัดสินใจ

๔. บุคคลหลีกเลี่ยงกระทำกิจกรรมที่ต่างไปจากกิจกรรมที่เคยได้รับผลตอบรับ ซึ่งให้ความพึงพอใจกับตนมาก่อน

๕. บุคคลจะพยายามยุติการกระทำหรือกิจกรรมในกิจกรรมที่ เห็นว่าจะไม่ได้รับความพอใจและการตอบรับที่ยุติธรรม

^{๕๐} สันต สเรียมศรี, คำอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมในบริบททฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม, วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ปีที่ ๒๕, ฉบับที่ ๒, (พฤษภาคม - สิงหาคม, ๒๕๕๑): หน้า ๓-๕.

จากกรอบแนวคิดกล่าวนี้ ความเข้าใจรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม ใช้คำอธิบายในส่วน
ของกระบวนการสร้างความคิดระดับที่สอง คือด้านสถานะและตำแหน่งหน้าที่ของบุคคลที่กระทำ
กิจกรรมซึ่งพอสรุปได้ว่ามักประกอบด้วย

๑. ความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลเพิ่มขึ้นเมื่อบุคคลทั้งสองฝ่ายมีความคล้าย
กันมากขึ้น

๒. เมื่อความสัมพันธ์ของบุคคลมีมากขึ้น จะทำให้ความคล้ายกันของบุคคล
เพิ่มขึ้นด้วยและยังสร้างความผูกผันระหว่างกันและกันเพิ่มขึ้นตามลำดับ

๓. ผู้มีสถานะและตำแหน่งสูง จะทำกิจกรรมตามบรรทัดฐานของสังคม

๔. ผู้มีสถานะและตำแหน่งที่สูงมีกิจกรรมจำนวนมากและเกี่ยวข้องกับบุคคล
หลากหลาย

๕. บุคคลที่มีสถานะและตำแหน่งทางสังคมเท่าเทียมกันหรือใกล้เคียงกัน
มักส่งผลต่อการมีกิจกรรมร่วมกัน

๖. ความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีบ่อยขึ้นจะสร้างความรู้สึผูกผันให้บุคคล

๒.๕ ทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์

พื้นฐานทฤษฎีนี้เกิดจากการศึกษาค้นคว้า ของนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาหลายๆ
ท่าน โดยบุคคลสำคัญที่กล่าวสนับสนุนการเกิดขึ้นของบทบาทหน้าที่ ผ่านแนวคิดทฤษฎีปฏิสัมพันธ์
เชิงสัญลักษณ์ ประกอบไปด้วยบุคคลต่างๆ ดังนี้

๒.๕.๑ ยอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด^{๔๑} เป็นบุคคลสำคัญท่านหนึ่ง ที่ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์
ระหว่างบุคคลด้วยการแสดงสัญลักษณ์ แต่ มิด เน้นที่ตัวตน (The Self) มากกว่าปัจจัยภายนอก
กล่าวว่า

ตัวตน (The Self) ว่าเป็นสมรรถนะอันเป็นของมนุษย์โดยเฉพาะ ใน
การที่จะคิดคำนึงถึงธรรมชาติและสังคมรอบตัวผ่านการสื่อสารและ
ภาษา โดยตัวตนนั้นเกิดจากการได้รับอิทธิพลมาจากสองแนวทาง คือ
อิทธิพลจากสังคมโดยตรงและอิทธิพลของตัวเอง อย่างไรก็ตาม “ตัวตน
ไม่ได้ประกอบขึ้นด้วยเพียงการจัดระเบียบทัศนคติทางสังคม” เท่านั้น
หากแต่ต้องผ่านกระบวนการที่มีขั้นตอน ๒ ด้าน ที่ปฏิสัมพันธ์กันอยู่
ตลอดเวลา ด้านหนึ่งคือ “I” เป็นพฤติกรรมและลักษณะเฉพาะตัวของ
บุคคล ที่พยายามตอบสนองต่อทัศนคติของคนอื่นๆ ขณะที่ “Me” อัน
เป็นพฤติกรรมที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับคนอื่นในสังคม เพื่อระเบียบ
ทัศนคติเหล่าไว้ในโลกทัศน์ของตน ฉะนั้นทั้ง “I” และ “Me”

^{๔๑} ลิวอิส เอ. โคเซอร์. เขียน, วารุณี ภูริสินสิทธิ. แปล, แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน
ชาร์ลส์ ฮอร์ตัน คูลีย์ และ ยอร์จ เฮอร์เบิร์ต มิด, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า
๖๘.

ปฏิสัมพันธ์กันตลอดเวลาโดยที่ “I” จะทำหน้าที่ในการเชื่อมร้อย “Me” ที่หลากหลายให้เข้าด้วยกัน

๒.๕.๒ Thomas^๒ กล่าวถึงการเกิดขึ้นของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลต่างๆ ในสังคมไว้ว่า

บุคคลจะตัดสินใจกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นเพราะเขาได้พิจารณาแล้วว่า เขาให้นิยามหรือความสำคัญกับสถานการณ์ของสิ่งนั้นอย่างไร แล้วจึงมีการกระทำตามมา และเมื่อบุคคลให้นิยามสถานการณ์ใดว่าจริงแล้ว เขาก็จะยึดถือว่าสถานการณ์นั้นเป็นจริงตามการนิยามของเขา

๒.๕.๓ Blumer^๓ กล่าวถึงความสัมพันธ์ทางสัญลักษณ์ไว้ว่า ความสัมพันธ์สืบเนื่องมาจากบุคคลได้แปลความหมายของการกระทำหรือการแสดงออกของบุคคลที่ตนกำลังมีปฏิสัมพันธ์ด้วย โดยมีการโต้ตอบ ซึ่งมีได้มีโดยตรงต่อเจตนาการกระทำของบุคคล หากแต่เป็นการโต้ตอบโดยอัตโนมัติ นอกจากนั้น “ความสัมพันธ์จะใช้สัญลักษณ์ การแปลความหมาย และการแสวงหาความหมายที่แท้จริงของการกระทำนั้น” จึงกล่าวได้ว่า การแสดงพฤติกรรมใดๆ ที่บุคคลแสดงออก อย่างน้อยต้องผ่านการกระทบทั้งโดยตรงและโดยอ้อมของเหตุการณ์ จากนั้นจึงคาดคะเนเหตุการณ์ ให้ความหมาย แล้วจึงตัดสินใจแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบต่อความหมายนั้น แต่อย่างไรก็ตาม องค์การทางสังคมจะเป็นผู้กำหนดขอบเขตการกระทำของบุคคล พร้อมทั้งกำหนดสัญลักษณ์เฉพาะของแต่ละกลุ่ม เพื่อเป็นเครื่องหมายในการแปลเนื้อความ

๒.๕.๔ Goffman^๔ กล่าวถึงการมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมในการดำเนินชีวิตประจำวันไว้ว่า มนุษย์เรามีการกระทำและการโต้ตอบกับผู้อื่นเป็นประจำ ด้วยการนำเสนอตัวเองให้บุคคลอื่นได้รับรู้เป็นนิตย ทั้งนำเสนอด้วยภาษา คำพูดที่กล่าวออกมา ท่าทางประกอบกรสนทนา การแต่งกาย เป็นต้น การกระทำอย่างนี้เรียกว่าการแสดงละคร และให้ทรศนะว่า

มนุษย์แต่ละคนกำลังแสดง (Perform) อยู่บนเวที ที่หน้าเวทีมีผู้ชม (Audience) ซึ่งได้แก่ คนอื่นที่มนุษย์กำลังมีปฏิสัมพันธ์ด้วย บนเวทีประกอบด้วยหน้าฉาก (Front Stage) และหลังฉาก (Back Stage) หน้าฉาก คือ การนำเสนอตัวตนของมนุษย์ตามที่อยากให้ผู้อื่นเห็นหรือรับรู้ เลือกใช้ถ้อยคำที่เหมาะสมกับสถานการณ์ มีกริยาท่าทีและการแต่งกายตามบทบาท ฯลฯ เป็นตัวตนที่มนุษย์ต้องการนำเสนอให้ผู้อื่นเห็น (Presented Self) อย่างไรก็ตามมนุษย์แต่ละคนก็มีหลังฉาก คือ

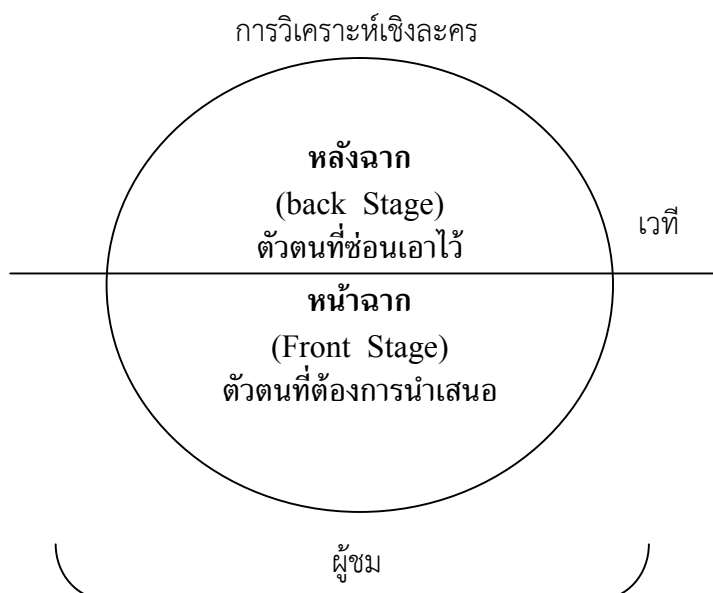
^๒ สุภากร จันทวานิช, ทฤษฎีสังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๓.

^๓ จิตยา สุวรรณะชญ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗), หน้า ๗๑-๗๒.

^๔ อ่างแล้ว, สุภากร จันทวานิช, ทฤษฎีสังคมวิทยา, หน้า ๑๓๐-๑๓๒.

ความรู้สึกนึกคิดที่ไม่ต้องการเปิดเผยหรือนำเสนอให้ผู้อื่นรับรู้ เป็นส่วนที่มีความเป็นส่วนตัว เรียกว่า ตัวตนที่ซ่อนเอาไว้ (Hidden Self) เมื่อขึ้นบนเวทีสิ่งที่ปรากฏหลังจากก็จะไม่นำเสนอต่อผู้ชม แต่ทุกวันแต่เวลา มนุษย์ก็เล่นละครฉากแล้วฉากเล่าเพื่อนำเสนอตนเองให้สังคมได้รับรู้ ในการแสดงละครนี้ มนุษย์ต้องมีตัวละครที่ต้องแสดง (Character) มีบทบาท (Role) และมีตัวตน ตัวละครที่ต้องแสดง คือ ตัวตนของบุคคลที่มุ่งแสดงลักษณะของตนให้ปรากฏ

จากการกระทำดังกล่าว Goffman จึงได้สร้างสัญลักษณ์ภาพขึ้นมาเป็นแบบจำลองในการอธิบายแนวคิดการแสดงละครตามภาพด้านล่างดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑ การวิเคราะห์เชิงละครของ Goffman

แหล่งที่มา: สุภางค์ จันทวานิช, ๒๕๕๓ : ๑๓๑.

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรากฏมาศ)^{๔๕} ได้ทำการศึกษาเรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น ๓ ประเด็นดังนี้

^{๔๕} พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรากฏมาศ), การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท,

๑. เทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท เทวดาเป็นสัตว์โลกที่รวมอยู่ในโลกคือ หมู่สัตว์ เป็นผู้ที่มีกายทิพย์ บริโภคอาหารทิพย์ มีอายุยืนยาว มีรัศมีงดงาม เมื่อปรากฏกายในเวลา กลางคืน ณ สถานที่ใด จะทำให้สถานที่แห่งนั้นสว่างไสวไปทั่ว เทวดาเป็นประชากรเมืองสวรรค์ เทวดาผู้ชายเรียกว่า เทพบุตร เทวดาผู้หญิงเรียกว่า เทพธิดา โดยฐานะพื้นฐานแล้วเทวดาทุกประเภท ตลอดถึงพรหมที่สูงสุดล้วนเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ และตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับ มนุษย์ทั้ง หลาย และส่วนใหญ่ยังเป็นปุถุชน ยังมีกิเลสคล้ายกับมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทพที่เป็นอริยบุคคล บ้าง ส่วนมากก็เป็นอริยะมาก่อนตั้งแต่ครั้งเป็นมนุษย์ การเกิดเป็นเทวดามีพื้นฐานมาจากมนุษย์ โลก มนุษย์เป็นสถานที่ให้มนุษย์ได้พัฒนาร่างกายและจิตใจ ด้วยศีลธรรมที่สั่งใจได้ทุกอย่าง เมื่อปฏิบัติได้ แล้วก็มีความดีให้ไปเกิดเป็นเทวดา มีความสุขอยู่บนสวรรค์ แต่เมื่อหมดอายุสิ้นบุญก็กลับมาเกิด เป็นมนุษย์กลับไปกลับมาจนกว่าจะบรรลุนิพพาน นอกจากนี้เทวดาประเภทหนึ่งในบรรดาเทวดา ๓ คือ (๑) สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ ได้แก่ พระราชา และพระราชกุมาร พระเทวี (๒) อุปัตติเทพ เทวดาโดยกำเนิด ได้แก่ เทวดาในกามาพรสวรรค์และเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมทั้งหลาย และ(๓) วิสุทธิตเทพ เทวดาโดยความบริสุทธิ์ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ชีนาสพ ทั้ง หลาย การอุปัตติเทพสถานที่อยู่ของอุปัตติเทพนั้น ได้แก่ สวรรค์ชั้นเทวโลกและพรหมโลก แบ่งเป็น ๒๖ ชั้น คือกามาจร ๖ ชั้น รูปาวจร ๑๖ ชั้น อรูปาวจร ๔ ชั้น

๒. เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เกิดจากการนับถือธรรมชาติและอำนาจของธรรมชาติ ในนามของเทพหรือเทพเจ้า ทุกสิ่งทุกอย่าง เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ โดยการผสมผสานกันของธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ธาตุทั้งสี่นี้ทำให้เกิด สรรพสิ่งทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต ทั้งสัตว์และพืช ล้วนเกิดไปตามลำดับวิวัฒนาการ ค่อยๆ ปรับแต่งให้ เหมาะสมกับ การที่จะดำรงชีวิตให้อยู่รอดได้ และสืบเผ่าพันธุ์ต่อไป โดยเฉพาะสัตว์บางพวก ก็มี วิวัฒนาการจนกลายเป็นมนุษย์ในที่สุด ตามกระบวนการทางธรรมชาติ มนุษย์จึงเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ก่อนที่จะทั้ง หลาย และมนุษย์นั่นเอง เป็นปัจจัยให้เกิดเทพเจ้าขึ้น หรือปรุงแต่งกันไปเองแท้จริงแล้ว มนุษย์มิได้สร้างเทพเจ้า เพราะมนุษย์ไม่สามารถสร้างสิ่งที่เหนือกว่าตนได้ แต่มนุษย์เป็นสิ่งที่ทำให้เกิด เทพเจ้าโดยเกิดจากตัวมนุษย์เอง

๓. เปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของ ศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีประเด็นอธิบายดังนี้

๑) การศึกษาความเป็นมาของเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับ เทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ในความเหมือน คือ การเกิดเป็นเทวดาและเทพนั้นมีลักษณะ เหมือนกัน กล่าวคือ มากจากบุญกุศลและกรรม ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสรรพสัตว์ในโลกนี้แม้แต่ เทวดาและเทพต่างเกิดมาจากกรรม ส่วนในความต่างนั้น คือ การเกิดขึ้นของเทวดามาจากกรรมหรือ การกระทำความดีเมื่อครั้งเป็นมนุษย์ที่ได้ปฏิบัติธรรมจนทำให้เกิดเป็นเทวดาไปในชั้นต่างๆ แต่การ เกิดขึ้นของเทพนั้น เกิดขึ้นโดยความเชื่อและได้มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และที่สุดคือไฟ โดยมีความหมายว่า เทวดาและเทพมีความเหมือนกัน กล่าวคือหมายถึงหมู่เทพชาว สวรรค์ เป็นคำรวมเรียกชาวสวรรค์ทั้ง เพศชาย และเพศหญิงคือผู้ที่มีชีวิตและภาวะเป็นทิพย์ มีกาย

เป็นแสงสว่าง เปล่งรัศมี และเสวยสุขในสวรรค์ชั้นต่างๆ ไม่มีอาการเจ็บไข้ แต่จะมีรูปโฉมงดงาม สามารถคงความเป็นหนุ่มสาวอยู่เช่นนั้นตลอดอายุขัยของเทวดาทั้งหลาย ส่วนในความต่างนั้นเทพ หมายถึง ผู้ที่เกิดขึ้นจากธรรมชาติมีการบูชาศักดิ์เป็นไปตามความเชื่อเกี่ยวกับโลก การบันดาลความสุข การเกิด และความตาย เป็นต้น

๒) การศึกษาประเภทของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพต่างก็มีประเภทเหมือนกัน คือ สมมติเทพ เทวดาโดยสมมติ มีอุปบัติเทพ เทพโดยกำเนิด และมีสมมติเทพเทพโดยสมมติเหมือนกัน ส่วนในความต่างนั้น ตามคัมภีร์พระเวทได้แบ่งประเภทของเทพออกเป็น ๓ ประเภท เรียกว่า “ไตรตรึงษเทพ” คือ (๑) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนสวรรค์ (๒) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนอากาศ และ(๓) เทพเจ้าที่สถิตย์อยู่บนพื้นโลก

การศึกษาอายุของเทวดากับเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งอายุของเทวดาและเทพต่างก็มีหน่วยเป็นปีทิพย์ อายุของผู้ที่เกิดเป็นเทวดาและเทพในสวรรค์ชั้นต่างๆ ก็ไม่เท่ากัน การคำนวณแห่งปีมนุษย์ จึงเท่ากับ ๒,๓๐๔,๐๐๐,๐๐๐ ปีทิพย์ ส่วนในความต่างนั้น อายุของเทพมีอายุขัยที่ยืนยาวในพระคัมภีร์โบราณกล่าวว่า ๑,๐๐๐ มหายุค ประกอบกันเป็น ๑ วัน แห่งพระพรหมและ หนึ่งวันแห่งพระพรหมจะเท่ากับ ๔,๓๒๐,๐๐๐,๐๐๐ แห่งปีมนุษย์ชาติ

๓) การศึกษาหลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นของเทวดากับเทพในความเหมือนนั้น พบว่า หลักธรรมที่ทำให้มนุษย์เกิดเป็นเทวดาในพระพุทธศาสนาเถรวาทและเทพในศาสนาพราหมณ์นั้น จะมีลักษณะที่เหมือนกันคือการปฏิบัติตามหลักเทวธรรม รวมถึงการประพฤติพรหมจรรย์ซึ่งเป็นหลักธรรมที่นำผู้ปฏิบัติให้ถึงความเป็นเทวดาและเทพในของแต่ละศาสนา ส่วนในความต่างนั้นเทพเกิดจากการบูชาขัยญ เพื่อให้เทพเจ้ามีความพอใจ เป็นการจงรักภักดีต่อเทพเจ้าเพื่อให้ท่านพอใจแล้วสามารถไปอยู่กับเทพเจ้าได้

๔) การศึกษาการอุปบัติของเทวดาและเทพในความเหมือน พบว่า ทั้งเทวดาและเทพนั้น เป็นการถือกำเนิดเกิดขึ้นเองโดยอาศัยแรงบุญและกรรมหรือเกิดจากการประพฤติปฏิบัติ เพื่อเป็นการสะสมบุญกรรมต่อไป ส่วนในด้านความต่างนั้น การเกิดขึ้นของเทพนั้นเกิดขึ้นโดยความเชื่อ และได้มีการนับถือเทพฟ้า ดิน ดวงอาทิตย์ อากาศ ดิน น้ำ ลม และไฟ

๕) การศึกษาการจตุติของเทวดาและเทพในความเหมือน พบว่า เกิดจากการหมตบุญกุศลที่ตนได้สร้างสะสมไว้แล้วจึงกลับลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ส่วนในความต่างโดยการแปลงจากร่างแท้เป็นตัวแทนขององค์เทพออกเป็นปางต่างๆ มีชื่อเรียกกันไปตามความสามารถขององค์เทพนั้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ทำให้ทราบได้ว่าเทวดาในพระพุทธศาสนาและเทพในศาสนาพราหมณ์ มีความเหมือนและต่างกัน โดยลักษณะแล้วเทวดาในพระพุทธศาสนาอาศัยความงามความดีจากความเป็นมนุษย์และได้อาศัยการทูลบุญ-กุศล มีการรักษาศีล ให้ทาน และเจริญภาวนา จึงทำให้เกิดเป็นเทวดาได้ ส่วนเทพในศาสนาพราหมณ์ เกิดขึ้นเองโดยความเชื่อที่ว่าธรรมชาติเป็นผู้กำหนดชะตาชีวิตลงโทษธรรมชาติ จนทำให้เกิดความเชื่อกลายเป็นเทพในนิยายไปตามยุคตามสมัย พระพุทธศาสนาได้แสดงไว้ว่า เทวดามีอยู่จริงและเป็นสัตว์โลกประเภทหนึ่งที่แตกต่างจากมนุษย์ นั่นคือ เทวดาอยู่ในกำเนิดประเภทโอปาติกะ คือ เกิดผุดขึ้น เมื่อผุดเกิดขึ้น

แล้ว จะตั้งอยู่ในวัยหนุ่มสาวทันที ส่วนคุณสมบัติของเทวดา ย่อมสืบเนื่องมาจากผลแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้แล้วเมื่อครั้งยังเป็นมนุษย์จึงส่งผลให้เสวยของทิพย์ต่างๆ กัน

จิรัสสา คชาชีวะ^{๕๖} (๒๕๕๔ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า มีร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับพระพิฆเนศวรเป็นจำนวนมากตั้งแต่ก่อนไทยมาจนถึงปัจจุบัน คติความเชื่อนี้รับมาจากอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ในช่วงแรกพบหลักฐานทางโบราณคดีทางภาคใต้ของไทยเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นดินแดนที่มีร่องรอยศาสนาพราหมณ์ที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศ ในช่วงต่อมา มีการรับอิทธิพลอื่นเข้ามาผสมผสานที่สำคัญคือวัฒนธรรมเขมร ซึ่งปรากฏหลักฐานมากทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลางบางส่วน ส่วนภาคเหนือเป็นดินแดนที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนาพราหมณ์น้อยที่สุด

สนั่น ปรารค์ทอง^{๕๗} (๒๕๕๖ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐” ผลการศึกษาพบว่า ชากเทวสถานเนื่องในศาสนาฮินดู (พราหมณ์) ค้นพบในตัวเมืองอยุธยาจำนวนมาก ส่วนรูปปั้นทางศาสนาฮินดูก็พบมากเช่นเดียวกัน เช่น ครุฑ สิงห์ นาค อันเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นสิริมงคล ล้วนปรากฏในตัวเมืองอยุธยาทั้งสิ้น หลักฐานที่สำคัญมากที่สุดอีกชนิดหนึ่ง คือ รูปปั้นพระอิศวรสำริด (บรอนซ์) ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติจันทรเกษม ซึ่งเชื่อว่ารูปปั้นนี้ได้ใช้ในพระราชพิธีตรียัมปวายในสมัยอยุธยามาก่อนแล้ว

วันชัย ปักชีเลิศ^{๕๘} (๒๕๕๗ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๔๖๔-๒๕๔๔” ผลการศึกษาสรุปได้ว่า สถาบันสงฆ์ไทยมีความจำเป็นในการปรับตัวให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับสภาพสังคมที่เป็นอยู่ในแต่ละช่วงเวลา เช่น ช่วงที่การปกครองระบอบประชาธิปไตยเข้ามาสู่ประเทศไทย สถาบันสงฆ์ก็ต้องการปรับการปกครองของตนเองให้สอดคล้องกับบ้านเมือง อันนำไปสู่การออกพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ หรือในช่วงที่ปัญหาทางเศรษฐกิจมีความสำคัญในชีวิตประจำวันมากกว่าเรื่องอื่น ๆ สถาบันสงฆ์ก็ต้องปรับตัวเองให้พร้อมที่จะเผชิญกับระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม โดยการใช่วิธีการดำเนินธุรกิจแบบเอกชนในการหารายได้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ภายในวัด เพื่อการดำรงอยู่และคงไว้ซึ่งความสำคัญตลอดไป

ปรีชา นุ่นสุข^{๕๙} (๒๕๕๘ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช” ผลการศึกษาพบว่า ปรากฏร่องรอยชัดเจนมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๐ โดยมีหลักฐานทั้งประติมากรรมและศิลาจารึกเป็นเครื่องสนับสนุน ครั้นในราวพุทธศตวรรษที่

^{๕๖} จิรัสสา คชาชีวะ, “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวรที่พบในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔), หน้า บทคัดย่อ.

^{๕๗} สนั่น ปรารค์ทอง, “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยา ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖) บทคัดย่อ.

^{๕๘} วันชัย ปักชีเลิศ, “การปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๔๖๔-๒๕๔๔”, รายงานการวิจัย, (คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗), บทคัดย่อ.

^{๕๙} ปรีชา นุ่นสุข, “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

๑๑-๑๔ ศาสนาพราหมณ์ทั้งไศวนิกายและไวษณพนิกายได้เจริญสูงสุดในนครศรีธรรมราช โดยมีหลักฐานทั้งประติมากรรมโบราณสถานและศิลาจารึกเป็นเครื่องยืนยัน มีข้อสังเกตว่าในช่วงนี้ศาสนาพราหมณ์ทั้งสองนิกายและพุทธศาสนาได้กลมกลืนผสมผสานกันเป็นอย่างดีด้วย

ทรงธรรม ปานสกุล^{๕๐} (๒๕๕๘ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “วิจัยร่องรอยพระพุทธรูปในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗” ผลการศึกษาพบว่า หลักฐานจากเอกสารจีนและศิลาจารึกในอาณาจักรเขมรโบราณในสมัยก่อนพระนครแสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการนับถือพุทธศาสนาทั้งแบบหินยานและมหายานโดยพุทธศาสนาแบบมหายานนั้น จากหลักฐานน่าจะเป็นมหายานนิกายโยคจาระ เพราะพบว่ามีการกล่าวถึงคำว่า “วาสนา” ซึ่งเป็นคำที่นิยมใช้กันมากในพุทธศานามหายานนิกายโยคจาระ ต่อมาในสมัยพระนครก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗ พุทธศานามหายานนิกายโยคจาระยังเป็นที่เคารพนับถืออยู่โดยค้นพบร่องรอยหลักฐานจากจารึกแปรรูปในรัชกาลของพระเจ้าราเชนทรวรมัน นอกจากนี้หลักฐานทางจารึกในสมัยพระนครก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗ ยังแสดงให้เห็นถึงการเคารพนับถือของพุทธศาสนาแบบหินยานนิกายสทวิรวาทด้วย ช่วงคาบเกี่ยวก่อนเข้าสู่พุทธศตวรรษที่ ๑๗ สันนิษฐานว่าเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงจากนิกายโยคจาระ เป็นพุทธศานานิกายตันตระ-วัชรยาน

วิภาชน์ เทศน์ธรรม^{๕๑} (๒๕๕๘ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ผลการศึกษาพบว่า มูลเหตุเนื่องมาจากภาวะดินฟ้าอากาศไม่แน่นอน ความแห้งแล้งทำให้มีผลต่ออาชีพเกษตรกรรม บั้งไฟสร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการขอฝนจากพญาแถน รูปแบบประเพณีบุญบั้งไฟในอดีตจัดกันเป็นคุ้ม มีพระและผู้นำครอบครัวเป็นผู้ดำเนินการ ใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น ชาวคุ้มร่วมกันทำพิธีทางศาสนา คือ เลี้ยงพระ บวชนาค และสงฆ์นำพระ ปัจจุบันความเชื่อเรื่องพญาแถนลดน้อยลง รูปแบบการจัดเปลี่ยนแปลงไปเป็นกิจกรรมของจังหวัด เทศบาล และผู้บริหารเป็นผู้ดำเนินการ ชาวบ้านเป็นผู้ร่วม แนวโน้มในอนาคต พบว่าคติความเชื่อเดิมจะลดน้อยลง

นิตินันท์ พันทวี^{๕๒} (๒๕๕๙ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีพิธีบายศรีสู่ขวัญอีสาน” ผลการศึกษาพบว่า การบายศรีสู่ขวัญของอีสานให้คุณค่าทางพิธีกรรมเป็นสัญลักษณ์สื่อความหมายแห่งความดีงามที่เกิดต่อบุคคล ต่อชุมชนที่สะท้อนวัฒนธรรมทางภาษา รักษาแบบแผนทางสังคม การช่วยขัดเกลาสังคม สร้างความมีน้ำหนึ่งใจเดียวกัน การเชื่อมโยงภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ก่อให้เกิดความภูมิใจและมีเกียรติ พิธีกรรมบายศรีสู่ขวัญเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่ช่วยสร้างสัมพันธภาพที่ดีและสอดคล้องระหว่างคนกับสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ คนกับสิ่งแวดล้อม และคนกับคน

^{๕๐} ทรงธรรม ปานสกุล, “วิจัยร่องรอยพระพุทธรูปในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗”, รายงานการวิจัย, (มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๕๑} วิภาชน์ เทศน์ธรรม, “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”, , วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^{๕๒} นิตินันท์ พันทวี, “พิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีพิธีบายศรีสู่ขวัญอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙), บทคัดย่อ.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ^{๕๓} (๒๕๖๐ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖” ผลการศึกษาพบว่า ชนเผ่าไทอพยพมาสู่ลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๓ มีระบบความเชื่อเรื่องพลังเหนือธรรมชาติซึ่งสิงสถิต ณ ภูเขา แม่น้ำ ท้องฟ้าแผ่นดิน ป่าเขา และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จารึกแสดงให้เห็นความเชื่อดั้งเดิมดำรงอยู่ แม้ว่าคนในสังคมสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธ การผสมผสานความเชื่อในราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นไปอย่างราบรื่นไม่ขัดแย้งกับมาตรฐานจริยธรรมและจารีตประเพณี ความสำเร็จของการผสมผสานคติความเชื่อสมัยสุโขทัยแสดงออกมาในรูปของศิลปกรรม ข้อความในจารึก และกุศโลบายการปกครอง

บัวกนก วัชรปรีดา^{๕๔} (๒๕๖๐ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยใช้กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ” ผลการศึกษาพบว่า ทุกกลุ่มวัฒนธรรมมีความเชื่อหลักคือพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่สำหรับความเชื่อรอง ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์และไสยศาสตร์นั้น มีเฉพาะในกลุ่มวัฒนธรรมไทยและกลุ่มวัฒนธรรมลาว ส่วนประเพณีและพิธีกรรม กลุ่มวัฒนธรรมไทยและกลุ่มวัฒนธรรมลาวมีความคล้ายคลึงกัน จะแตกต่างกันบ้างที่ขั้นตอนของการจัดทำพิธีกรรม และชื่อที่เรียกแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่

วรรณพร บุญญาสกลิต และคณะ^{๕๕} (๒๕๖๐ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มลาวเวียง ต.ดอนคาอำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี อพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ บ้านสมอลม อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะเห็นว่าภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อพยพมาไปตั้งบ้านเรือนที่ ตำบลดอนคาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ เช่น บุญข้าวจี บุญบั้งไฟ สารทลาว ตักบาตรเทโว อย่างไรก็ตามชาวลาวเวียงได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น การกินข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก สันนิษฐานว่าเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับความเหมาะสมของภูมิประเทศที่เหมาะสมในการปลูกข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว มีการนาแคนพัฒนาให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่กลายเป็นวงแคนประยุกต์ มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น คือ การแต่งกายด้วยผ้าทอมือ การพูดภาษาลาวเวียงและมีความภาคภูมิใจในการเป็นชาวลาวเวียงแม้ว่าความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่จดจำจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการแพ้สงคราม การถูกกวาดต้อนก็ไม่ได้ทำให้รู้สึกถึงความด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นจุดเด่นที่ทำให้ชุมชนลาวเวียงแห่งนี้มีความเข้มแข็ง พยายามรักษาและฟื้นฟู และสร้างอัตลักษณ์ลาวเวียงขึ้นเพื่อตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลง ความทันสมัยรวมทั้งกระแสการท่องเที่ยวชุมชนที่กำลังได้รับความนิยม

^{๕๓} วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ, “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖”, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

^{๕๔} บัวกนก วัชรปรีดา, “การผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยใช้กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก้งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ”, รายงานการวิจัย, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

^{๕๕} วรรณพร บุญญาสกลิต และคณะ, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (เพชรบุรี : สำนักวิจัยและบริการวิชาการสถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

จากงานจากเอกสารงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้นพอสรุปได้ว่า งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาเรื่องเฉพาะกรณี หรือแยกศึกษาความเชื่อและประเพณีเพียงบางส่วนหรือบางแง่มุมเท่านั้น เช่น ศึกษาเฉพาะเรื่องพุทธศาสนา เฉพาะความเชื่อพราหมณ์ เฉพาะความเชื่อผี หรือศึกษาประเพณีพิธีกรรมเพียงบางอย่างเท่านั้น การศึกษายังขาดภาพองค์รวมของความเชื่อทั้งหมด แม้จะมีการอ้างถึงศาสนาชาวบ้านหรือการผสมผสานทางความเชื่ออยู่บ้าง ก็เป็นเพียงการกล่าวถึงอย่างกว้าง ๆ ยังไม่มีการจำแนกออกมาให้เห็นเด่นชัดในรายละเอียด ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่ามีควมจำเป็นต้องทำการศึกษาในส่วนที่ขาดหายไปนี้ เพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ในลักษณะองค์รวมเพื่อนำไปใช้ได้จริงต่อไป

บทที่ ๓

ระเบียบวิธีวิจัย

สำหรับระเบียบวิธีการวิจัยนั้น คณะผู้วิจัยได้สร้างขั้นตอนการได้มาซึ่งข้อมูลเชิงลึก ซึ่งเป็นผลลัพธ์ของการวิจัยนี้จึงมีขั้นตอนในการศึกษาดังนี้

- ๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย
- ๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
- ๓.๓ ประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ กลุ่มเป้าหมาย

๓.๑.๑ พื้นที่กลุ่มเป้าหมาย

ผู้วิจัยได้แบ่งพื้นที่ทั้งหมดของประเทศไทยออกเป็น ๔ ภูมิภาค ตามความเข้าใจพื้นฐานทั่วไปของสังคมไทยให้เป็นพื้นที่การวิจัย โดยจะทำการคัดเลือกเอาเพียงภูมิภาคละ ๑ จังหวัด เป็นพื้นที่หลักในการเก็บข้อมูลประกอบการวิจัย ที่เน้นศึกษาชุมชนที่มีความโดดเด่นของสังคมไทย ด้วยการยึดหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ จากนั้นจึงคัดเลือกจังหวัดละ ๑ ชุมชน รวม ๔ ชุมชน ประกอบด้วย

- ภาคเหนือ ประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่
- ภาคกลาง ประชาชนในจังหวัดเพชรบุรี
- ภาคใต้ ประชาชนในจังหวัดสงขลา
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนในจังหวัดขอนแก่น

๓.๑.๒ ประชากรกลุ่มตัวอย่าง

สำหรับประชากรกลุ่มตัวอย่างผู้วิจัยมุ่งเน้นไปที่ผู้นำทางความเชื่อด้านนั้นๆ เป็นสำคัญ อาทิ เช่น ผู้นำทางคติความเชื่อ/วิญญาณ ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และประชาชนที่มีความรู้และความเข้าใจ เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการและเที่ยงตรงที่สุด ประชากรกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวจะทำการคัดเลือกจากตัวแทนภูมิภาคละ ๑ จังหวัดๆ ละ ๑ ชุมชน รวม ๔ ชุมชน

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลสำหรับการศึกษาในครั้งนี้ แบ่งเนื้อหาและโครงสร้างแบบสัมภาษณ์ออกเป็น ๒ ขั้นตอน คือ

๓.๒.๑ แบบบันทึก (Record Form) ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเทป เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ และผู้วิจัยได้ถอดข้อความจากเครื่องบันทึกเทปออกมา เพื่อเก็บข้อมูลจากผู้ให้สัมภาษณ์ พร้อมกันนี้ผู้วิจัยได้ทำการจดบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษร

๓.๒.๒ แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) ใช้แนวทางการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกโดยการใช้แบบสัมภาษณ์ที่ออกแบบมาแล้ว และตรวจสอบโดยผู้เชี่ยวชาญ โดยคณะผู้ทำการวิจัยได้ทำการสอบถามข้อมูล โดยผู้วิจัยเป็นผู้สัมภาษณ์ เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๓ ประเด็นการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก

เพื่อให้การเก็บรวบรวมข้อมูลกระชับตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นการสัมภาษณ์ออกเป็นส่วน ๆ เพื่อให้ครอบคลุมสาระสำคัญที่ต้องการทราบ และสามารถนำข้อมูลที่ได้นั้นมาสรุปได้สะดวกสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ โดยมีแนวทางประเด็นการสัมภาษณ์ดังนี้

ประเด็นที่ ๑ ลักษณะความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ประเด็นที่ ๒ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ประเด็นที่ ๓ อิทธิพลความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ที่ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

ประเด็นที่ ๔ แนวโน้มความเชื่อและความสัมพันธ์เรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยในอนาคต

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

สำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษานั้น ใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เป็นคำถามแบบปลายเปิด (Open-ended Interview) และใช้การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structural Interview) ซึ่งเป็นคำถามที่ได้จัดเตรียมไว้ โดยไม่ได้จัดเตรียมคำตอบไว้ให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ล่วงหน้า แต่ได้เปิดโอกาสให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ ตอบและบรรยายลักษณะคำตอบได้อย่างละเอียด ขณะเดียวกันได้ใช้เครื่องบันทึกเสียงเป็นอุปกรณ์หลัก ในการเก็บและบันทึกข้อมูลจากการสัมภาษณ์ ทั้งนี้ลักษณะการสัมภาษณ์ได้เตรียมคำถามไว้เป็นส่วนๆ และดำเนินการสัมภาษณ์ไปตามลำดับ เพื่อให้ครอบคลุมทุกประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานดังนี้

๑. ดำเนินการขออนุญาตจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อความถูกต้องและสร้างความน่าเชื่อถือแก่ผู้ให้ข้อมูล

๒. ส่งหนังสือราชการไปยังกลุ่มเป้าหมาย จำนวน ๔ ชุมชน เพื่อขออนุญาตเก็บข้อมูล พร้อมทั้งกำหนดวันและเวลาในการเข้าพบผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งแจ้งรายละเอียดอันประกอบไปด้วย วัน/เดือน/ปี เวลา และสถานที่ ไปยังผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

๓. ระยะเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล เริ่มตั้งแต่เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ถึง เดือน กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

๔. นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิเคราะห์ถึงความเหมือนและความแตกต่างของผู้ให้ข้อมูลจากทั้ง ๔ ชุมชน

๕. สรุปข้อมูลทุกประเด็นที่ได้จากการสัมภาษณ์ และจากการสนทนากลุ่ม ให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษา และสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลที่สมบูรณ์ในลงบทที่ ๔ เสร็จแล้วจึงสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะในบทที่ ๕ เป็นอันเสร็จสิ้นกระบวนการศึกษา

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้ ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยการพรรณนา โดยได้เรียบเรียงและทำการวิเคราะห์ข้อมูล พร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ขณะลงพื้นที่สัมภาษณ์จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและเชื่อถือได้ เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการนำเสนอข้อมูลเชิงบรรยายหรือเชิงพรรณนา และในขณะเดียวกันก็ใช้วิธีสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ ให้ครอบคลุมและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการศึกษาดังนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมและจัดหมวดหมู่ จำแนกแยกแยะวิเคราะห์ความเชื่อมโยงและความสัมพันธ์กันระหว่างประเด็นคำถามของแต่ละข้อ จากผู้ให้ข้อมูลทั้งหมด

บทที่ ๔
วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์
กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

ปัจจุบันในหลายวัฒนธรรมหรือแม้แต่ในสังคมไทยก็ยังมองความเจ็บป่วยว่าเป็นความเลวร้ายหรือโชคร้ายของชีวิตที่ทำให้เกิดความผิดปกติขึ้นกับความสัมพันธ์ทางสังคมของคนป่วยขึ้น อันเป็นการลงโทษเพราะไปละเมิดกฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานทางสังคม โดยเฉพาะในความเชื่อเรื่องผีและอำนาจเหนือธรรมชาติ ที่มักจะปรากฏออกมาในเรื่องการทำผิดผี ผีเข้า การลบหลู่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านใช้ในการอธิบายความเจ็บป่วยของตนเองว่าเกิดจากการลงโทษทางสังคมให้เจ็บป่วยที่เรียกว่า “ผีเข้า” หรือ “ผีทำ” นั่นเองดังนั้นผลร้ายประการหนึ่งที่ผีอาจทำร้ายคนได้ก็คือทำให้ป่วยไข้ไม่สบายและอาจทำอันตรายถึงตายได้ด้วยในแง่นี้พิธีกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับการทรงเจ้าเข้าผีก็มีเพื่อติดต่อสื่อสารกับผีให้ละเว้นการลงโทษหรือลงโทษสถานเบาโดยการให้ของเช่นไหว้เป็นการตอบแทน หรือปฏิบัติตัวใหม่ให้เป็นไปตามความต้องการของผี ให้สอดคล้องกับพราหมณ์และโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นแกนหลัก เนื่องจากสังคมไทยได้เกิดการสังสมวัฒนธรรมความเชื่อหลักมาจากรากเหง้าดั้งเดิมที่ผสมปนเปกันมาจากวัฒนธรรมสามกระแสหลักคือ ความเชื่อเรื่องผี พราหมณ์ และพระพุทธศาสนา ซึ่งก็ได้ส่งผลต่อระบบวิถีคิดของสังคมไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นหลักความเชื่อในเรื่องพุทธ – ผี (วิญญูณ) - พราหมณ์-ฮินดู

๔.๒ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นการนำหลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านมาผสมผสานกันในทางปฏิบัติอย่างไร

๔.๓ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นการยึดหลักความเชื่อใดในการถือปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

๔.๔ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นในทางปฏิบัติ อะไรเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์และส่งเสริมกันต่อความเชื่อทั้ง ๓ ระบบนี้

๔.๕ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นภายใต้ระบบความเชื่อและแนวปฏิบัติทั้ง ๓ ด้านนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนชุมชนได้มากที่สุดและสร้างอย่างไร

๔.๖ ผลการสัมภาษณ์ในประเด็นระบบความเชื่อในเรื่องพุทธ ผี (วิญญูณ) พราหมณ์ จะมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนในอนาคต อย่างไร

๔.๗ องค์กรความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ – ผี (วิญญาน) - พราหมณ์-ฮินดู

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับหลักความเชื่อในเรื่องพุทธ – ผี (วิญญาน) - พราหมณ์-ฮินดู ดังนี้

หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ พุทธศาสนาหมายถึงหลักคำสอนของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หรือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นระบบแนวทางการดำเนินชีวิต ที่เน้นส่งเสริมให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเรียนรู้ความเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิตด้วยตนเองบนฐานแห่งความเป็นจริงที่เรียกว่าปริยัติศาสนา เน้นการปฏิบัติจริงในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง โดยชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติเป็นมรรควิธีเดียวที่จะทำให้มนุษย์เอาชนะปัญหาหรือความทุกข์ได้ โดยไม่มีการอ้อนวอน บวงสรวงใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นศาสนาที่มีการกล่าวถึงขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจนในทุกระดับอย่างเป็นเหตุและผลที่สามารถพิสูจน์ได้ เรียกว่าปฏิบัติศาสนา และในการปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนของแต่ละระดับนั้น ผู้ปฏิบัติจะได้รับผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละระดับ ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงผลแห่งการปฏิบัติในแต่ละระดับเอาไว้อย่างชัดเจน ตั้งแต่ขั้นต่ำสุดจนถึงสูงสุดคือสามารถดับทุกข์หรือปัญหาได้โดยสิ้นเชิง หลักประกันผลแห่งการปฏิบัติเช่นนี้ทำทนายผู้ศึกษาหรือมนุษย์ผู้มีปัญหาหรือความทุกข์ทุกคนมาพิสูจน์หลักความเป็นจริงดังกล่าว

เนื่องจากคนไทยนับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษ ความเชื่อจึงมุ่งเน้นพระรัตนตรัย หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๑ คือ ๑) ความเชื่อเรื่องกฎแห่งกรรม ใครทำกรรมใดไว้ ผลกรรมนั้นจะตามสนอง ซึ่งมีความเชื่อว่า ทำดียอมได้ดี ทำชั่วยอมได้ชั่ว ไม่มีใครหลีกเลี่ยงได้ ๒) ความเชื่อเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ สัตว์โลกทั้งหลายย่อมเวียนว่ายตายเกิดวัฏสงสาร ตามผลแห่งกรรมของตน เป็นความเชื่อตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา^๒ ๓) ความเชื่อเรื่องกฎแห่งธรรมชาติ และ ๔) ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว^๓ แต่สิ่งที่กล่าวมาทั้งหมดสิ่งที่เป็นศูนย์รวมของหลักความเชื่อทั้งหมดของพุทธ คือ เชื่อในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระธรรมคำสั่งสอนของพระองค์^๔ ซึ่งสามารถแบ่งระดับความเชื่อได้ ๒ ระดับ คือ ระดับธรรมดา (หรือระดับศีลธรรม) ที่เป็นคำสอนในเรื่องการครองเรือน หรือการดำเนินชีวิตของเราตามปกติ ที่มีผลเป็นความปกติสุข ไม่เดือดร้อน ทั้งส่วนตัวและส่วนรวม ซึ่งคำสอนระดับศีลธรรมนี้จะเป็คำสอนสำเร็จรูปที่แม้ไม่ต้องใช้ปัญญาพิจารณาก็สามารถนำคำสอนนี้ไปปฏิบัติได้ทันที^๕ โดยหลักคำสอนของศีลธรรมนั้นก็สรุปอยู่ที่การไม่เบียดเบียนผู้อื่น การช่วยเหลือผู้อื่น การให้ทาน การรักษาศีล การเสียสละ การให้อภัย การทำหน้าที่การงานให้ถูกต้องด้วยความอดทน ขยัน ซื่อสัตย์ การละเว้นอบายมุข ละเว้นสิ่งเสพติด สิ่งฟุ่มเฟือย และสอนให้ประหยัดอดออม เป็นต้น และ ระดับสูง (หรือระดับลึกลับซึ่งสูงสุด) ที่เป็นคำสอนในเรื่องการดับทุกข์ของชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งก็ได้แก่คำสอนในเรื่องอริยสัจ ๔ ซึ่งคำสอนเรื่องการดับทุกข์นี้จัดเป็นคำสอนที่สำคัญที่สุดของพระพุทธเจ้า ซึ่งคำสอนระดับสูงนี้จะเน้นเรื่องความเชื่อมาก โดยจะสอนให้ใช้ปัญญานำหน้าความเชื่อ และจะเอาไว้สอนเฉพาะผู้ที่มีปัญญาเท่านั้น ถ้าสอนคนมีปัญญาน้อยเขาก็จะรับไม่ได้เพราะ

^๑ สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ประชาญเมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์นายสาธิต เกียรติสุพิมล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมนัส, นักวิชาการท้องถิ่น, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ, วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๕ สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ, นักวิชาด้านศาสนา, จังหวัดเชียงใหม่, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

ยังมีสติปัญญาไม่เพียงพอ เหมือนสอนเรื่องยากๆให้กับเด็ก อย่างเช่นถ้าสอนเด็กว่าร่างกายของเราจริงๆแล้วมันไม่มี มันมีแต่ดิน น้ำ ความร้อน และก๊าซที่มารวมตัวกันสร้างขึ้นมเท่านั้น ซึ่งเด็กจะไม่เข้าใจ เพราะเด็กก็เห็นอยู่ว่ามีร่างกายอยู่จริงๆ เป็นต้น ซึ่งจุดแรกในการสร้างปัญญาของคำสอนระดับสูงก็คือเรื่องความเชื่อ^๖

หลักความเชื่อทางพระพุทธศาสนานี้จะแนะนำเราว่า “อย่าเชื่อจากเพราะเหตุเพียงแค่นั้น” (คือจากแต่ละข้อ) เพราะความเชื่อในแต่ละข้อนั้นมันมีโอกาสที่จะเกิดความผิดพลาดได้ทั้งสิ้น ถ้ามันผิดมาก่อนแล้วเราเชื่อตาม เราก็จะเกิดความเห็นผิดไปด้วยโดยไม่รู้ตัว แล้วการปฏิบัติของเราก็จะผิดตามไปด้วย และเมื่อมีการปฏิบัติผิด ผลมันก็จะผิดตามไปด้วยเสมอ^๗ แต่ถึงแม้บังเอิญเราจะได้คำสอนที่ถูกต้องมา แล้วเรานำเอามาปฏิบัติโดยไม่ใช้การพิจารณาไตร่ตรองให้เกิดความเข้าใจเสียก่อน การปฏิบัตินั้นก็ย่อมที่จะเป็นการปฏิบัติที่ไม่ใช่ปัญญา ซึ่งมันก็จะก่อให้เกิดความผิดพลาดขึ้นได้โดยง่าย^๘

สรุปได้ว่า หลักธรรมทางพุทธศาสนาทั้งหมดล้วนแล้วแต่มุ่งเน้นให้มนุษย์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตเพื่อให้มนุษย์ได้พัฒนาศักยภาพแห่งความเป็นมนุษย์เพื่อสร้างสรรค์ชีวิตและสังคมสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม อันจะนำไปสู่การหมดปัญหาหรือดับทุกข์ในทุกๆระดับ เป้าหมายของการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ก็คือความเป็นอิสรภาพจากความทุกข์หรือปัญหาทั้งปวงนั่นเอง

หลักความเชื่อในเรื่องผี (วิญญาณ) ในการศึกษาทางวัฒนธรรมต่างก็เชื่อกันว่าวัฒนธรรมการนับถือผีเป็นระบบความเชื่อแรกเริ่มในแต่ละวัฒนธรรมทั้งสิ้น^๙ ซึ่งกล่าวได้ว่าแบบแผนความเชื่อเรื่องผียังปรากฏอยู่ในแทบทุกวัฒนธรรมแม้ว่าสังคมจะเจริญไปมากแค่ไหนก็ตาม โดยมากการอธิบายถึงความตายจะไปเกี่ยวข้องกับผีในฐานะที่ผีคือสถานะคู่ตรงข้าม (binary opposition) กับการมีชีวิตอยู่ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งผีคือสถานะของมนุษย์หลังจากตายไปแล้วนั่นเอง^{๑๐} ดังนั้น การดำรงอยู่ของผีคือโลกทัศน์ที่มนุษย์สร้างให้กับโลกหลังความตายนั่นเองในสังคมไทยโลกทัศน์หรือความเชื่อเกี่ยวกับความตายอันหมายถึงการไปสู่สถานะของผีหรือ “ตายเป็นผี” นั้น เป็นความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว^{๑๑} และความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่าอันไหนเป็นผี พราหมณ์หรือพุทธ แต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน^{๑๒} ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นพลวัต ไว้อย่างชัดเจนที่ว่า “ตายคือตายแต่ร่างกาย แต่เราซึ่งเป็นลม ๆ มองไม่เห็นตัวนั้นถือกันว่าไม่ตาย สิ่งที่เป็นลม ๆ นี้เดิมเราเรียกว่า ขวัญ แต่เดี๋ยวนี้เราเรียกว่าวิญญาณและวิญญาณนี้แหละ ถ้ายังไม่

^๖ สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณนารถ, ดร. (ลูกซุบ เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์นายชุมพล เหมหงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลิ่น, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑} สัมภาษณ์คุณป้าชุมพร แก้วเหล่า, หมอตำแย, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์คุณลุงอ้วย คำพาสี, หมอคู่ประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

มาเกิดเป็นคนอีก ก็ไปเกิดเป็นผี”^{๑๓} ซึ่งหมายความว่า ขวัญคือสิ่งที่ออกจากร่างกายของคนในคติความเชื่อเรื่องผีเดิมของคนไทยนั้นเมื่อรับเอาความเชื่อแบบพราหมณ์-พุทธเข้ามาจึงมาอธิบายว่าเป็นเรื่องของวิญญาณความเชื่อเกี่ยวกับผีหรือชีวิตหลังความตายของบุคคลจะมีความใกล้ชิดกับการมีชีวิตอยู่มาก^{๑๔} กล่าวคือในโลกทัศน์ของคนไทยได้แบ่งผีดีกับผีร้ายเอาไว้ ซึ่งโดยมากผีดีมักเกิดจากคนที่เมื่อตอนมีชีวิตอยู่มากเป็นคนดีและเป็นที่ยอมรับของผู้อื่นเมื่อตายไปจึงไปเป็นผีดีผีประเภทนี้มักได้แก่ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ย่า ผีป้าตา ผีเจ้านาย เลื้อเมือง (คือผีเชื้อเมือง) เป็นต้น^{๑๕} ส่วนคนที่ตายไม่ดีหรือมีสถานะทางสังคมที่ไม่ดีเมื่อตายไปก็มักจะกลายเป็นผีไม่ดีอย่างเช่น ผีปอบหรือภาคเหนือเรียก ผีกะ เกิดจากการไปผิดข้อห้ามทางสังคม ผีตายโหงที่เกิดจากการตายไม่ดี เป็นต้น^{๑๖}

เมื่อกล่าวถึงเรื่องผีและการนับถือผีของชาวชนบทในสังคมไทยโดยทั่วไปแล้ว หลายคนอาจจะมีมุมมองเห็นว่าเป็นเรื่องงมงายไร้สาระ แต่ในสภาพของความเป็นจริงแล้วการนับถือผีเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่ง ที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีของผู้คนที่อยู่ในสังคมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสังคมของชาวล้านนา^{๑๗} การนับถือผีดูจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้นเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมของผู้คนในชุมชนให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น^{๑๘} แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับการนับถืออย่างแน่นแฟ้นและมีบทบาทที่สำคัญเกี่ยวข้องอยู่ในชีวิตของชาวล้านนาอย่างมาก แต่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาก็มีไม่มากพอที่จะกลบเกลื่อนคติความเชื่อแบบดั้งเดิมได้หมด นอกจากนี้ยังอาจมีการเลี้ยงผีในกรณีที่มีการ “ผีดผี”^{๑๙} และในงานมงคลต่างๆ เช่น การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ การบวชพระ รวมทั้งเมื่อมีคนในบ้านเรือนเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยและได้บบนบ้านไว้ เมื่อหายป่วยแล้ว ก็ต้องมีการแก้บน การพ้อนผีปู่ย่าเป็นธรรมเนียมประเพณีของคนภาคเหนือซึ่งสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ แต่ไม่มีหลักฐานหรือตำนานเขียนไว้อย่างชัดเจน คงเป็นเพียงคำเล่าขานและยึดถือเป็นธรรมเนียมที่บุคคลบางกลุ่มได้สืบทอดกันมา การพ้อนผีปู่ย่าไม่ได้หมายความว่าจะมีขึ้นทุกแห่งหนตำบลใดก็ได้^{๒๐} แต่จะมีขึ้นในบางแห่งบางท้องที่และบางหมู่บ้านที่ยังสืบทอดมาจากพ่อแม่ปู่ย่าตายายเท่านั้น อีกประการหนึ่ง บรรพบุรุษได้ไว้วางไว้เป็น

^{๑๓} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ประชาญเมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรหม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น, ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดารา, ศิลปินพื้นถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์นางสาวศุภขินี ยศน้อย, นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ่งวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์นางสาวกานตินัน แก้วขุนทอง, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ปริศนาให้คนรุ่นหลังได้ถือเอาเป็นแบบอย่าง เพื่อให้วงศาคนาญาติได้มีความรักความสามัคคี ความพร้อมเพรียง เป็นการผูกมิตรไมตรีในเครือญาติด้วยกัน^{๒๑}

สรุปได้ว่า ในสังคมของชาวไทยการนับถือผีก็ยังมีอยู่ปะปนไปกับพระพุทธศาสนา ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาในทุกวันนี้จึงมิได้เป็นพระพุทธศาสนาแบบปรัชญา แต่จะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และ ผี อย่างไรก็ตามความเชื่อในการนับถือผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องในทุกวันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงจนเหลือน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนเมือง แต่ในสังคมของชาวชนบทความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีก็ยังมีปฏิบัติกันอยู่ การที่จะเข้าใจในลักษณะสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยให้ถ่องแท้แล้วจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในระบบความเชื่อดังกล่าวนี้ด้วย

หลักความเชื่อในเรื่องพราหมณ์-ฮินดู ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในโลก ในตอนแรกเริ่มเรียกตัวเองว่า "พราหมณ์" ต่อมาศาสนาได้เสื่อมความนิยมลงระยะหนึ่งเนื่องจากอิทธิพลของศาสนาพุทธ จนมาในช่วงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ ศังกราจารย์ได้ปฏิรูปศาสนาโดยแต่งคัมภีร์ปุราณะลดความสำคัญของศาสนาพุทธ^{๒๒} และนำหลักปฏิบัติรวมทั้งหลักธรรมของศาสนาพุทธมาหลายบางส่วนมาใช้และฟื้นฟูปรับปรุงศาสนาพราหมณ์เป็นให้เป็นศาสนาฮินดูเนื่องจากหลักธรรมส่วนใหญ่ของศาสนาพุทธได้ประยุกต์มาจากศาสนาฮินดูเมื่อครั้งยังเป็นศาสนาพราหมณ์โดยเริ่มจากนิกายเถรวาทเมื่อครั้งพุทธกาล -จนถึงนิกายมหายาน - วัชรญาณ เมื่อ โดยคำว่า "ฮินดู" เป็นคำที่ใช้เรียกชาวอารยันที่อพยพเข้าไปตั้งถิ่นฐานในลุ่มแม่น้ำสินธุ และเป็นคำที่ใช้เรียกลูกผสมของชาวอารยันกับชาวพื้นเมืองในชมพูทวีป^{๒๓} และชนพื้นเมืองนี้ได้พัฒนาศาสนาพราหมณ์โดยการเพิ่มเติมเทพเจ้าท้องถิ่นดั้งเดิมลงไป เนื่องจากเวลานั้นสังคมอินเดีย แตกแยกอย่างมากเนื่องจากอิทธิพลของพุทธศาสนาในประเทศอินเดียที่มีลักษณะเป็นกึ่งพหุเทวนิยม คือนิยมนับถือเทวดา ทำให้ทางตอนเหนือนับถือพระศิวะซึ่งเป็นเทพแห่งภูเขาคิมาลัย ทางตอนใต้ชาวประมงนับถือวิษณุซึ่งเป็นเทพที่ให้ฝนและพายุ ชาวป่า นับถือพระนรุท และตอนกลางนับถือพระพิฆเนตร คนอินเดียเวลานั้นเริ่มไม่นับถือศาสนาพราหมณ์เป็นจำนวนมากขึ้น เมื่อต้องการรวมชาติ เมื่อครั้งขับไล่ราชวงศ์โมกุลของอิสลามที่เข้ามายึดครองและสังหารฆ่าพระสงฆ์คัมภีร์และวัดในพระพุทธศาสนาจนแทบสูญสิ้นไปจากอินเดีย จึงรวมเทพเจ้าแต่ละท้องถิ่นต่างๆมารวมเป็นหนึ่งเดียวกันกับศาสนาพราหมณ์ แล้วเรียกศาสนาของใหม่นี้ว่า "ศาสนาฮินดู" เพราะฉะนั้นศาสนาพราหมณ์จึงมีอีก ชื่อในศาสนาใหม่ว่า "ฮินดู" จนถึงปัจจุบันนี้^{๒๔}

ความเชื่อแบบพราหมณ์ในสังคมไทยยากยิ่งกว่าที่จะแยกออกมาจากพุทธศาสนาได้เพราะมีรากเหง้าที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียและเผยแพร่เข้าสู่ดินแดนแถบนี้พร้อม ๆ กัน จึงทำให้เกิดคติและความ

^{๒๑} สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรหม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกาลาอาคม, หมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์นายจ่านง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์นายภิกษุ เกษไทย, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดสงขลา, จังหวัดสงขลา, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๔} สัมภาษณ์นางสาวผู้สดี มีรอด, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

เชื่อต่าง ๆ ผสมปนเปกันจนยากจะแยกว่าไหนพราหมณ์ไหนพุทธ^{๒๕} เพราะแม้แต่จักรวาลวิทยาก็มีลักษณะเป็นไตรภูมิหรือสามโลกเหมือนกันเพียงแต่ต่างกันรายละเอียด แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้แบ่งแยกออกจากระบบความเชื่อเรื่องผีได้อย่างชัดเจนความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพราหมณ์เรื่องความตายที่เห็นได้ชัดก็คือ คติเรื่องพญายมหรือยมทูตผู้มีหน้าที่เป็นเทพเกี่ยวกับความตายในคติความเชื่อของพราหมณ์ ว่าการตายและคนตายจะอยู่ในความดูแลของพญายมแต่ก็ปะปนกับของพุทธศาสนาไปแล้วจนแทบแยกไม่ออก โดยในพุทธศาสนาได้อธิบายความตายผ่านกรรมที่พญายมจดบันทึกเอาไว้เป็นต้น^{๒๖}

สรุปได้ว่า พราหมณ์ หมายถึง คนในวรรณะที่สูงที่สุดของสังคมอินเดียมีหน้าที่สอนความรู้เกี่ยวกับพระเวทและทำหน้าที่ติดต่อเทพเจ้า ผู้ที่เป็นพราหมณ์เป็นโดยกำเนิด คือบุตรของพราหมณ์ก็จะมีสถานภาพเป็นพราหมณ์ด้วย และความเชื่อในเทพเจ้ามีเทพเจ้าหลายองค์ในศาสนาพราหมณ์ที่กลายมาเป็นที่เคารพนับถือของชาวไทย เช่น พระพรหมที่คนไทยนิยมไปกราบไหว้บนบาน พระอิศวร พระพิฆเนศวร เทพแห่งศิลปะ หรือพระอินทร์ ซึ่งปรากฏในวรรณคดีไทยหลายเรื่อง รวมถึงพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น พิธีโล้ชิงช้า ซึ่งเป็นพิธีกรรมต้อนรับเทพเจ้าของพราหมณ์ พิธีแรกนาขวัญ พิธีตีมน้ำพระพิพัฒน์สัตยา พิธีขอฝน พิธีสะเดาะเคราะห์ การตั้งศาลพระภูมิ ตลอดจนพิธีกรรมต่าง ๆ ที่ใช้น้ำเป็นส่วนประกอบสำคัญ เช่น การรดน้ำมนต์ รดน้ำสังข์ในพิธีแต่งงาน การเจิมแบ่งกระแจะ เป็นต้น

๔.๒ การนำหลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านมาผสมผสานกันในทางปฏิบัติ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการนำหลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านมาผสมผสานกันในทางปฏิบัติ ดังนี้

ระบบความเชื่อ ย่อมรวมถึงศาสนา และความเชื่อในลัทธิต่างๆ ศาสนา ในความหมายกว้าง ๆ คือ การบวงสรวงบูชาหรือการสร้างสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างมนุษย์กับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย^{๒๗} ซึ่งมนุษย์เชื่อว่าสามารถควบคุมหรือมีอิทธิพลเหนือวิถีทางของธรรมชาติและวิถีชีวิตของมนุษย์ ศาสนาตามทัศนะทางมานุษยวิทยาจึงบ่งบอกนัยถึงการขยายความสัมพันธ์ทางสังคมของมนุษย์ออกไปสู่ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมีอำนาจเหนือมนุษย์และธรรมชาติ^{๒๘} ดังนั้นศาสนาและความเชื่อทางศาสนาจึงเป็นสิ่งสากลที่เราพบเห็นได้ในทุกสังคมตลอดมาทุกยุคทุกสมัย ศาสนาอาจจัดว่าเป็นวัฒนธรรมทางนามธรรมที่มีผลต่อการสร้างวัฒนธรรมทางรูปธรรม^{๒๙} การทำความเข้าใจศาสนาเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยาก แรกเริ่มทีเดียวศาสนาและความเชื่อถือกำเนิดจาก

^{๒๕} สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดาราร, ศิลปินพื้นถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์นายสันติภาพ มิตรภูธร, ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์คุณลุงท่อม สีนาค, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์นายสาธิต เกียรติสุพิมล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความกลัว ความต้องการความมั่นคงทางจิตใจ และความสงสัยในปรากฏการณ์ต่าง ๆ^{๓๐} ที่เกิดขึ้นรอบตัวมนุษย์ ในสมัยโบราณมนุษย์ดำเนินชีวิตในท่ามกลางปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มนุษย์ไม่สามารถเข้าใจได้ ไม่ว่าจะเป็นความมืด ความสว่าง ความร้อน ความหนาว พายุฝน ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า ภาวะเกิด แก่ เจ็บ ตาย ฯลฯ ทำให้เกิดความกลัวและเชื่อว่าต้องมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจลึกลับอยู่เหนือปรากฏการณ์เหล่านี้^{๓๑} ซึ่งสามารถบันดาลคุณและโทษแก่มนุษย์ได้ ฉะนั้นมนุษย์จึงพยายามหาวิธีการอ่อนวอนเอาใจหรือต่อรองกับอำนาจลึกลับของธรรมชาติด้วยการบูชา บนบานหรือเซ่นไหว้^{๓๒}

ในรอบปีหนึ่ง ๆ จะมีเทศกาลหรือวาระสำคัญมากมาย เช่น ในราชสำนักก็จะมีพระราชพิธีสิบสองเดือน^{๓๓} หรือทางภาคอีสานก็จะมี ฮีตสิบสองเดือน เป็นต้น^{๓๔} พิธีกรรมตามเทศกาลจึงมักเป็นพิธีกรรมชุมชนหรืออาจเป็นพิธีกรรมเกี่ยวกับการทำมาหากินก็ได้ สามารถทราบกำหนดเวลาของงานได้ชัดเจน^{๓๕} ในขณะที่เราอาจรู้กำหนดการจัดพิธีกรรมวงจรชีวิตได้ในบางพิธีเท่านั้น เช่นเรากำหนดวันบวช วันแต่งงานได้ แต่กำหนดวันถึงแก่กรรมไม่ได้ ยกเว้นบางรายแต่ก็เป็นส่วนน้อยมาก พิธีกรรมตามเทศกาลจึงต้องทำทุกปี ในขณะที่พิธีกรรมเกี่ยวกับวงจรชีวิตอาจไม่ทำทุกปีในครอบครัวเดียวกัน^{๓๖}

ในอดีตก่อนที่จะมีพราหมณ์จากประเทศอินเดียเข้ามา สังคมอุษาคเนย์เป็นสังคมที่ถือผี เพราะฉะนั้นก็จะมีระบบของการนับถือผี มีเจ้าเฒ่าเจ้าแคว้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์ คือเจ้าเฒ่าเจ้าแคว้น หมอผี ก็คือคนเดียวกันในโลกโบราณ^{๓๗} แล้วระบบนี้ก็ค่อยๆ พัฒนาเป็นระบบบ้านเมืองแบบที่เรารู้จักกัน แต่ว่าก่อนพราหมณ์เข้ามามันมีความศักดิ์สิทธิ์แบบหนึ่งอยู่แล้ว ก็คือความศักดิ์สิทธิ์แบบผี ความศักดิ์สิทธิ์แบบผี คือ หนึ่งละเมิดไม่ได้ เป็นความศักดิ์สิทธิ์ที่เราไม่อาจละเมิดได้ สามารถให้คุณให้โทษได้^{๓๘} เรารู้จักความศักดิ์สิทธิ์แบบนี้มานานแล้ว ผ่านความนับถือผีของเรา ที่นี้พอพราหมณ์เข้ามาในบ้านเมืองเรา ความศักดิ์สิทธิ์แบบพราหมณ์ก็คล้ายๆกันกับความศักดิ์สิทธิ์แบบผี ก็คือเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงส่งมีพลังอำนาจที่ละเมิดไม่ได้ ซึ่งเข้ามาเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์ให้ผีให้มากขึ้นอีก แล้วก็ดูเป็นอินเดียมากขึ้น^{๓๙} ดังนั้นพราหมณ์จึงถูกใช้ในพระราชพิธีต่างๆ มาตั้งแต่โบราณ จริงๆ ก็คือเอา

^{๓๐} สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลิ่น, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาทร, ดร. (ลูกซูป เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรหม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องกาลาอาคม, หมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมนัส, นักวิชาการท้องถิ่น, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์นายจ่านง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ์, วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้หวายวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์คุณชุมพร แก้วเหล่า, หมอตำแย, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

พราหมณ์มาเคลือบผี ความศักดิ์สิทธิ์มันมีอยู่แล้วแต่แค่เอาพราหมณ์มาประดับประดามากขึ้นเท่านั้นเอง ที่นี้พราหมณ์ก็เลยมีหน้าที่ในการส่งเสริมพระราชสถานะของพระมหากษัตริย์ แล้วก็ความศักดิ์สิทธิ์ในระบบนี้ไปด้วย^{๕๐}

สรุปได้ว่า พุทธศาสนาในสังคมไทยไม่ได้มีกระแสเดียว คือ กระแสที่รัฐยอมรับและสนับสนุนอย่างเป็นทางการ หรือกระแสซึ่งเป็นที่นิยมของปัญญาชนเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเมื่อเผยแพร่เข้าสู่สังคมไทยแล้ว ได้แทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม การศึกษาและสถานภาพทางสังคมทำให้พุทธศาสนาถูกตีความหมายในหลายแง่หลายมุม ความหมายของพุทธศาสนา จึงมีประเด็นศึกษาหลายแง่มุม แต่ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในแง่มุมมองของชาวบ้าน โดยทั่วไปแล้วพุทธศาสนาแบบชาวบ้านจะถูกตัดสินจากผู้รู้หรือปราชญ์ทางพุทธศาสนาหรือแม้กระทั่งปัญญาชนว่า มีความถูกต้องตามหลักการของพุทธศาสนาน้อยกว่าพุทธศาสนาในแบบของปัญญาชน เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อธิบายไม่ได้จากประสบการณ์ธรรมดาสามัญ ทั้งมีมิติของไสยศาสตร์อันเป็น “ความมกมาย” อีกด้วย

๔.๓ การยึดหลักความเชื่อใดในการถือปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการยึดหลักความเชื่อใดในการถือปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ดังนี้

การเป็นชาวพุทธที่แท้จริงนั้น ต้องเป็นอิสระแก่ตัวเอง เป็นที่พึ่งแก่ตนเอง ซึ่งต้องอาศัยพลังแห่งความเพียร (วิริยะ) และความอดทน (ขันติ) ของตนเองค่อนข้างสูง แม้กระทั่งการพึ่งพิงพระพุทเจ้า (ในด้านอิทธิปาฏิหาริย์) ก็ยังถือว่ายังไม่บรรลุถึงวิถีชีวิตของชาวพุทธอย่างแท้จริง^{๕๑} มองในแง่หนึ่งหลักการนี้มีลักษณะสำคัญที่เน้นไปที่ความสามารถของปัจเจกบุคคลค่อนข้างสูง พุทธศาสนาจะให้ความสำคัญต่อการกระทำที่สอดคล้องกับกระบวนการแห่งธรรมชาติ หรือกระบวนการที่ดำเนินไปตามธรรมชาติของมนุษย์ การปฏิบัติให้สอดคล้องกับกระบวนการแห่งธรรมชาตินั้นต้องอาศัยหลักแห่งไตรสิกขา การจะทำให้สอดคล้องกับหลักธรรมชาติหรือสังขธรรมได้ มนุษย์ก็ต้องอาศัยปัญญา (ซึ่งอยู่ในระบบไตรสิกขาเช่นกัน) เป็นเครื่องชี้นำการกระทำให้เป็นไปตามกฎธรรมชาติ^{๕๒} ในแง่นี้ พุทธศาสนาปฏิเสธการดำรงอยู่ของพระเป็นเจ้าและการพึ่งพาเทพเจ้า แต่เรียกร้องให้หันมาทำความเข้าใจธรรมอันหมายถึงกระบวนการตามธรรมชาติ^{๕๓} และยึดหลักการกระทำที่กำกับด้วยความรู้หรือปัญญาที่เข้าใจความจริงแท้ในกระบวนการนั้นด้วย พระพุทเจ้าสอนคนให้พึ่งตนเองได้ ให้เขาพัฒนา

^{๕๐} สัมภาษณ์นางสาวศุภขินี ยศน้อย, นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์นายภิกษุ เกษไทย, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดสงขลา, จังหวัดสงขลา, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาท, ดร. (ลูกชูป เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์นายสันติภาพ มิตรภูธร, ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

ตนเองจนเป็นอิสระไม่ต้องขึ้นต่อพระองค์ ไม่พึ่งพาปาฏิหาริย์^{๔๔} เพราะคนที่ชอบปาฏิหาริย์จะต้องมาขึ้นกับผู้แสดงฤทธิ์เรื่อยไป ไม่รู้จักพึ่งตนเอง ไม่พัฒนา ไม่เป็นอิสระ พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกับอนุศาสนีปาฏิหาริย์ (การเทศน์สั่งสอน) เพราะถ้าให้อนุศาสนีปาฏิหาริย์ก็ทำให้เขาเกิดปัญญา รู้แจ้งเห็นจริงด้วยตนเองและทำสิ่งนั้น ๆ ได้ด้วยตนเอง แล้วเขาก็เป็นอิสระ เขาพึ่งตนเองได้^{๔๕}

ฆราวาสชาวพุทธซึ่งเป็นชาวบ้านทั่วไป ในฐานะผู้ครองเรือน ชาวพุทธที่มุ่งหวังต้องทำหน้าที่ของตนอย่างสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพของตนและสภาพของบุคคลที่ตนเองเข้าไปมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้อง (หลักทศ ๖)^{๔๖} ข้อกำหนดพื้นฐานที่สุดสำหรับคนกลุ่มนี้คือ การรักษาศีล ๕ และในฐานะชาวพุทธก็ต้องบำเพ็ญบุญตามหลักพระศาสนาด้วยการให้ทาน รักษาศีล เจริญกาวนา (บุญกิริยาวัตถุ ๓) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในการปฏิบัติไตรสิกขานั้นเอง^{๔๗}

ชาวบ้านส่วนมากมีการศึกษาพุทธศาสนาน้อย จึงขาดความรู้ความเข้าใจที่ลึกซึ้งในหลักคำสอนทางพุทธศาสนา ไม่สามารถมองเห็นความหมายอันแฝงเร้นในทางนามธรรม ชาวบ้านเป็นผู้นับถือผีสังเทวดา^{๔๘} โดยเหตุที่ชาวพุทธศาสนิกชนไทยพยายามจะแก้ปัญหาเฉพาะหน้าของตนอย่างเร่งรัด ทำให้การนับถือผีสังเทวดาสามารถแทรกซึมเข้ามาในพุทธศาสนาโดยง่าย^{๔๙} ทำให้พุทธศาสนามีลักษณะผสมผสานรวมเอาลัทธิความเชื่อหลายหลาก^{๕๐} และใช้เวทมนตร์คาถาแบบไสยศาสตร์ไว้ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ที่เชื่อถือในอำนาจศักดิ์สิทธิ์ ไสยศาสตร์ เวทมนตร์คาถา และอำนาจเหนือธรรมชาติมากกว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นผู้ดำรงชีวิตด้วยความศรัทธาเชื่อมั่นและพึ่งพาสังศักดิ์สิทธิ์มากกว่าการใช้เหตุผล และการพยายามพึ่งตนเอง^{๕๑}

การเป็นพุทธแบบชาวบ้านนั้นถูกตีราคาไว้ต่ำกว่าพุทธแบบปัญญาชน ข้อนี้เป็นเรื่องที่ชัดเจนมาก การตีราคาความเชื่อแบบชาวบ้านไว้ต่ำกว่าระดับปัญญาชนเช่นนี้ทำให้มิติของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านถูกกำจัดออกไปจากบริบทของพุทธศาสนาที่เป็นทางการในเวลาต่อมา^{๕๒} ความต้อยค่าของพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ไม่ได้อยู่ที่ความไม่เข้าใจศาสนาอย่างถ่องแท้เพียงอย่างเดียว แต่อยู่ที่เรื่องความศักดิ์สิทธิ์และไสยศาสตร์ในมิติของเหตุผลนิยม (Rationalism) และวิทยาศาสตร์^{๕๓} การเชื่อใน

^{๔๔} สัมภาษณ์นายสาธิต เกียรติสุพิมล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๕} สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ, นักวิชาด้านศาสนา, จังหวัดเชียงใหม่, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๖} สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมย์, นักวิชาการท้องถิ่น, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๗} สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๔๘} สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๔๙} สัมภาษณ์นายชุมพล เหมหงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๐} สัมภาษณ์นายฉัตรพล สารกลิน, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๑} สัมภาษณ์คุณลุงอ้วย คำพาสี, หมอดูประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๒} สัมภาษณ์คุณชุมพร แก้วเหล่า, หมอตำแย, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๓} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

ความศักดิ์สิทธิ์และไสยศาสตร์กลายเป็นปัญหาสำคัญสำหรับการดำรงอยู่ของมนุษย์ เพราะมันไม่ได้มีความจริงแท้แต่ประการใด หากเป็นเพียงความมกมายที่จับต้องไม่ได้^{๕๔}

สิ่งที่อาจถือว่าเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็คือ การผสมผสานความเชื่อระหว่างผี พุทธ พราหมณ์เข้าด้วย^{๕๕} การผสมผสานความคิดทำนองนี้ที่จริงก็ได้เป็นความคิดของชาวบ้านที่เดียว หากแต่การผสมผสานระหว่างผี พุทธ และพราหมณ์เข้าด้วยกันมีหลักฐานเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย-ล้านนา^{๕๖} ดังที่ได้เห็นในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิทั้งหลาย ดังนั้น จะว่าการผสมผสานระหว่างความเชื่อพุทธกับความเชื่ออื่น ๆ เป็นเรื่องของชาวบ้านเสียทีเดียวก็ 'ไม่ถูกต้อง'^{๕๗} เพราะผู้เขียนหรือรจนาคัมภีร์ในยุคแรกนั้นล้วนเป็นพระสงฆ์ผู้นำและพระมหากษัตริย์อันที่จริง ชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เดิมมา ไม่ได้แยกสิ่งที่เรียกว่าพุทธบริษัทกับพุทธศาสนาที่ผสมกับลัทธิความเชื่อในผีสาเกตเวตา ไสยศาสตร์ หรือพราหมณ์ ออกจากกันเด็ดขาดอย่างที่เป็นอยู่ในสังคมสมัยใหม่^{๕๘} ความพยายามที่จะแยกแยะพุทธศาสนาออกจากไสยศาสตร์เพิ่งจะเกิดขึ้นในสมัยที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับศาสนาคริสต์และวิทยาศาสตร์นั่นเอง

การนับถือผีและเชื่อในอำนาจของพราหมณ์เทพนิกร เช่น พระพรหม พระอิศวร และพระนารายณ์ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า ความเชื่อในทางไสยศาสตร์ในกลุ่มชาวพุทธนั้น^{๕๙} เกิดขึ้นจากสาเหตุใด เป็นเรื่องที่ทำให้ความเข้าใจได้ยาก ขณะนี้ยังไม่มีการศึกษาเรื่องนี้อย่างจริงจังนัก คงต้องอธิบายง่าย ๆ โดยยกให้เป็นพัฒนาการทางสังคมและประวัติศาสตร์ชนชาติ^{๖๐} อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ตามมาในระบบความเชื่อเหล่านี้ก็คือ การอ้างอิงอำนาจของผีหรือเทพเจ้าเพื่ออำนวยประโยชน์แบบโลก ๆ อย่างใดอย่างหนึ่งแก่ตนเองและครอบครัว หรือคนที่เกี่ยวข้อง^{๖๑} พร้อมทั้งได้มีการยอมรับเอาพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องเข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการทำให้อำนาจต่าง ๆ เกิดผล เช่น พิธีบวงสรวง หรือการเซ่นไหว้ด้วยเครื่องสักการะต่าง ๆ^{๖๒} ในขณะที่เดียวกัน พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องก็มีการพัฒนาขึ้นตามยุคตามสมัย โดยเฉพาะในยุคที่การค้าขายเข้าไปเกี่ยวข้องในเรื่องความเชื่อทางไสยศาสตร์^{๖๓} พิธีกรรมได้ถูกพัฒนา

^{๕๔} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้งวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๕๕} สัมภาษณ์นางสาวกานดินัน แก้วขุนทอง, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๖} สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดาราร, ศิลปินพื้นถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๗} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรหม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น, ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๘} สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๕๙} สัมภาษณ์นางสาวศุภฉินิ ยศน้อย, นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๐} สัมภาษณ์นางสาวมุสดี มีรอด, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๑} สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลิน, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๒} สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรหม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม, หมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๓} สัมภาษณ์คุณลุงอ้วย คำพาสี, หมอดูประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ไปอย่างวิจิตรพิสดาร ปัจจุบันอาจเรียกได้ว่า พุทธศาสนาในแบบชาวบ้านค่อนข้างมีส่วนผสมของความเชื่ออื่น ๆ ที่ผู้รู้ทางวิชาการด้านพุทธศาสนาจะยอมรับได้ยาก แต่ก็มีการปฏิบัติทั่วไปในหมู่ชาวพุทธซึ่งในเกือบทุกกรณีเราจะเห็นพระภิกษุสงฆ์มีส่วนร่วมสำคัญในการก่อให้เกิดกระแสนิยมไสยศาสตร์ที่แพร่กระจายไปในชุมชนต่าง ๆ^{๖๔}

สรุปได้ว่า พุทธศาสนาที่แยกบทบาทหน้าที่ของบรรพชิตและฆราวาสออกจากกัน โดยถือว่าบรรพชิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เป็นเนืองนาคและเป็นธรรมทายาทของพระพุทธเจ้า มีหน้าที่ประกาศพระศาสนา รับผิดชอบกิจที่ฆราวาสเป็นผู้ถวายและปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น ส่วนฆราวาสมีหน้าที่ดูแลและบริการพระสงฆ์ให้มีความสะดวกสบายและพร้อมที่จะปฏิบัติศาสนกิจต่อไป นอกจากนี้ ฆราวาสมีหน้าที่ปฏิบัติธรรมสำหรับผู้ครองเรือนเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และในการปฏิบัติขั้นสูงสุด ฆราวาสอาจปฏิบัติธรรมเพื่อความพ้นทุกข์ด้วยตนเอง

๔.๔ ในทางปฏิบัติอะไรเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์และส่งเสริมกันต่อความเชื่อทั้ง ๓ ระบบ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับการในทางปฏิบัติ อะไรเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์และส่งเสริมกันต่อความเชื่อทั้ง ๓ ระบบ ดังนี้

ความพยายามที่จะแยกแยะพุทธศาสนาที่บริสุทธิ์ออกจากพุทธศาสนาแบบชาวบ้านปรากฏในคำอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์ที่เห็นอยู่ทั่วไปในสมัยปัจจุบัน^{๖๕} คำอธิบายส่วนใหญ่พยายามย้อนไปอ้างอิงถึงความคิดทางไสยศาสตร์ในอินเดียโบราณซึ่งมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมการสังเวทเทพเจ้าซึ่งมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรม^{๖๖} ไสยศาสตร์อินเดียโบราณนี้ได้มีอิทธิพลต่อพุทธศาสนาหลังพุทธปรินิพพาน โดยเฉพาะข้างฝ่ายมหายานมักจะได้รับกรกล่าวหาว่ามีเรื่องราวทางไสยศาสตร์เกี่ยวข้องมากกว่าพุทธศาสนาเถรวาท^{๖๗}

การมองว่าไสยศาสตร์เป็นของวัฒนธรรมใดวัฒนธรรมหนึ่งโดยเฉพาะ และมองว่าไสยศาสตร์เข้ามาเป็นอุปสรรคสำคัญของการมีอยู่ (อย่างบริสุทธิ์) ของพุทธศาสนา^{๖๘} อาจจะทำให้เราพลาดประเด็นสำคัญในการศึกษาพุทธศาสนาในแง่มุมมองของชาวบ้าน ว่ากันว่า ความคิดทางไสยศาสตร์ครอบงำมนุษย์มาเป็นเวลาไม่น้อยกว่าสองหมื่นปีหรืออาจจะถึงสองแสนปีก็ได้^{๖๙} แต่การปฏิวัติทางประวัติศาสตร์ของมนุษย์ การเกิดขึ้นของสังคมสมัยใหม่และความสำเร็จอันน่าตื่นตาตื่นใจของวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่นำมาใช้ในระบอบอุตสาหกรรมและแพทยศาสตร์ ได้ทำลายความเชื่อทางไสยศาสตร์

^{๖๔} สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ, วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๕} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ประชาญเมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๖} สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๗} สัมภาษณ์นายจ่านอง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๖๘} สัมภาษณ์คุณชุมพร แก้วเหล่า, หมอตำแย, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๖๙} สัมภาษณ์นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

ของผู้มีการศึกษาเป็นส่วนใหญ่^{๗๐} เราารู้สึกว่าวิทยาศาสตร์น่าเชื่อถือมากกว่าเพราะมันสร้างความสำเร็จได้มากกว่าไสยศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นการปลูกพืช การปราบโรค หรือการทำสงครามหรือวิชาเคมี การบังคับดินฟ้าอากาศก็ดี^{๗๑} ความสำเร็จอันน่าตื่นตาตื่นใจที่ได้จากวิธีการทางวิทยาศาสตร์ทำให้คนเริ่มเหยียดหยามความเชื่อทางไสยศาสตร์ การเหยียดหยามหรือรังเกียจไสยศาสตร์เช่นนี้ ทำให้เราไม่สามารถทำความเข้าใจอดีตและแง่มุมสำคัญอีกด้านหนึ่งของศาสนา เอ็ดเวิร์ด คอนซ็อกกล่าวว่า เพื่อที่จะดำรงอยู่ เพื่อที่จะยืนหยัดอยู่ในโลกให้ได้ ศาสนาจำเป็นจะต้องยอม “รับใช้” ความสนใจทางด้านวัตถุของคนธรรมดาบ้าง^{๗๒} ศาสนาต้องสามารถแทรกตัวเองอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนในอดีต ซึ่งมีแรงและอิทธิพลของไสยศาสตร์ครอบงำอยู่เป็นอันมาก คนธรรมดาสามัญในอดีตย่อมมีความสนใจต่อปัญหาความทุกข์ในชีวิตประจำวันของเขา^{๗๓} และหวังว่าศาสนาจะช่วยให้เขาพบกับความสงบทางจิตใจอันเป็นผลมาจากศรัทธาอันบริสุทธิ์ แต่ขณะเดียวกัน เขาก็ย่อมคาดหวังด้วยเช่นกันว่า ศาสนาที่เขานับถือ นั้นจะตอบสนองต่อความคาดหวังที่อาจจะเหนือเหตุผลของพวกเขา^{๗๔} ศาสนาจะสามารถควบคุมพลังอันเร้นลับที่รายล้อมตัวเขา ช่วยให้เขาหรือประกันการได้สิ่งอันพึงประสงค์ในโลกนี้ในฐานะที่พวกเขาได้สละทุ่มเทชีวิตเพื่อศาสนาด้วยความบริสุทธิ์ใจ^{๗๕}

เช่นเดียวกับกับศาสนาทั้งหลายในอดีต พุทธศาสนาได้อำนวยทั้งการพิทักษ์และอำนาจอันเกิดจากไสยศาสตร์ ตามความเชื่อของประชาชน ความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลขึ้นอยู่กับพิธีกรรมที่พระในพุทธศาสนากระทำอยู่ไม่น้อย^{๗๖} และมักเชื่อกันว่าอำนาจอันชั่วร้ายจะทำลายพืชผลเสียถ้าไม่ทำพิธีความอุดมสมบูรณ์ของพืชผลและสุขภาพอนามัยของชุมชนส่วนหนึ่งก็ขึ้นอยู่กับภิกษุอีกเช่นกัน^{๗๗} พุทธศาสนามหายาน เชื่อว่าการกระทำไสยศาสตร์นั้นเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญกิจของพระโพธิสัตว์ การทำให้ประชาชนประสบผลสำเร็จในกิจกรรมอันพวกเขาปรารถนาแม้จะเป็นเรื่องโลก ๆ ก็ย่อมเป็นประจักษ์พยานของความเมตตากรุณาอันไพศาลของพระโพธิสัตว์และพุทธศาสนา^{๗๘} จะว่าไปแล้ว

^{๗๐} สัมภาษณ์นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๑} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ประชาสัมพันธ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๒} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๓} สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรหม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม, หมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๗๔} สัมภาษณ์คุณลุงท่อม สีนาค, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๗๕} สัมภาษณ์อาจารย์จำนง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๖} สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาทธ, ดร. (ลูกซุบ เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๗๗} สัมภาษณ์อาจารย์นางสาวกานต์นิน แก้วขุนทอง, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๗๘} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

ไสยศาสตร์ในบางลักษณะมิใช่สิ่งที่ไม่อาจหารากฐานได้จากความคิดความเชื่อทางพุทธศาสนา ชาวพุทธโดยพื้นฐานแล้วเชื่อในเรื่องการบำเพ็ญเพียรทางจิต^{๗๙} และความสามารถที่เกิดจากอำนาจจิตที่ได้รับการควบคุมฝึกฝนอย่างถูกต้องตามหลักของศาสนา บรรดานักปราชญ์หรือพระภิกษุรูปสำคัญในอดีตล้วนใช้ไสยศาสตร์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเผยแผ่ศาสนาอย่างได้ผลในชนเผ่าหรือกลุ่มชนต่าง ๆ^{๘๐} ตำนานการเผยแผ่พุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ พุทธศาสนมหายานในจีนหรือในทิเบตล้วนมีบางแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับการใช้เวทย์มนตร์และอำนาจจิต เพื่อกำราบสิ่งชั่วร้ายอันเป็นอันตรายต่อมนุษย์ในชุมชนที่พระภิกษุเหล่านั้นเดินทางไปถึง^{๘๑} พระสงฆ์ชาวพุทธที่มีการปฏิบัติปฏิบัติชอบล้วนมองเห็นความเป็นไปได้ของอำนาจศักดิ์สิทธิ์อันบังเกิดขึ้น โดยอาศัยอำนาจจิตอันบริสุทธิ์ของผู้ทรงศีล ชาวพุทธมองเห็นว่าอำนาจจิตนั้นมีพลังในการควบคุมโลกทางวัตถุด้วย^{๘๒} และออกจะเชื่อด้วยซ้ำไปว่าความเชื่อเรื่องปาฏิหาริย์นั้นเป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการที่จะให้ชีวิตทางศาสดารองอยู่ต่อไป ความรุ่งโรจน์ของทุกศาสนาได้รวมเอาเรื่องทางจิตวิญญาณและเรื่องไสยศาสตร์ไว้ด้วย^{๘๓}

ลักษณะการผสมผสานระหว่างความเชื่อดั้งเดิมกับพระพุทธรศาสนาว่า พระพุทธรศาสนาในดินแดนสยามหรือประเทศไทยนี้ไม่ได้มีต้นกำเนิดจากคนในภูมิภาคนี้ หากเป็นสิ่งที่แพร่หลายมาจากอินเดียและลังกา^{๘๔} แต่การรับพุทธศาสนาเข้ามาเป็นศาสนาหลัก ก็หาได้รับมาในลักษณะการเอามาแทนที่ศาสนาและระบบความเชื่อที่มีอยู่ในภูมิภาคนี้แต่ดั้งเดิมไม่ หากมีการผสมผสานกับสิ่งที่มีอยู่แล้วแต่ก่อน^{๘๕} พร้อมทั้งกับการรับอีกหลายอย่างจากศาสนาอื่น ลัทธิประเพณีในระบบความเชื่ออื่น ๆ ที่ผ่านมาสสมัยหลังด้วยเพราะเมื่อศึกษาวิเคราะห์จากพฤติกรรมในระบบความเชื่อของคนในสังคมแล้วก็จะเห็นได้ว่าเป็นเรื่องของการผสมผสานหรือปรุงแต่งขึ้นมาใหม่ให้เป็นระบบศาสนาของผู้คนภูมิภาคนี้โดยเฉพาะ^{๘๖}

สรุปได้ว่า “ศาสนา” เป็นระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นแรงจูงใจ มีอิทธิพลกว้างขวางและคงทนยาวนาน ด้วยการสร้างมโนทัศน์ ระเบียบของชีวิตโดยทั่วไปและทำให้มโนทัศน์นั้นมีแสงสว่างแห่งความจริงจนอารมณ์และแรงจูงใจนั้นดูเสมือนเป็นสิ่งที่จริงและแน่นอน “ความเชื่อ” นั้นไม่ได้เกิดจากการปรากฏการณ์ หากเกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ความงุนงง ความเจ็บปวด และความสับสนทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ผีปีศาจ ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ประสบการณ์เหล่านี้เป็นเพียงในส่วนของปฏิบัติความเชื่อเท่านั้น สิ่ง

^{๗๙} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ฌ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้งวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๐} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรหม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น, ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๘๒} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ปราชญ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๓} สัมภาษณ์คุณลุงอ้วย คำพาสี, หมอคู่ประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๘๕} สัมภาษณ์นายชุมพล เหมหงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๖} สัมภาษณ์คุณป้าชุมพร แก้วเหล่า, หมอตำแย, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดที่สุดคือ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ซึ่งมีลักษณะการผสมผสานกับหลักความเชื่อดั้งเดิม มองเผินๆ อาจเห็นเป็นเนื้อเดียวกัน พุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยและสังคมไทย ในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีสงเทวดาและที่เกี่ยวข้องกับคติพราหมณ์ ในสังคมไทยไม่มี “พุทธศาสนามิกซ์” (พุทธศาสนาที่มีลักษณะบริสุทธ์-ปฐม) ในวิถีชีวิตของคนไทยมีแต่ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ที่ได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องผีบรรพบุรุษผีสงเทวดา นางไม้ ผีบ้านผีเรือน หรือความเชื่อจากคติพราหมณ์ในเรื่องขวัญพระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ยาม และเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่นพระอินทร์พระพรหม ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกันภายใต้ชื่อเรียกว่า “ศาสนาชาวบ้าน”

๔.๕ ระบบความเชื่อและแนวปฏิบัติทั้ง ๓ ด้านนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนได้มากที่สุดและสร้างอย่างไร

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบความเชื่อและแนวปฏิบัติทั้ง ๓ ด้านนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนได้มากที่สุดและสร้างอย่างไร ดังนี้

ระบบความเชื่อที่ผสมผสานอยู่ด้วยกันทั้งพุทธ พราหมณ์ และผี ภูมิความกลมกลืนในชีวิตของชาวบ้าน ไม่มีความขัดแย้ง เป็นการส่งเสริมซึ่งกันและกัน^{๘๗} มีการจัดความสำคัญและหน้าที่ของคนในการปฏิบัติ มีหมอลำทำพิธีทางพราหมณ์ มีหมอธรรมหมอสงฆ์ หมอลำผีฟ้า ทำพิธีทางผี มีพระสงฆ์ทำพิธีกรรมทางพุทธศาสนา^{๘๘} แสดงให้เห็นการผสมผสานระหว่างความเชื่อทั้งสาม พื้นฐานความเชื่อของชาวล้านนา คือ การนับถือผี^{๘๙} ส่วนศาสนาพุทธเข้ามาภายหลังและจะเพิ่มแนวคิดทางศีลธรรมคือ ความคิดเรื่องบุญ บาป กรรม และนิพพาน คนสูงอายุนั้น ๔๐-๕๐ปีขึ้นไป ยังคงนับถือผีและพุทธศาสนา ซึ่งคนกลุ่มนี้เป็นผู้นำความคิดของหมู่บ้าน ผีที่มีความสำคัญต่อชาวล้านนา มี ๘ ประเภท ได้แก่ ผีปู่ย่า ผีหม้อหนึ่ง ผีเสื้อบ้าน ผีนา ผีกะ ผีวีรบุรุษ ผีกะ ผีพราย และผีปก กะโหล้ง เป็นต้น^{๙๐} ประเพณีของภาคเหนือ เกิดจากการผสมผสานการดำเนินชีวิต และศาสนาพุทธความเชื่อเรื่องการนับถือผี ส่งผลทำให้มีประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของประเพณีที่จะแตกต่างกันไปตามฤดูกาล ทั้งนี้ภาคเหนือจะมีงานประเพณีในรอบปีแทบทุกเดือน^{๙๑} ซึ่งในภาคอีสาน ความเชื่อนั้นเป็นส่วนหนึ่งแห่งวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยซึ่งมีความสำคัญมาก ก่อให้เกิดอิทธิพลต่อจิตใจที่มีผลต่อพฤติกรรม ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและสังคม^{๙๒} นั่นคือ ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อปัจเจกบุคคล เช่น ความเชื่อที่ว่าความ

^{๘๗} สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ, นักวิชาด้านศาสนา, จังหวัดเชียงใหม่, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๘๘} สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดารา, ศิลปินพื้นถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๘๙} สัมภาษณ์นางสาวศุภขินี ยศน้อย, นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่, จังหวัดเชียงใหม่, ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๐} สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๑} สัมภาษณ์นายจางง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑

^{๙๒} สัมภาษณ์คุณป้าชุมพร แก้วเหล่า, หมอลำ, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

เจ็บไข้ได้ป่วย เนื่องจากสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ได้แก่ ผีทำโทษโดยการถูกผีเข้า ฯลฯ ยังมีอยู่มาก^{๙๓} ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรคทางจิต โรคเรื้อรัง และโรคที่หาสาเหตุไม่ได้ พิธีกรรมก็เป็นไปตามวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น เป็นการช่วยเหลือโดยพระ หรือหมอผี เป็นความเชื่อที่อธิบายโดยยาก และบางครั้งได้ผลในทางจิตใจของทั้งผู้ป่วยและญาติอย่างมาก ความเชื่อนี้หากเป็นการกระทำด้วยศรัทธา และเมตตา มิได้หลอกลวงให้สิ้นเปลืองก็มีประโยชน์ที่น่ายกย่อง และอาจเป็นอีกทางเลือกหนึ่งสำหรับผู้ป่วยได้^{๙๔} ความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคม ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับผีป่า ผีบ้าน ผีแถน เทพเทวาอารักษ์ ผู้คุ้มครองสังคม ความเชื่อนี้มีผลทำให้จารีตประเพณีมีความมั่นคง และส่งผลให้การทำลายป่า การทำลายสิ่งแวดล้อม และการประพฤติดิจจารีตต่าง ๆ ที่เรียกว่า "การผิดผี" จักถูกลงโทษต่าง ๆ นานา^{๙๕} และในปี ๒๕๕๘ ประเทศไทยเปิดประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) แต่ที่ผ่านมา ประเทศไทยถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมและค่านิยมแบบชาวตะวันตก โดยได้กลืนกินอัตลักษณ์ความเป็นไทยไปหมดแล้ว^{๙๖} รวมไปถึงนโยบายส่วนกลางที่กระทำกับส่วนภูมิภาคและชาติพันธุ์ผ่านวาทกรรมต่าง ๆ เช่น คนอีสานโง่ คนอีสานจน ชอบกินปลาร้า^{๙๗} แต่ความเป็นจริงแล้ว เราอยู่กับคุณธรรมและค่านิยมของท้องถิ่นเราเอง เราไม่มีรู้ว่าวาทกรรมนี้ใครเป็นคนกำหนดขึ้น สิ่งสำคัญที่สุดคือเราอย่าดูถูกตัวเอง^{๙๘} ภาคอีสานถือว่าเป็นศูนย์กลางความเจริญ วิถีชาติพันธุ์อีสานกับปรากฏการณ์การกลายเป็นอัตลักษณ์ของชาติภายใต้ "ความเป็นไทย"^{๙๙} ซึ่งถูกจัดวางตำแหน่งใหม่โดยรัฐส่วนกลาง กระแสการยอมรับความหลากหลายทางชาติพันธุ์ นำมาสู่การรื้อฟื้นอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อีสานใหม่เพื่อตอบสนองอุดมการณ์แห่งรัฐภายใต้ลัทธิเสรีนิยมใหม่ สร้างความยั่งยืนต่อการนิยามความเป็นชาติพันธุ์อีสานของผู้คนว่าเป็นอย่างไร ความสิ้นไหลของปรากฏการณ์เกี่ยวกับการศึกษาชาติพันธุ์ในปัจจุบัน ยังนำความท้าทายใหม่แก่ผู้สนใจศึกษาวิถีชีวิต, ระบบความคิด, และความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในอีสานอีกด้วย^{๑๐๐}

พื้นฐานความเชื่อของคนในภาคกลาง นับถือศาสนาพุทธเป็นหลัก ผสมผสานความเชื่อผีแต่ก็ทำตามพิธีกรรมพราหมณ์ เป็นลักษณะพิเศษที่ทำให้ประเทศที่มีการนับถือพุทธศาสนา มีการผสมผสานด้านความเชื่อทางศาสนาและลัทธิแบบอื่นปะปนอยู่ด้วยเสมอว่า^{๑๐๑} ศาสนาพุทธมีทั้ง

^{๙๓} สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๔} สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม, หมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๕} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น, ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๖} สัมภาษณ์คุณลุงอ้วย คำพาสี, หมอดูประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๗} สัมภาษณ์คุณยายตุ แสนจำसान, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๘} สัมภาษณ์คุณลุงท่ม สีนาค, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๙๙} สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น, ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ประชาสัมพันธ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

จุดอ่อนและจุดแข็งอยู่ในที่เดียวกัน คือ การประสานประโยชน์และเข้ากับความสำเร็จในกระแสนวัตกรรมของลัทธิอื่นได้ดี การนับถือศาสนาพุทธไม่มีการบังคับให้เชื่อ ไม่มีกฎข้อห้ามในการนับถือสิ่งอื่น มิได้ยึดติดอยู่กับพระเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง^{๑๐๒} จึงเป็นศาสนาที่ให้เสรีภาพในการนับถือ ความคิดเคารพบรรพบุรุษ เกิดขึ้นมาเพราะมนุษย์มีความเชื่อว่า วิญญาณมีอยู่จริง ชีวิตหลังความตายจึงมีอยู่จริง การตายจึงเป็นเพียงการจากไปของวิญญาณ^{๑๐๓} ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่มีชีวิตอยู่จึงควรมีความสัมพันธ์กับวิญญาณของผู้ตาย โดยการแสดงความเคารพบูชา ลัทธิบูชาบรรพบุรุษจึงเป็นปรากฏการณ์เกี่ยวข้องกับลัทธิวิญญาณนิยม^{๑๐๔} หรืออาจกล่าวได้ว่า ลัทธิวิญญาณนิยม ปูทางให้เกิดลัทธิบูชาเคารพบรรพบุรุษ และจากลัทธิเคารพบูชาบรรพบุรุษจึงมีศาสนพิธีให้กับผู้ตาย^{๑๐๕} จะเห็นว่า เมื่อมีระบบศาสนาที่ชัดเจน เช่น ศาสนาพุทธ พราหมณ์-ฮินดู ขงจื้อ เป็นต้น^{๑๐๖} ลัทธิเคารพบูชาบรรพบุรุษก็ได้แฝงตัวอยู่ในพิธีกรรมทางศาสนาให้กับผู้ตายตามที่เห็นกันอยู่ในปัจจุบัน^{๑๐๗} และในภาคใต้ตั้งแต่เดิมมนุษย์ในแถบนี้เชื่อว่าภูติ ผี ปีศาจ มีอำนาจ ดลบันดาลวิถีชีวิตของคนให้ดีหรือเลวได้ คนจึงต้องเคารพบูชา ภูตผี ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ชาวป่าซาไก หรือคนพื้นเมืองในเกาะบอร์เนียว ต่อมาการปกครองที่มีความเชื่อว่า ผู้ปกครองนั้น คือ “ เทวดา ” อวดาลงมาเกิดในโลกมนุษย์เพื่อปกครองมนุษย์ เป็นรากฐานความเชื่อมาจากลัทธิศาสนาฮินดู พราหมณ์ในอินเดีย ดังนั้นมนุษย์จะต้องยอมรับ เคารพ บูชา และภักดีต่อผู้ปกครอง จึงเป็นระบบการปกครองแบบ “ เทวราชา ” ซึ่งความเชื่อดังกล่าวนี้มีมาเป็นเวลานานนับพันๆปี ก่อนการมาของอิสลาม จากวัฒนธรรมฮินดู พุทธ และต่อมาศาสนาอิสลามได้เข้ามา มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชุมชนบนแหลมมลายูเป็นเวลาที่ต่อเนื่อง มากกว่า ๑,๐๐๐ ปีนั้น^{๑๐๘} จึงได้กลายเป็นเอกลักษณ์ เฉพาะของชาวมลายู ซึ่งเรียกว่า “ โลกมลายู ” แตกต่างจากวัฒนธรรมของชุมชนตอนเหนือหรือประเทศในอินโดจีน^{๑๐๙} ที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของศาสนาพุทธ กับอารยธรรมขอม อย่างเห็นได้ชัด พุทธศาสนานั้น มีพระภิกษุสงฆ์ ทำหน้าที่ในการเผยแผ่ สั่งสอน และประกอบกิจกรรมต่างๆทางศาสนา การศึกษาของชุมชนจึงต้องอาศัยการถ่ายทอดจากพระสงฆ์ในพุทธศาสนา จะพบว่าในอดีตชุมชนจะไปเรียนหนังสือกันในวัดพุทธศาสนา โรงเรียนนั้นเกิดขึ้นในวัดก่อน การศึกษาในลักษณะนี้ยังได้ตกทอดมายังชนชาวมลายู ในเวลาต่อมาเมื่อได้รับอิสลามแล้ว การศึกษาปอเนาะก็มีลักษณะคล้ายกับการศึกษาของชาวพุทธ คือ ผู้เรียน ที่เรียกว่า “ โต๊ะปาเก ” ต้องไปอาศัยอยู่กับ “

^{๑๐๒} สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณนารถ, ดร. (ลูกซูป เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์นายชุมพล หงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์นายสาธิต เกียรติสุพิมล, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๕} สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมนัส, นักวิชาการท้องถิ่น, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ, วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๗} สัมภาษณ์นางสาวผุสดี มีรอด, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑

^{๑๐๘} สัมภาษณ์นายภิกเดช เกษไทย, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดสงขลา, จังหวัดสงขลา, ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐๙} สัมภาษณ์นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

โตะครุ ” เหมือนกับสามเณรที่ต้องไปอยู่กับเจ้าอาวาสในวัด ในอดีตนั้นโตะปาเก โจนศีรชะ เหมือนสามเณร แม้จะมีเหตุผลแตกต่างกัน^{๑๑๐}

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าแหลมมลายูได้เคยอยู่ภายใต้ลัทธิความเชื่อฮินดู พุทธ ภายใต้อาณาจักรศรีวิชัย จากสุมาตราเป็นเวลากว่า ๕๐๐ ปี (ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ ๘-๑๓) จึงได้รับเอาวัฒนธรรมที่หลากหลายมาเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิต การประกอบอาชีพประมงเป็นพื้นฐานของชาวมลายูมาก่อนการออกหาปลาในทะเลชาวมลายูในอดีตมักจะมีการฆ่ากระบือที่ชายหาด และหรือปล่อยเรือจำลอง จุดประทัด เพื่อเซ่นไหว้ผีทะเล อันเป็นความเชื่อก่อนอิสลาม^{๑๑๑} การต่อเรือของชาวมลายูนั้นมีวัฒนธรรมของชาวเข้ามาปะปนโดยเฉพาะทำให้เกิดอัตลักษณ์ของภาคใต้ คือ การต่อเรือกอกและหรือเรือที่มีกระดูกงู นั้นชาวปัตตานีมีประสบการณ์มาช้านาน ในประวัติศาสตร์ลังกาสุกะ กล่าวว่า ชาวนั้นมีความรู้ในการทำสงครามโดยทางเรือออกโจมตีเมืองมลายูจนได้รับชัยชนะ เมื่อได้เข้ามามีอำนาจในอาณาจักรลังกาสุกะ หรือปัตตานี ศิลปะการต่อเรือและการเดินเรือก็ตกทอดมาเป็นของคนมลายูในย่านนี้ เพื่อใช้ในการทำสงคราม และใช้ในการออกหาปลาในทะเล เรือกอกและนั้นมีเอกลักษณ์ที่การแกะสลัก และลวดลายที่โดดเด่น ของชาวมลายูในปัตตานี กลันตัน และตรังกานู เชื่อว่าเป็นการรับมรดกทางวัฒนธรรมมาจากชาว^{๑๑๒} และอัตลักษณ์สำคัญอีกอย่างหนึ่งซึ่งถือกันว่า ถ้าจะให้หนักถึงภาคใต้คนส่วนมากจะนึกถึงอะไร คน ๙๐ % ย่อมนึกถึง คือ มโนราห์^{๑๑๓} หรือหนังตะลุง (ว้ายังกูลิต) การละเล่นมโหรี ของชนชาวมลายูโบราณ ก็ยังคงนำเรื่องราวของพระราม พระลักษมณ์ หนุมาน และทศกัณฐ์ ซึ่งเป็นตำนานในศาสนาฮินดู พราหมณ์มาเล่นกัน จนการมาถึงของอิสลามจึงได้ค่อยสูญหายไป การเข้ามาของศาสนาฮินดู และพุทธทั้งสองนิกาย อันมีรากกำเนิดมาจากอินเดีย ทำให้ คนในแหลมมลายูนี้ ได้รับเอาภาษาของศาสนา คือ ภาษาบาลี และสันสกฤต มาใช้ในภาษาของพวกเขาด้วย ดังนั้นภาษาบาลีและสันสกฤต ได้เป็นภาษาหนึ่งที่ใช้ในหมู่ชนชั้นปกครองหรือชนชั้นสูง และเป็นภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมมลายูอย่างแพร่หลายจนถึงปัจจุบัน

สรุปได้ว่า การอยู่ร่วมกันของพุทธ พราหมณ์ ฝืนในพื้นที่ต่างๆ ของสังคมไทย เช่นมีพิธีกรรมผสมผสานพุทธ พราหมณ์ ในรัฐพิธี มีสัญลักษณ์พุทธ พราหมณ์ ฝืนในวัด ในสำนักคนทรงเจ้า ในสถานที่และประเพณีความเชื่อของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งสืบทอดกันมายาวนาน ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อน “ความหลากหลาย” (diversity) ทางศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ แต่วิถีชีวิตหรือแนวทางปฏิบัติแล้วยอมรับพราหมณ์และฝืนเข้าไปอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งระบบความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ขึ้นในชุมชนแต่ละท้องถิ่น แต่และภูมิภาค เป็นต้น

^{๑๑๐} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้งวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์นายสันติภาพ มิตรภูธร, ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้, จังหวัดสงขลา, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

๔.๖ ระบบความเชื่อในเรื่องพุทธ ผี (วิญญาณ) พราหมณ์ จะมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนในอนาคต

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แสดงทัศนะจากการให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับระบบความเชื่อในเรื่องพุทธ ผี (วิญญาณ) พราหมณ์ จะมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนในอนาคต ดังนี้

สำหรับในภูมิภาคของประเทศไทยนั้น ศาสนาวิญญาณ หรือ ศาสนาผี มีมานานถึงราว ๕,๐๐๐ ปีมาแล้ว หรืออาจเก่ามากกว่านี้ก็ได้^{๑๑๔} เพราะเป็นช่วงเวลาที่ผู้คนทางอีสานตั้งหลักแหล่งเป็นชุมชนหมู่บ้านเก่าสุด เริ่มทำกิจกรรมปลูกข้าวเลี้ยงสัตว์ แล้วมีพิธีกรรมเกี่ยวกับผีเพื่อขอความอุดมสมบูรณ์ คนในไทยทุกวันนี้นับถือศาสนาผีปนพราหมณ์พุทธ มีศาลผี และทำพิธีทรงเจ้าเข้าผีทั่วไปทั้งประเทศ^{๑๑๕} ซึ่งขอเรียกศาสนาของคนไทยที่ผสมระหว่าง ผี-พราหมณ์-พุทธ เช่นนี้ว่า "ศาสนาไทย" เป็นความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกบุคคลและระดับสังคม คือความเชื่อที่เกี่ยวกับสิ่งทีนอกเหนือธรรมชาติ^{๑๑๖} คือความเชื่อในพลังแห่งอำนาจ ที่จะดลบันดาลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอะไรก็ได้ในจักรวาล และพลังแห่งอำนาจนี้คือสิ่งที่ควบคุมทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลนั่นเอง^{๑๑๗} ทำให้เกิดสิ่งที่เป็นระบบความเชื่อสองอย่าง คือศาสนา และไสยศาสตร์ อย่างแรก เป็นความเชื่อที่มนุษย์สยบต่อสิ่งนอกเหนือธรรมชาติ เช่น การกราบไหว้ เคารพเชื่อถือ และอ้อนวอนให้ช่วยคุ้มครอง อย่างหลังเป็นความเชื่อที่มนุษย์พยายามควบคุมอำนาจเหนือธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่ตนเอง^{๑๑๘}

ความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรมจากภูมิปัญญาด้านการผสมผสานความเชื่อภูมิปัญญาด้านความเชื่อ เป็นองค์ความรู้ฝ่ายสร้างสรรค์ที่ผ่านการสั่งสม เรียนรู้ลองผิดลองถูก ปรับปรุง และถ่ายทอดกันมาหลายชั่วอายุคน^{๑๑๙} จนตกผลึกเป็นภูมิรู้สาธารณะที่ทรงคุณค่า ภูมิปัญญาของชาวอีสานมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการดำรงสังคม ด้วยการผูกเกลียวสัมพันธ์ระหว่างระบบต่าง ๆ ในสังคมให้ยึดโยงประสานประโยชน์กัน^{๑๒๐} โดยมีความเชื่อที่มีการผสมผสานระหว่างผี พราหมณ์ พุทธ เป็นเครื่องมือสำคัญในการควบคุม และมีส่วนอย่างสำคัญในการรักษาวัฒนธรรมเก่า และสร้างสรรค์วัฒนธรรมใหม่ให้เกิดมีขึ้นในสังคมทุกยุคสมัย พัฒนาการทางเศรษฐกิจสังคม การเมือง^{๑๒๑} ได้ทำให้แบบแผนการปฏิบัติหลายประการเสื่อมคลายความสำคัญลง บ้างก็คงเหลืออยู่เพียงรูปแบบที่ชาวบ้านไม่ทราบ

^{๑๑๔} สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาทธ, ดร. (ลูกซุบ เกตุเขียว), เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี, ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ปราชญ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ, นักวิชาด้านศาสนา, จังหวัดเชียงใหม่, ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๗} สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์นางสาวกันตินัน แก้วขุนทอง, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์นายชุมพล หงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๐} สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา, จังหวัดสงขลา, ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์คุณลุงท่ม สีนาค, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

ความหมาย^{๑๒๒} ซึ่งเกิดจากความไม่สืบเนื่องขององค์ความรู้ในท้องถิ่น ประเพณีพิธีกรรมบางอย่างได้มีการปรับเปลี่ยน และมีการตีความใหม่ตามการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติและการถือผีบรรพบุรุษ สะท้อนให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนบทบาทและความหมาย ที่มีการปะทะกันระหว่างแบบแผนประเพณีดั้งเดิมกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่สังคมทันสมัย^{๑๒๓}

ความมั่นคงทางสังคมวัฒนธรรมคือการมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในด้านต่าง ๆ ซึ่งชีวิตได้จากสถานะของระบบโครงสร้างต่าง ๆ ทางสังคม คือ ระบบครอบครัวและเครือญาติ ระบบการศึกษา ระบบสุขภาพและสาธารณสุข ระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมืองการปกครอง และระบบความเชื่อและศาสนา รวมไปถึงโครงสร้างทางวัฒนธรรมที่เพิ่มเติมเข้ามา คือระบบการสื่อสาร ระบบศิลปะและระบบนันทนาการ^{๑๒๔} ว่ายังคงทำหน้าที่ของตนได้อย่างมีประสิทธิภาพในสังคม โดยมีวิธีดำเนินงานเพื่อสร้างความมั่นคงในรูปแบบ คือ การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การประยุกต์และการสร้างใหม่บนพื้นฐานที่ดำรงมาของวัฒนธรรมเดิม ทั้งนี้การที่สังคมวัฒนธรรมจะเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไรรั้นในทัศนะของนักวิชาการมองว่า อาจมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น เปลี่ยนแปลงแล้วยังคงอยู่ในระดับเดิม หรือเปลี่ยนแปลงไปแล้วเลวลงกว่าเดิมได้ทั้งสิ้น^{๑๒๕} ดังนั้น จึงอาจเป็นการสุ่มเสี่ยงอย่างยิ่งต่อการที่สังคมหนึ่ง ๆ^{๑๒๖} จะถูกบุคคลหรือนักวิชาการจากภายนอกชักจูงหรือนำพาให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน เพราะนักวิชาการหรือนักพัฒนา^{๑๒๗} หรือแม้แต่รัฐบาลซึ่งมีบทบาทโดยตรงต่องานด้านการพัฒนาชีวิตโดยรวมของคนในชาติเอง ย่อมเป็นเพียงบุคคลภายนอกที่ไม่อาจเข้าถึงสภาพชีวิตจิตใจที่แท้จริงของท้องถิ่นได้^{๑๒๘} ดังนั้น การที่จะส่งเสริมให้สังคมวัฒนธรรมท้องถิ่นใด ๆ เกิดความมั่นคง และสามารถดำเนินไปอย่างยั่งยืนได้นั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของบุคคลในท้องถิ่นเองเป็นผู้ขับเคลื่อนไป บนพื้นฐานของความรู้และความเข้าใจในวัฒนธรรมของตน^{๑๒๙}

สรุปได้ว่า การที่จะสร้างสังคมวัฒนธรรมให้เข้มแข็งนั้นไม่จำเป็นที่จะเข้าไปปรับปรุงเปลี่ยนแปลงสิ่งใด ๆ ที่ชาวบ้านเป็นอยู่ เพราะไม่ว่าขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิต ของชาวชุมชนขณะนั้นจะเป็นเช่นไร ย่อมเป็นผลิตภัณฑ์ทางวัฒนธรรมที่พวกเขาได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพ

^{๑๒๒} สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา, ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา, ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลิ่น, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่, ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมนัส, นักวิชาการท้องถิ่น, ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์คุณยายตุ้ แสนจำसान, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น, ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

^{๑๒๘} สัมภาษณ์นายจำนง แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่, ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

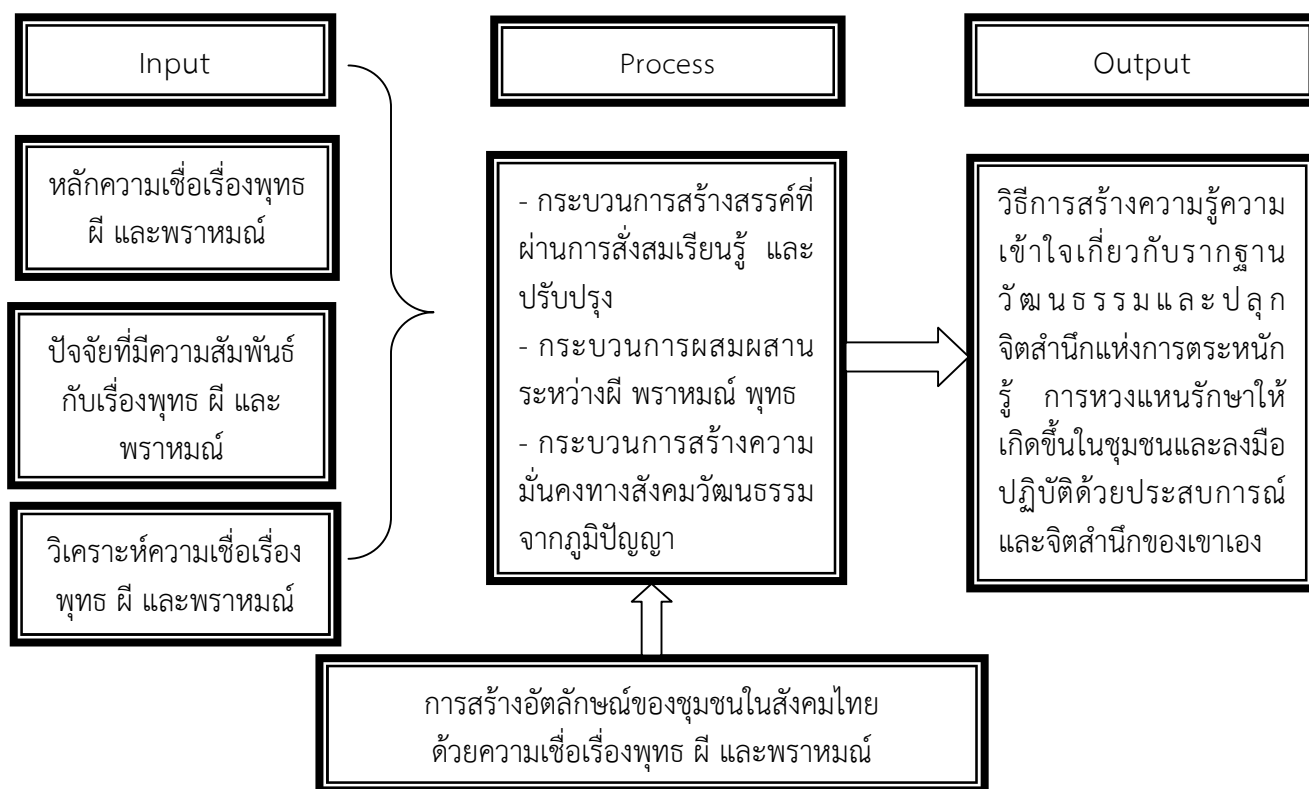
^{๑๒๙} สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา, ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

บุรุษ ผ่านการสั่งสม เรียนรู้ ลองผิดลองถูกมาแล้วนับครั้งไม่ถ้วน จนพบรูปแบบที่เหมาะสมกับลักษณะนิสัยใจคอและสภาพแวดล้อมของชุมชนมากที่สุด หน้าที่ของบุคคลภายนอกจึงเพียงเข้าไปเฝ้าระวังไม่ให้สังคมวัฒนธรรมนั้นเสียความสมดุลจากผลกระทบจากปัจจัยภายนอก ด้วยวิธีการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับรากฐานวัฒนธรรม และปลูกจิตสำนึกแห่งการตระหนักรู้ การหวงแหนรักษาให้เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งความเข้มแข็งและการพัฒนาจะไปสู่แนวทางใด ประชาชนในท้องถิ่นจะเป็นผู้รับรู้เลือกสรรภูมิปัญญาและลงมือปฏิบัติด้วยประสบการณ์และจิตสำนึกของเขาเอง

๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย” ผู้วิจัยได้ ศึกษาวิจัยหลักการที่เกี่ยวข้อง แนวคิดที่เกี่ยวข้อง ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเป็นต้น โดยทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพมีการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้อง จำนวน ๒๘ รูป/คน จึงได้สรุปองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

สรุปองค์ความรู้วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์
กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

แผนภาพที่ ๔.๑ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย : พระมหาสมยศ สุทธิศิริ

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ในการทำวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย” เป็นการวิจัยเพื่อหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย และวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย ซึ่งผลจากการทำวิจัยทำให้ทราบว่า โดยปกติแล้วความเชื่อทั้งสามรูปแบบจะมีหน้าที่แตกต่างกันไป ชาวบ้านไปทำบุญที่วัดไปฟังเทศน์ฟังธรรม และร่วมพิธีกรรมทางศาสนาแต่เมื่อทำพิธีสู่ขวัญก็ไปหาพราหมณ์ ถ้าหากเจ็บไข้ได้ป่วยก็หาหมอธรรม หมอส่งหมอผีฟ้าซึ่งทำหน้าที่สัมพันธ์กับผี และพระสงฆ์ร่วมพิธีหรือทำพิธีทั้งพิธีผีพราหมณ์พุทธสามความเชื่อได้ และยังทำคุณไสยได้ด้วยด้วยเหตุนี้จึงถือได้ว่า ศาสนาประจำชาติของไทย หรือศาสนาไทย เป็นศาสนาผสม เป็นเอกลักษณ์พิเศษอาจเรียกชื่อเฉพาะได้ว่า “ศาสนาชาวบ้าน” หรือ “ศาสนาผีพราหมณ์พุทธ” (“Animist-Brahmin-Buddhism”) ผู้วิจัยจึงสรุปเป็นประเด็นต่างๆ จากที่ได้ทำการวิจัยมา ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อพิธีกรรม และการปฏิบัติศาสนาที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มากโดยเฉพาะในชนบท ซึ่งศาสนพิธีต่างๆ ของราชการจะมีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีพุทธและไสยศาสตร์ คนไทยสามารถไปกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปในที่ต่างๆ แต่ขณะเดียวกันก็ไปบูชาเทวรูปต่างๆ ได้ด้วย พร้อมกับนับถือผีและไสยศาสตร์ลึกลับต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากในสังคมไทย พระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ดังคำกล่าวที่ว่า “พุทธกับไสยย่อมาอาศัยกัน” ทั้งนี้เพราะก่อนที่คนไทยจะนับถือพระพุทธรูปศาสนาก็นับถือผีมาก่อนแล้ว ช้ายังได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาทั้งก่อนและพร้อมกับพระพุทธรูปศาสนา จึงทำให้ผสมผสานองค์ประกอบของความเชื่อทั้งสามไปด้วยกัน

อย่างไรก็ตาม ในหลักความเชื่อเรื่องเดียวกันนั้น สามารถเป็นได้ทั้งพุทธศาสตร์หรือจะเป็นไสยศาสตร์ ถ้าเป็นการทำความเข้าใจในเรื่องนั้น ๆ เช่น พระเครื่อง ถ้าเข้าใจว่า เป็นอนุสติระลึกถึงพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ ก็เป็นพุทธศาสตร์ ถ้าเป็นเรื่องความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ อันเกิดด้วยพลังศรัทธาของผู้บูชาก็เป็นเรื่องไสยศาสตร์ พระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์มีความแตกต่างกันมากคือพระพุทธรูปสอนให้คนรู้จักใช้ปัญญาคิดด้วยเหตุผล เมื่อคิดเห็นจริงแล้วว่าสิ่งใดดี มีผู้รู้ยกย่องว่าเป็นความสุขความเจริญ ก็จงปฏิบัติสิ่งนั้นให้มีอยู่ในตนยิ่งขึ้นไป ตรงกันข้าม ถ้าคิดเห็นจริงแล้วว่า สิ่งใดชั่ว ผู้รู้เตือนว่าเป็นความทุกข์ความเสื่อม ก็จงพยายามละทิ้งเสีย อย่าให้กล้ากรายเข้ามามีอยู่ในตน ส่วนไสยศาสตร์เป็นเรื่องของความเชื่อมากกว่าเป็นเรื่องของปัญญา ถ้ามีความเชื่อแต่ไม่ใช้ปัญญาเข้าช่วย ก็อาจเข้าถึงความสุขได้เหมือนกัน แต่ความสุขนั้นมักเป็นความสุขชั่วแล่นผิดจากความสุขที่เกิดจากปัญญา

ซึ่งอาจเป็นความสุขที่ถาวรก็ได้ เพราะเหตุนี้ ตามหลักพระพุทธศาสนา ถ้าผู้ใดมีปัญหาไตร่ตรองด้วยเหตุผล เห็นจริงตามที่แนะนำไว้ และประพฤติปฏิบัติตนไปตามนั้นโดยลำดับ ก็จะประสบความสุขเป็นขั้นๆ จนกว่าจะบรรลุความสุขที่แท้จริงเป็นที่สุด ซึ่งเรียกว่า นิพพาน ไสยศาสตร์ก็เป็นศาสตร์หนึ่งซึ่งมีความเชื่อเป็นฐานสามารถเป็นที่พึ่งของคนได้ในระดับหนึ่ง ถ้ายังหาที่พึ่งอื่นอีกไม่ได้ ถ้าสามารถพิสูจน์ให้เห็นถึงเหตุผลที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อก็จะเป็นการดี ทำให้เราเชื่อได้อย่างถาวรพร้อมทั้งมีปัญญาประกอบ ส่วนพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งถาวร ทำให้สิ้นทุกข์ สิ้นกิเลสไม่ต้องเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ชนชาติไทยนับถือศาสนาต่างๆ ซ้อนเป็นอย่างรูปเจดีย์อีกเหมือนกัน คือนับถือผีสางเทวดาเป็นพื้นฐาน ถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพระพุทธศาสนาเป็นดั่งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้ นับถือเคล้าคละปะปนกันไป จะถ้อยอย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้นและการศึกษาของคนในหมู่ ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถ้อยหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนและคนอื่น ก็ถ้อยไปไม่มีใครว่าอะไร

๕.๑.๒ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์เกิดความไม่มั่นคงต้องหาที่ยึด ที่นี้ความเป็นมนุษย์ถ้าเกิดความไม่มั่นคงขึ้นเมื่อไหร่ สิ่งที่เขายึดได้คือความเชื่อ เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคม อธิบายไม่ได้ว่าทำไมถึงเกิดเดือดร้อนขึ้นตรงนี้ ก็หันไปหาความเชื่อ ที่นี้ความเชื่อนี้มันมีสองชนิดด้วยกัน มีศาสนาและไสยศาสตร์ เวลาคนหันไปหาความเชื่อขณะนี้ ในสังคมไทยถ้าเรามองแล้ว ความเชื่อมันอิงไปทางไสยศาสตร์มากกว่าเป็นศาสนา เพราะฉะนั้นต้องอธิบายว่า ศาสนาและไสยศาสตร์มันต่างกันอย่างไรร ทั้งศาสนาและไสยศาสตร์เป็นความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเหมือนกัน ศาสนาย่อมหมายถึงความเชื่อที่คนสยบต่ออำนาจที่เหนือธรรมชาติ เมื่อสยบต่ออำนาจเหนือธรรมชาติก็ยอมอยู่ในกตिका พุดง่ายๆ ว่าอยู่ในจารีตประเพณี ระเบียบและศีลธรรม อันนี้ความหมายทางศาสนาอยู่ตรงนี้ เพราะฉะนั้นศาสนานั้นมีความหมาย

ประการที่หนึ่ง ตอบสนองความทุกข์ทางจิตใจของคน เวลาเรามีเรื่องทุกข์ร้อนเราก็วิ่งไปหาศาสนา นั่นคือความหมายตามที่ศาสนาสอน

ประการที่สอง ศาสนาทำให้มนุษย์อยู่เป็นกลุ่มเหล่า มีกำลังใจที่จะอยู่เป็นกลุ่ม เป็นการตอบสนองธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์สังคม แต่ว่าความเชื่ออันนี้มันไม่มีอยู่ในตัว มันมีความเชื่ออีกชนิดหนึ่ง เป็นความเชื่อที่จะใช้อำนาจเหนือธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ในเชิงเป็นเทคโนโลยี ตัวศาสนานี้คือตัวองค์ความรู้ทั้งหมด แต่จะทำอย่างไรให้บรรลุในแง่ตอบสนองความต้องการได้ ก็หันมาใช้ไสยศาสตร์

เนื่องจากมนุษย์มีจิตใจอ่อนไหวมาก ในเรื่องจิตใจสำคัญมาก ถ้ามนุษย์มีปัญหาเรื่องจิตใจต้องหันไปหาความเชื่อ เพราะว่ามันอธิบายไม่ได้ทางวิทยาศาสตร์ จึงทำให้เกิดสิ่งเหล่านี้ขึ้นมา เพราะฉะนั้นปรากฏการณ์ความเชื่อในสังคมไทยขณะนี้มันสะท้อนให้เห็น เนื่องจากความไม่มั่นคงในจิตใจและความเป็นมนุษย์ จึงเกิดการเคลื่อนไหวตรงนี้ขึ้นมาในระบบความเชื่อ แล้วระบบความเชื่อแบบนี้เมื่อไปเปรียบเทียบกับประเทศอื่นอย่างทางตะวันตก เขาเชื่อน้อยกว่าเรา แล้วมาคุยว่าเป็นประเทศที่ก้าวหน้าทางวัตถุ เป็นประชาธิปไตยมีศีลธรรมบ้านช่องใหญ่ๆ แต่คุณเห็นไม่พ้นระบบความเชื่อได้ นี่คืออัตลักษณ์ของคนไทย ไม่เชื่อคุณตามอาคารใหญ่ๆ ศาลเทพ ศาลผีเต็มเลย อย่างโรงแรมใหญ่ๆ เอาาระดับสูงเอาศาล

พระพรหม ที่ตรงปิ่นเกล้าฯ มีเทพชั้นสูง ศาลพระคิวงะ ทุกวันนี้ไม่มี ในสังคมเมืองตามบ้านเรือนมีแต่ศาลพระภูมิเท่านั้น เดียวนี้มีทั้งศาลพระพรหมมากมาย นี่คือลักษณะของสังคมไทย

ในสังคมไทย วัฒนธรรม คติความเชื่อ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชนมาช้านาน ผู้ปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธ พราหมณ์ผสมผสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคม แต่ทั้งนี้ผู้ปกครองก็จะต้องมีคุณธรรมด้วย นอกจากนี้ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นทางคติพุทธ พราหมณ์ หรือผี จะให้คุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะมีวิจรรย์ญาณอย่างไร จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกเป็นทาสด้วยความเชื่อมงาย ไร้เหตุผลก็ได้ เพราะแก่นพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีเหตุผล เดินสายกลาง และผลเกิดจากเหตุ

๕.๑.๓ วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

สำหรับบริบทของสังคมไทยในทุกภาคส่วน มีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกแตกต่างกัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนขึ้น ซึ่งถือเป็นพลังผลักดันการพัฒนาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นเอง เพราะฉะนั้นนักพัฒนาต้องเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจแจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้พินคันทาได้ว่าการปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา

สำหรับพิธีกรรมหรือกิจกรรมในรอบปีนั้น มีข้อน่าสังเกตว่าระยะหลังยังมีการกำหนดวันสำคัญต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อเน้นย้ำถึงความสามัคคีและความจงรักภักดีต่อชาติและพระมหากษัตริย์ เช่น วันฉัตรมงคล วันจักรี เป็นต้น ประเพณี - พิธีกรรม หรือกิจกรรมตามวันสำคัญต่าง ๆ เหล่านี้ มีบทบาทในการทำให้สมาชิกมีความรู้สึกร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และเป็นโอกาสที่จะได้ร่วมทำบุญทำทาน กินเลี้ยง และรื่นเริงสนุกสนานร่วมกัน หนุ่มสาวก็มีโอกาสพบปะกัน อีกทั้งยังเป็นเหตุให้มีการรวมญาติรวมมิตรที่อาศัยอยู่ห่างไกลได้มาร่วมสังสรรค์กัน ทั้งหมดนี้คือ พิธีกรรมที่จะทำให้ทุกคนรู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สังคมหรือประเทศชาติในที่สุด นำไปสู่ความเข้มแข็งของชุมชน หากใช้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์ก็เท่ากับว่าเราไม่ตกเป็นทาสของพิธีกรรม แต่เป็นนายของพิธีกรรม ทั้งหมดที่กล่าวมาได้ ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ชุมชน

ระบบความเชื่อของสังคมไทย เป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวันและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของสังคมไทยทั่วไปประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือการนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกันก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

๕.๒ อภิปรายผล

๕.๒.๑ หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ – ผี (วิญญาณ) - พราหมณ์-ฮินดู

หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ พุทธศาสนาหมายถึงหลักคำสอนของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หรือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นระบบแนวทางการดำเนินชีวิต ที่เน้นส่งเสริมให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเรียนรู้ความเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิตด้วยตนเองบนฐานแห่งความเป็นจริงที่เรียกว่าปริยัติศาสนา เน้นการปฏิบัติจริงในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง โดยชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติเป็นมรรควิธีเดียวที่จะทำให้มนุษย์เอาชนะปัญหาหรือความทุกข์ได้ โดยไม่มีการอ่อนวอน บวงสรวงใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งเป็นศาสนาที่มีการกล่าวถึงขั้นตอนการปฏิบัติที่ชัดเจนในทุกระดับอย่างเป็นเหตุและผลที่สามารถพิสูจน์ได้ เรียกว่าปฏิบัติศาสนา และในการปฏิบัติในแต่ละขั้นตอนของแต่ละระดับนั้น ผู้ปฏิบัติจะได้รับผลที่แตกต่างกันไปในแต่ละระดับ ซึ่งในทางพุทธศาสนาได้กล่าวถึงผลแห่งการปฏิบัติในแต่ละระดับเอาไว้อย่างชัดเจน ตั้งแต่ขั้นต่ำสุดจนถึงสูงสุดคือสามารถดับทุกข์หรือปัญหาได้โดยสิ้นเชิง หลักประกันผลแห่งการปฏิบัติเช่นนี้ทำทนายผู้ศึกษาหรือมนุษย์ผู้มีปัญหาหรือความทุกข์ทุกคนมาพิสูจน์หลักความเป็นจริงดังกล่าว หลักความเชื่อในเรื่องผี (วิญญาณ) การดำรงอยู่ของผีคือโลกทัศน์ที่มนุษย์สร้างให้กับโลกหลังความตายนั่นเองในสังคมไทยโลกทัศน์หรือความเชื่อเกี่ยวกับความตายอันหมายถึงการไปสู่สถานะของผีหรือ“ตายเป็นผี” นั้นเป็นความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว และความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่าอันไหนเป็นผี พราหมณ์หรือพุทธแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน ดังนั้นความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงสามารถดำรงอยู่และปรับตัวเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นพลวัต หลักความเชื่อในเรื่องพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อแบบพราหมณ์ในสังคมไทยยากยิ่งกว่าที่จะแยกออกมาจากพุทธศาสนาได้เพราะมีรากเหง้าที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียและเผยแพร่เข้าสู่ดินแดนแถบนี้พร้อม ๆ กัน จึงทำให้คติและความเชื่อต่าง ๆ ผสมปนเปกันจนยากจะแยกว่าไหนพราหมณ์ไหนพุทธ เพราะแม้แต่จักรวาลวิทยาก็มีลักษณะเป็นไตรภูมิหรือสามโลกเหมือนกันเพียงแต่ต่างกันรายละเอียด แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้แบ่งแยกออกจากระบบความเชื่อเรื่องผีได้อย่างชัดเจนซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ**วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ**^๑ (๒๕๖๐ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖” ผลการศึกษาพบว่า ชนเผ่าไทอพยพมาสู่ลุ่มแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ในช่วงต้นศตวรรษที่ ๑๓ มีระบบความเชื่อเรื่องพลังเหนือธรรมชาติซึ่งสิงสถิต ภูเข แม่ น้ำ ท้องฟ้าแผ่นดิน ป่าเขา และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จารึกแสดงให้เห็นความเชื่อดังเดิมดำรงอยู่ แม้ว่าคนในสังคมสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธ การผสมผสานความเชื่อในราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นไปอย่างราบรื่นไม่ขัดแย้งกับมาตรฐานจริยธรรมและจารีตประเพณี ความสำเร็จของการผสมผสานคติความเชื่อสมัยสุโขทัยแสดงออกมาในรูปของศิลปกรรม ข้อความในจารึก และกุศโลบายการปกครอง

๕.๒.๒ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

พุทธศาสนาในสังคมไทยไม่ได้มีกระแสเดียว คือ กระแสที่รัฐยอมรับและสนับสนุนอย่างเป็นทางการ หรือกระแสซึ่งเป็นที่นิยมของปัญญาชนเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเมื่อเผยแพร่เข้าสู่

^๑ วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ, “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖”, รายงานการวิจัย, (เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

สังคมไทยแล้ว ได้แทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม การศึกษาและสถานภาพทางสังคมทำให้พุทธศาสนาถูกตีความหมายในหลายแง่หลายมุม ความหมายของพุทธศาสนา จึงมีประเด็นศึกษาหลายแง่มุม แต่ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในแง่มุมมองของชาวบ้าน โดยทั่วไปแล้วพุทธศาสนาแบบชาวบ้านจะถูกตัดสินจากผู้รู้หรือปราชญ์ทางพุทธศาสนาหรือแม้กระทั่งปัญญาชนว่า มีความถูกต้องตามหลักการของพุทธศาสนาน้อยกว่าพุทธศาสนาในแบบของปัญญาชน เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อธิบายไม่ได้จากประสบการณ์ธรรมดาสามัญ ทั้งมีมิติของไสยศาสตร์อันเป็น “ความมกมาย” อีกด้วย

อย่างไรก็ตามในสังคมของชาวไทยการนับถือผีก็ยังมีอยู่ปะปนไปกับพระพุทธศาสนา ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาในทุกวันนี้จึงมิได้เป็นพระพุทธศาสนาแบบปรัชญา แต่จะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และ ผี อย่างไรก็ตามความเชื่อในการนับถือผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องในทุกวันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงจนเหลือน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนเมือง แต่ในสังคมของชาวชนบทความเชื่อและประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผีก็ยังมีปฏิบัติกันอยู่ การที่จะเข้าใจในลักษณะสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวไทยให้ถ่องแท้แล้วจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในระบบความเชื่อดังกล่าวนี้ด้วย

สิ่งที่อาจถือว่าเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็คือ การผสมผสานความเชื่อระหว่างผี พุทธ พราหมณ์เข้าด้วย การผสมผสานความคิดทำนองนี้อันที่จริงก็มีได้เป็นความคิดของชาวบ้านทีเดียว หากแต่การผสมผสานระหว่างผี พุทธ และพราหมณ์เข้าด้วยกันมีหลักฐานเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย-ล้านนา ดังที่ได้เห็นในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิทั้งหลาย ดังนั้น จะว่าการผสมผสานระหว่างความเชื่อพุทธกับความเชื่ออื่น ๆ เป็นเรื่องของชาวบ้านเสียทีเดียวก็ไม่ถูกต้อง เพราะผู้เขียนหรือรจนาคัมภีร์ในยุคแรกนั้นล้วนเป็นพระสงฆ์ผู้นำและพระมหากษัตริย์ อันที่จริง ชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เดิมมา ไม่ได้แยกสิ่งที่เรียกว่าพุทธบริสุทธิ์กับพุทธศาสนาที่ผสมกับลัทธิความเชื่อในผีสังเวทดา ไสยศาสตร์ หรือพราหมณ์ ออกจากกันเด็ดขาดอย่างที่เป็นอยู่ในสังคมสมัยใหม่ ความพยายามที่จะแยกแยะพุทธศาสตร์ออกจากไสยศาสตร์เพิ่งจะเกิดขึ้นในสมัยที่สังคมไทยเผชิญหน้ากับศาสนาคริสต์และวิทยาศาสตร์นั่นเองซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของวรรณพร บุญญาสถิต และคณะ^๒ (๒๕๖๐ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภอรูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี” ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มลาวเวียง ต.ดอนคาอำเภอรูทอง จังหวัดสุพรรณบุรีอพยพมาจากเมืองเวียงจันทน์ตั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เข้ามาตั้งถิ่นฐาน ณ บ้านสมอลม อำเภอมือง จังหวัดสุพรรณบุรี เพราะเห็นว่าภูมิประเทศอุดมสมบูรณ์ ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้อพยพมาไปตั้งบ้านเรือนที่ ตำบลดอนคาเป็นชุมชนขนาดใหญ่มีการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของตนไว้ เช่น บุญข้าวจี บุญบั้งไฟ สารทลาว ตักบาตรเทโว อย่างไรก็ตามชาวลาวเวียงได้มีการปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตบางอย่างเพื่อให้สอดคล้องกับท้องถิ่นและความเปลี่ยนแปลงของสังคม เช่น การกินข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก สันนิษฐานว่าเป็นการปรับตัวให้สอดคล้องกับ

^๒ วรรณพร บุญญาสถิต และคณะ, “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภอรูทอง จังหวัดสุพรรณบุรี”, รายงานการวิจัย, (เพชรบุรี : สำนักวิจัยและบริการวิชาการสถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๐), บทคัดย่อ.

ความเหมาะสมของภูมิประเทศที่เหมาะสมในการปลูกข้าวเจ้ามากกว่าข้าวเหนียว มีการนาแผนพัฒนาให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่กลายเป็นวงแคบประยุกต์ มีอัตลักษณ์ที่โดดเด่น คือ การแต่งกายด้วยผ้าทอมือ การพูดภาษาลาวเวียงและมีความภาคภูมิใจในการเป็นชาวลาวเวียงแม้ว่าความทรงจำเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ที่จดจำจะเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการแพ้สงคราม การถูกกวาดต้อนก็ไม่ได้ทำให้รู้สึกถึงความด้อยกว่าชุมชนอื่นๆ ซึ่งเป็นจุดเด่นที่ทำให้ชุมชนลาวเวียงแห่งนี้มีความเข้มแข็ง พยายามรักษาและฟื้นฟูและสร้างอัตลักษณ์ลาวเวียงขึ้นเพื่อตอบสนองกับการเปลี่ยนแปลง ความทันสมัย รวมทั้งกระแสการท่องเที่ยวชุมชนที่กำลังได้รับความนิยม

๕.๒.๓ วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

“ศาสนา” เป็นระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นแรงจูงใจ มีอิทธิพลกว้างขวางและคงทนยาวนาน ด้วยการสร้างมโนทัศน์ ระเบียบของชีวิตโดยทั่วไปและทำให้มโนทัศน์นั้นมีแสงสว่างแห่งความจริงจนอารมณ์และแรงจูงใจนั้นดูเสมือนเป็นสิ่งที่จริงและแน่นอน “ความเชื่อ” นั้นไม่ได้เกิดจากการปรากฏการณ์ หากเกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ความงุนงง ความเจ็บปวด และความสับสนทางศีลธรรม เป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ผีปีศาจ ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ประสพการณ์เหล่านี้เป็นเพียงในส่วนของปฏิบัติความเชื่อเท่านั้น สิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดที่สุดคือ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ซึ่งมีลักษณะการผสมผสานกับหลักความเชื่อดั้งเดิม มองเผินๆ อาจเห็นเป็นเนื้อเดียวกัน พุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยและสังคมไทย ในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีสามเทวดาและที่เกี่ยวกับคติพราหมณ์ ในสังคมไทยไม่มี “พุทธศาสนาแคมป์” (พุทธศาสนาที่มีลักษณะบริสุทธิ์-ปฐม) ในวิถีชีวิตของคนไทยมีแต่ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ที่ได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องผีบรรพบุรุษผีสามเทวดา นางไม้ ผีบ้านผีเรือน หรือความเชื่อจากคติพราหมณ์ในเรื่องขวัญพระภูมิเจ้าที่ การดูแลรักษามะพร้าว และเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่นพระอินทร์พระพรหม ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกัน ภายใต้ชื่อเรียกว่า “ศาสนาชาวบ้าน” หรือ “ศาสนาผีพราหมณ์พุทธ”

ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของพุทธ พราหมณ์ ผีในพื้นที่ต่างๆ ของสังคมไทย เช่นมีพิธีกรรมผสมผสานพุทธ พราหมณ์ ในรัฐพิธี มีสัญลักษณ์พุทธ พราหมณ์ ผีในวัด ในสำนักคนทรงเจ้า ในสถานที่และประเพณีความเชื่อของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งสืบทอดกันมายาวนาน ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อน “ความหลากหลาย” (diversity) ทางศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ แต่วิถีชีวิตหรือแนวทางปฏิบัติแล้วยอมรับพราหมณ์และผีเข้าไปอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งระบบความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ขึ้นในชุมชนแต่ละท้องถิ่น แต่และภูมิภาค เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **วิภาชน์ เทศน์ธรรม**^๓ (๒๕๕๘ : บทคัดย่อ) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร” ผลการศึกษาพบว่า มูลเหตุเนื่องมาจากภาวะดินฟ้าอากาศไม่แน่นอน ความแห้งแล้งทำให้มีผลต่ออาชีพเกษตรกรรม บั้งไฟสร้างขึ้นเพื่อเป็นสื่อในการขอฝนจากพญาแถน รูปแบบประเพณีบุญบั้งไฟในอดีตจัดกันเป็นคุ้ม มีพระและผู้นำครอบครัวเป็น

^๓ วิภาชน์ เทศน์ธรรม, “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร,” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

ผู้ดำเนินการ ใช้วัสดุที่มีในท้องถิ่น ชาวคุ้มร่วมกันทำพิธีการทางศาสนา คือ เลี้ยงพระ บวชนาค และสงฆ์ น้ำพระ ปัจจุบันความเชื่อเรื่องพญาแถนลดน้อยลง รูปแบบการจัดเปลี่ยนแปลงไปเป็นกิจกรรมของจังหวัด เทศบาล และผู้บริหารเป็นผู้ดำเนินการ ชาวบ้านเป็นผู้ร่วม แนวโน้มในอนาคต พบว่าคติความเชื่อเดิมจะลดน้อยลง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอในการนำผลการวิจัยไปใช้

(๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมและสำนักพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ รวมถึงหน่วยงานทางการศึกษาในท้องถิ่นทุกระดับ สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม เป็นการช่วยธำรงรักษาวัฒนธรรมอันดีงามที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดไว้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาอาจนำไปปรับใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นประจำสถาบันการศึกษาอีกแนวทางหนึ่ง

(๒) ควรนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการเรียนรู้ หรือเป็นฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป เพราะภูมิปัญญาของสังคมไทยที่นับวันจะมีผู้น้อยลงไปเรื่อย ๆ และขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับผู้ศึกษาวิจัยในด้านนี้ยังมีน้อย

(๓) หน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคประชาสังคม ควรมีการตรวจสอบและชำระจัดระบบเรื่องของหลักความเชื่อท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค โดยขยายผลเพิ่มเติมจากงานวิจัยฉบับนี้

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

(๑) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรเปลี่ยนประชากรจากจังหวัดเป็นประชาชนที่อยู่ในละแวกพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ เพื่อเป็นการสำรวจว่า ประชาชนมีหลักความเชื่อเรื่อง พุทธ พราหมณ์ ผี ในปัจจุบันอย่างไร

(๒) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบการนับถือพุทธ พราหมณ์ ผี ของชาวไทย และประเทศลาวเพื่อศึกษาเหตุปัจจุบัน บริบท เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลให้เกิดความเหมือนและความแตกต่างกัน

(๓) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความคิดเห็นของเยาวชนในประเทศไทยต่อความเชื่อและการนับถือ พุทธ พราหมณ์ ผีที่ส่งผลต่อการควบคุมจริยธรรมในประเทศไทย

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

กรุงเทพธุรกิจ. พหุวัฒนธรรมกับความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย. วันพฤหัสบดีที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๔

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔.

แก้ว ชิตตะขบ. คู่มือพุทธศาสนิกชน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

จินดา จันทร์แก้ว. ศาสนาปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จำนง อติวัฒนสิทธิ์. ศาสนา ชีวิต และสังคม. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

จำปาทอง โพธิ์จันทรา. การปรับเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายหญิง. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส, ๒๕๕๑.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. คู่มือมัคคุเทศก์ พุทธศาสนาและความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินต์ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๑.

จิตยา สุวรรณะชญ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ณรงค์ สินสวัสดิ์. วิทยุญาณกับจักรวาล. กรุงเทพมหานคร: วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. ศาสนากับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.

ประชิด สุกุณะพัฒน์. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พุทธินันท์ โพธิ์จินดา. พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองของ ส.สิริวัฑฒ์. กรุงเทพมหานคร: เทียนวรรณ, ๒๕๒๗.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

- พิน ดอกบัว. แนวคิดเกี่ยวกับวัฏสงสารการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๗.
- ภิกษุปัญญานันทะ. สังคมมนุษย์กับพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สันติธรรม, ๒๕๐๖.
- ภัทรพร สิริกาญจน. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย. กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๗.
- วิธาน สุชีวงศ์ และสนธิ บางยี่ขัน. ปรัชญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓.
- วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖”. รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. แปล. แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน ชาร์ลส์ ฮอร์ตัน คูลีย์ และ ยอร์จ เฮอร์เบิร์ต มัด. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. งานเสวนาภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗. หน้า ๑.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เพ็ญอักษร, ๒๕๑๓.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. วัฒนธรรมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องพระเพณีไทย. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๕.
- สุเทพ สุนทรเกษม. ทฤษฎีมานุษยวิทยา พัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคมวัฒนธรรม เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : ดวงกมลพับลิชชิ่ง, ๒๕๕๒.
- สนธิ สมัครการ. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙.
- สุภางค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). สากลศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สมักร บุรวาศ. ปัญหา : จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๒.
- สุวรรณ เพชรนิล. วัฒนธรรมและศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๒.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔.
- อนันตชัย จินดาวัฒน์. ประวัติศาสตร์ยุโรป. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป, ๒๕๕๖.

- ค. ข้อมูลดัชนีนิพนธ์/รายงานการวิจัย/บทความวิชาการ :
- จิรัสสา คชาชีวะ. “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย”. รายงานการวิจัย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔.
- ทรงธรรม ปานสกุล. “วิจัยร่องรอยพระพุทธรูปในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.
- นิตินันท์ พันทวี. “พิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีพิธีบายศรีสู่ขวัญอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙.
- บัวกนก วัชรปรีดา. “การผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยใช้กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ”. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- ปริญญา บุญมาเลิศ. คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ. Veridian E-Journal SU Vol.4 No.1 May - August 2011, ๒๕๕๔.
- ปณิธิ บรรวณ. ความหลากหลายทางเพศกับพหุวัฒนธรรมในสังคมไทย: การสำรวจองค์ความรู้. วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๔๔. ฉบับที่ ๒. กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๗.
- ปรีชา นุ่นสุข. “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.
- พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ). การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธรูปศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธรูปศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธรูปศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ศิริจิต สุนันต์ตะ. สถานะการโต้แย้งเรื่องพหุวัฒนธรรมในประเทศไทย. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๒. ฉบับที่ ๑. มกราคม - มิถุนายน, ๒๕๕๖.
- สุธีรส ชูชื่น. พหุวัฒนธรรมศึกษาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ...ทางเลือกหรือทางรอด?. วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ ๘. ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม - ธันวาคม, ๒๕๕๕.
- สันทนต์ เสริมศรี. คำอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมในบริบททฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม. วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๒๕. ฉบับที่ ๒. พฤษภาคม - สิงหาคม, ๒๕๕๑.
- สนั่น ปรารค์ทอง. “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐”. รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖.
- วันชัย ปักชีเลิศ. “การปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๔๖๔-๒๕๔๔”. รายงานการวิจัย. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

วิภาชน์ เทศน์ธรรม. “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

วรรณพร บุญญาสถิต และคณะ. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี”. รายงานการวิจัย. เพชรบุรี : สำนักวิจัยและบริการวิชาการสถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๖.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖.” รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

เอกรินทร์ สังข์ทอง. พหุวัฒนธรรมศึกษา: อะไรคือสิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาทุกคนในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ควรรู้. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ มีนาคม - เมษายน, ๒๕๕๕.

ง. ข้อมูลการสัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาท. ดร. (ลูกชูป เกตุเขียว). เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี. เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี. ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์บุญมี พิบูลย์สมบัติ. ปราชญ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสาธิต เกียรติสุพิมล. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสันฐาน ภิรมนัส. นักวิชาการท้องถิ่น. ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ. วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ. นักวิชาด้านศาสนา. จังหวัดเชียงใหม่. ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายชุมพล เหมหงษา. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา. นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา. ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลั่น. นักวิชาการท้องถิ่น. จังหวัดเชียงใหม่. ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณชุมพร แก้วเหล่า. หมอตำแย. จังหวัดขอนแก่น. ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณอ้วย คำพาสี. หมอดูประจำหมู่บ้านโนนเขวา. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ. อาจารย์ประจำหลักสูตร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. จังหวัดสงขลา. ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรม. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง. จังหวัดขอนแก่น. ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดารา. ศิลปินพื้นถิ่น. จังหวัดเชียงใหม่. ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางสาวศุภินี ยศน้อย. นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ. สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่. จังหวัดเชียงใหม่. ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา. หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา. โรงเรียนแจ้ห่มวิทยา. จังหวัดสงขลา. ๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.

- สัมภาษณ์นางสาวกันตินันท์ แก้วขุนทอง. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดเชียงใหม่. ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล. ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ. จังหวัดเชียงใหม่. ๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรหม. ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม. หมู่บ้านโนนเขวา. จังหวัดขอนแก่น. ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายจำนง แสงทอง. อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา. โรงเรียนสังวาลย์วิทยา. จังหวัดเชียงใหม่. ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายภิตเดช เกษไทย. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดสงขลา. จังหวัดสงขลา. ๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวมุสดี มีรอด. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๒ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดสงขลา. ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายสันติภาพ มิตรภูธร. ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้. จังหวัดสงขลา. ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์คุณห่ม สีนาค. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ. นักวิชาด้านศาสนา. จังหวัดเชียงใหม่. ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดสงขลา. ๑๘ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์คุณยายตุ้ แสนจำसान. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดขอนแก่น. ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายชุมพล หงษา. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

ภาคผนวก

ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย
An Analytical Study of Faith's Principle in Buddhism,
Ghosts and Brahmanism in Thai Society

พระมหาสมยศ สุทธิศิริ (คุ่มม่วง)
พระครูปลัดสมศักดิ์ สิริสาโร (ตลาดทรัพย์)
นายอนุชา พละกุล
Phramaha Somyot Suddhisiri (Kummoung)
Phrakhrupalad Somsak Sirisaro (Taladsub)
Mr.Anucha Palakul

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (๑) เพื่อศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย (๒) เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย และ(๓) เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาโดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เริ่มจากการศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ โดยการศึกษาเอกสาร ตำรา งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักความเชื่อดังกล่าวนั้น ได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อให้ทราบถึงปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ดังกล่าวในสังคมไทย และนำมาวิเคราะห์ระบบความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ เพื่อแสวงหาวิธีการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย พร้อมทั้งรับฟังข้อเสนอแนะในด้านต่างๆ แล้วทำการสรุปวิเคราะห์ผลที่ได้ ไปทำการประเมินความเหมาะสม เพื่อปรับปรุงนำเสนอต่อไป

ผลการวิจัยพบว่า

๑) หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า คนชาติไทยนับถือศาสนาต่าง ๆ ซ้อนเป็นอยู่อย่างรูปเจดีย์อีกเหมือนกัน คือนับถือผีสงเวทดาเป็นพื้นฐาน ถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพระพุทธศาสนาเป็นดั่งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้ นับถือเคล้าคละปะปนกันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้น และการศึกษาของคนในกลุ่ม ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็น

เครื่องเปียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนและคนอื่น ย่อมถือปฏิบัติได้โดยไม่ถูกประทุษร้ายจากบุคคลอื่น

๒) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า ในสังคมไทย วัฒนธรรม คติความเชื่อ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชนมาช้านาน ผู้ปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ ผสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคม แต่ทั้งนี้ผู้ปกครองก็ต้องมีคุณธรรมด้วย นอกจากนี้ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นทางคติพุทธ ผี หรือพราหมณ์ จะให้คุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะมีวิจรรณญาณอย่างไร จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกเป็นทาสด้วยความเชื่อองมงาย ไร้เหตุผลก็ได้ เพราะแก่นพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีสำนึกในเหตุผล เดินสายกลาง และปฏิบัติเพื่อเข้าถึง “นิพพาน”

๓) วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย พบว่า ระบบความเชื่อของสังคมไทยเป็นรูปแบบความเชื่อ ที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวัน และวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช้ความเชื่อถืออย่างมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของสังคมไทยทั่วไป ประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือ การนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

คำสำคัญ: ความเชื่อ, พุทธ ผี พราหมณ์, อัตลักษณ์ชุมชน

Abstract

The objectives of this research are; (1) for studying the principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society. (2) for studying the correlation factors of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society and (3) for analyzing the beliefs of Buddha, ghosts and Brahma to the creation of their identity characters in communities of Thai society.

This research is a qualitative research, starting up with the studying of principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma from those concerned papers, texts and researches as well as deep interviews with whom they may concern in order to understand the relation factors in Thai society to analyze the system of beliefs on Buddha, ghosts and Brahma in order to seek the process of creation of community's

symbol in Thai society. Also they were including the listening to various aspects of suggestions and then to conclude in to the analysis result to generate appropriated evaluation for further improvement and presentation.

Results of the research we found that;

1) The principle beliefs of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society are overlapped with stag components look like a form of Jedi. This respected in various religions. The foundation of belief was ghosts and Devada. Next is Black Mantra or superstitious which they are exist in Brahmanism and Hinduism and then they respected in Buddhism on top. This three beliefs are mingled and the weight of strongly or less respecting on each religion are depended on races, classes, education of different groups of people that are not equal. Since the beliefs do not disturb or put damage to themselves or others then they can perform with no harm from others as well.

2) The correlation factors of Buddha, ghosts and Brahma in Thai society found that in Thai society, culture, beliefs have long time correlations with human beings in individual as well as communities level. Governors in ancient time had used the beliefs in Buddha and Brahma mixed with the beliefs in localities of villager level to build up unity in society. Anyhow the governor has to behave righteousness as well. Beside, the belief either Buddha, ghosts or Brahma shall give advantages or disadvantages those are subjected to the kinds of judgment of people that can be brought out either advantages or enslaved of people ignorant. The essence of Buddhism teaches on the realization of causes and effects and to perform to the Nivarana.

3) Diagnosis the beliefs of Buddha, ghosts and Brahma together with an identity building of communities in Thai society found that the beliefs system in Thai society is a beliefs that has been mixed in religions that has been selected only the harmony sectors that fit to the daily lives and culture way of life of localities. That invented a specific form that unable to follow any other philosophy but not an unreasonable ignorance. In general Thai society the religions are composed with three beliefs; respected in ghosts, believed in Brahmanism and put faith in Buddhism. There is no independent belief but mingled by supporting each others that has built up ceremonies and culture which is specified a symbol of localities.

Keywords: beliefs, Buddha, ghost, Brahma, community identity.

คำนำ

ชาวไทยในปัจจุบันรับอิทธิพลความเชื่อส่วนหนึ่งมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อครั้งสุโขทัยเริ่มสถาปนาตนเป็นรัฐเอกราช ที่ซึ่งพัฒนาการความเชื่อเริ่มชัดเจนในยุคอยุธยาเรื่องอำนาจ ซึ่งในแวดวงราชสำนักพราหมณ์ได้เคลื่อนย้ายจากเขมรเข้าสวบบทบาทมากขึ้น การครอบงำและผสมผสานถูกส่งออกในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพิธีกรรม ที่เห็นได้ชัดคือความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับการตั้งศาลพระภูมิ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนไทยสมัยชนเผ่า ด้วยเหตุที่ว่าภายในบ้านมีวิญญาณสิงสถิตอยู่เพื่อคุ้มครองดูแล การแก้บน เป็นพฤติกรรมที่ต้องเอาชนะลิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุมที่เกี่ยวข้องกับความอยู่รอดและส่งเสริมตนเองและเครือญาติ ครั้นเมื่อสิ่งที่ได้บนบานไปแล้วนั้นประสบความสำเร็จ ผู้บนบานก็จะตอบแทนตามที่ได้ตั้งใจไว้ก่อนหน้านั้นทุกประการ และการทำขวัญเป็นการเรียกความเชื่อมันกลับคืนสู่ผู้ประสบเคราะห์ ที่ถือว่าเป็นพลังส่วนหนึ่งของวิญญาณ^๑ ครั้นเมื่อชาวไทย (สยาม) รับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นเครื่องนำทางในการปฏิบัติต่อความเชื่อต่อวิญญาณรูปแบบและวิธีปฏิบัติก็เปลี่ยนไปอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางพุทธศาสนา เบื้องต้นผู้ทำหน้าที่สั่งสอนคือพระสงฆ์ ที่เห็นได้ชัดคือ คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงของพระมหารธรรมราชาลิไท ที่กล่าวว่ามนุษย์เวียนวายตายเกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ คือ ๑) กามภูมิ อันเป็นภูมิที่อยู่ของยังฝักใฝ่ในกามคุณ ๒) รูปภูมิ เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของพรหมหรือรูปพรหม ซึ่งดำรงอยู่ด้วยอำนาจฉานสมบัติที่เรียกว่า รูปฉาน และ ๓) อรูปภูมิ ที่เป็นที่อยู่ของพรหมชั้นอรุปรหม ดำรงอยู่ด้วยอำนาจแห่ง อรูปฉาน แต่ครั้นเมื่อพ้นสภาพความเป็นอยู่นอกภูมิทั้ง ๓ นั้น คือ การเข้าสู่ภาวะนิพพาน^๒ ดังนั้นความเชื่อพื้นฐานในพระพุทธศาสนาเชื่อใน “กฎแห่งกรรม” อันมีพระบาลีรองรับว่า “สตริ บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิตควรพิจารณาเนืองๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เรามีกรรมเป็นแดนเกิด เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น”^๓

ความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าความสัมพันธ์ทั้ง ๓ ความเชื่อนั้น ต้องมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เป็นแรงส่งเสริมให้เกิดความผูกพันต่อกัน โดยที่ความสำคัญและคุณค่าของความเชื่อยังคงมีอิทธิพลต่อประชาชนบางมิติ จนมีอาจทอดทิ้งพื้นฐานความเชื่อเหล่านี้ออกไปจากการดำเนินชีวิตในวิถีปกติได้ ระบบความเชื่อทั้ง ๓ ประเภทนี้จึงยังคงอยู่กับประชาชนในสังคมไทยเรื่อยมา แล้วผสมผสานกลมกลืนเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่แสดงออกและปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะยังผูกพันคงอยู่ร่วมกันต่อไป เพราะต่างคน ชุมชน และสังคมยังถือว่าเป็น

^๑ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, คู่มือมคฺคเทศก์ พุทธศาสนาและความเชื่อ, (กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๑), หน้า ๕๔, ๗๑, ๗๔-๗๕.

^๒ ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๗), หน้า ๓๙-๔๐.

^๓ อัง.ปญจก.(ไทย) ๒๒/๕๗/๑๐๑.

ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่ต้องยึดถือปฏิบัติเรื่อยในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ อย่างไรก็ตามเบื้องต้นคณะผู้วิจัยมีความเชื่อหรือสมมติฐานโดยพื้นฐานว่า ในสังคมไทยที่ซึ่งคณะผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น ๔ ภาค ตามประชากรกลุ่มตัวอย่างนั้น มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติโดยอาศัยหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเป็นปกติอยู่แล้ว ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดให้พื้นที่วิจัยมีพื้นฐานความเชื่อเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันทั้งหมด

เครื่องมือและวิธีการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย” เป็นการศึกษาโดยการใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ การวิจัยที่ใช้เทคนิคการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) โดยผู้วิจัยได้แบ่งวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาวิจัยจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์ การสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย โดยที่มาของแหล่งข้อมูลเหล่านี้จะได้อาจมาจาก ๒ แหล่งข้อมูลได้แก่ ศึกษาจากแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิโดยศึกษาจากพระไตรปิฎก และ ศึกษาจากข้อมูลชั้นทุติยภูมิโดยศึกษาจากงานเขียนของนักวิชาการทั้งที่เป็นหนังสือ ตำราวิชาการ บทความ งานวิจัย ดุษฎีนิพนธ์ วารสารอินเทอร์เน็ต และผลงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแล้วนำข้อมูลทั้งหมดมาสรุปผลและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาทั้งการสัมภาษณ์และเชิงเอกสาร โดยนำมาอธิบายโดยแยกออกเป็นบทต่าง ๆ ในลักษณะของการพรรณนาตามเนื้อหาสาระที่สำคัญและสรุปผลการวิจัยพร้อมข้อเสนอแนะ

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา คณะผู้ศึกษาวิจัยใช้แบบสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ได้แก่ ประชากรกลุ่มตัวอย่างดังกล่าวนี้จะได้จากการคัดเลือกภูมิภาคละ ๑ ชุมชน รวม ๔ ชุมชน ประกอบด้วย ภาคเหนือประชาชนในจังหวัดเชียงใหม่จำนวน ๗ คน ภาคกลางประชาชนในจังหวัดเพชรบุรีจำนวน ๗ คน ภาคใต้ ประชาชนในจังหวัดสงขลาจำนวน ๗ คน และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ประชาชนในจังหวัดขอนแก่นจำนวน ๗ คน รวม ๔ ภาค ๒๘ รูป/คน

ผลการศึกษา

พุทธศาสนาเข้ามาในสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยแล้ว ประวัติศาสตร์พูดถึงความเชื่อพิธีกรรมและการปฏิบัติศาสนาที่ผสมผสานระหว่างพุทธศาสนา ความเชื่อแบบพราหมณ์และความเชื่อเรื่องผี ซึ่งจะสังเกตจากความเชื่อและพิธีกรรมต่างๆ ที่ยังมีอยู่มากโดยเฉพาะในชนบท ซึ่งศาสนพิธีต่างๆ ของราชการจะมีทั้งพิธีพราหมณ์และพิธีพุทธและไสยศาสตร์ คนไทยสามารถไปกราบไหว้บูชาพระพุทธรูปในที่ต่างๆ แต่ขณะเดียวกันก็ไปบูชาเทวรูปต่างๆ ได้ด้วย พร้อมกับนับถือผีและไสยศาสตร์ ลึกลับต่างๆ ไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากในสังคมไทย พระพุทธศาสนากับไสยศาสตร์เป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก ดังคำกล่าวที่ว่า “พุทธกับไสยย่อมาค้ำกัน” ทั้งนี้เพราะก่อนที่คนไทยจะนับถือพระพุทธศาสนา

ก็นับถือผีมาก่อนแล้ว ซ้ำยังได้รับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเข้ามาทั้งก่อนและพร้อมกับพระพุทธศาสนา จึงทำให้ผสมผสานองค์ประกอบของความเชื่อทั้งสามไปด้วยกัน

ศาสนาหมายถึงความเชื่อที่คนสยบต่ออำนาจที่เหนือธรรมชาติ เมื่อสยบต่ออำนาจเหนือธรรมชาติก็ยอมอยู่ในกติกา พุดง่าย ๆ ว่าอยู่ในจารีตประเพณี ระเบียบ และศีลธรรม อันนี้ความหมายทางศาสนาอยู่ตรงนี้ เพราะฉะนั้นศาสนานั้นมีความหมาย

ประการที่หนึ่ง ตอบสนองความทุกข์ทางจิตใจของคน เวลาเรามีเรื่องทุกข์ร้อนเราก็งงไปหาศาสนา นั่นคือความหมายตามที่ศาสนาสอน

ประการที่สอง ศาสนาทำให้มนุษย์อยู่เป็นกลุ่มเหล่า มีกำลังใจที่จะอยู่เป็นกลุ่ม เป็นการตอบสนองธรรมชาติของมนุษย์ในฐานะเป็นสัตว์สังคม แต่ว่าความเชื่ออันนี้มันไม่มีอยู่ในตัว มันมีความเชื่ออีกชนิดหนึ่ง เป็นความเชื่อที่ว่าจะใช้อำนาจเหนือธรรมชาติให้เป็นประโยชน์แก่ตัวเอง ในเชิงเป็นเทคโนโลยี ตัวศาสนานี้คือตัวองค์ความรู้ทั้งหมด แต่จะทำอย่างไรให้บรรลุในแง่ตอบสนองความต้องการได้ ก็หันมาใช้ไสยศาสตร์

สำหรับบริบทของสังคมไทยในทุกภาคส่วน มีความเชื่อที่หลากหลาย อันเป็นที่มาของความเชื่อและพิธีกรรมตามประเพณี มีธรรมเนียมและรูปแบบการปฏิบัติที่แปลกแตกต่างกัน ก่อให้เกิดวัฒนธรรมชุมชนขึ้น ซึ่งถือเป็นพลังผลักดันการพัฒนาที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นสิ่งที่ประชาชนสร้างขึ้นมาจาก เพราะฉะนั้นนักพัฒนาต้องเข้าใจและปฏิบัติให้สอดคล้องกับชาวบ้าน ต้องศึกษาประวัติศาสตร์และวิถีชีวิตของชาวบ้านในแต่ละชุมชนที่แตกต่างกัน ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจแจ่มชัดในวัฒนธรรมของเขา การวิเคราะห์ประวัติศาสตร์ชุมชนจะช่วยให้สามารถรู้หรือฟันคั้นหาได้ว่าการปฏิบัติและพิธีกรรมมีที่มาอย่างไร ทำให้ชาวบ้านตื่นและรับรู้เอกลักษณ์และคุณค่าของตัวเอง ค้นพบจิตสำนึกอิสระของชุมชน เห็นคุณค่าของการรวมตัวเป็นชุมชน และซาบซึ้งในประวัติการต่อสู้ร่วมกันตลอดมา

ระบบความเชื่อของสังคมไทย เป็นรูปแบบความเชื่อที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวันและวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช่ว่าความเชื่อถืออย่างงมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของสังคมไทยทั่วไปประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือการนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกันก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

อภิปรายผล

หลักความเชื่อในเรื่องพุทธ พุทธศาสนาหมายถึงหลักคำสอนของผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน หรือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งเป็นระบบแนวทางการดำเนินชีวิต ที่เน้นส่งเสริมให้มนุษย์มีเสรีภาพในการเรียนรู้ความเป็นจริงเกี่ยวกับชีวิตด้วยตนเองบนฐานแห่งความเป็นจริงที่เรียกว่าปริยัติศาสนา เน้นการปฏิบัติจริงในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้อง โดยชี้ให้เห็นว่าการปฏิบัติเป็นมรรควิธีเดียวที่จะทำให้มนุษย์เอาชนะปัญหาหรือความทุกข์ได้ โดยไม่มีการอ้อนวอน บวงสรวงใดๆ ทั้งสิ้น หลักความเชื่อในเรื่องผี (วิญญาณ) การดำรงอยู่ของผีคือโลกทัศน์ที่มนุษย์สร้างให้กับโลกหลังความตายนั่นเองในสังคมไทยโลกทัศน์หรือความเชื่อเกี่ยวกับความตายอันหมายถึงการไปสู่สถานะของผีหรือ“ตายเป็นผี” นั้น เป็นความเชื่อที่ดำรงอยู่มาก่อนการรับเอาวัฒนธรรมทางศาสนาและความเชื่ออย่างอื่นเข้ามาในดินแดนแถบนี้แล้ว และความเชื่อและแนวทางปฏิบัติในชีวิตประจำวันของผู้คนก็ไม่ได้แยกอย่างชัดเจนว่าอันไหนเป็นผี พราหมณ์หรือพุทธแต่เป็นเพียงการปฏิบัติเพื่อให้ดำรงชีวิตอย่างปกติสุขไปได้ในชีวิตประจำวัน หลักความเชื่อในเรื่องพราหมณ์-ฮินดู ความเชื่อแบบพราหมณ์ในสังคมไทยยากยิ่งกว่าที่จะแยกออกมาจากพุทธศาสนาได้เพราะมีรากเหง้าที่มาจากวัฒนธรรมอินเดียและเผยแพร่เข้าสู่ดินแดนแถบนี้พร้อม ๆ กัน จึงทำให้คติและความเชื่อต่าง ๆ ผสมปนเปกันจนยากจะแยกว่าไหนพราหมณ์ไหนพุทธ เพราะแม้แต่จักรวาลวิทยาก็มีลักษณะเป็นไตรภูมิหรือสามโลกเหมือนกันเพียงแต่ต่างกันรายละเอียด แต่ในขณะที่เดียวกันก็ทำให้แบ่งแยกออกจากระบบความเชื่อเรื่องผีได้อย่างชัดเจน

พุทธศาสนาในสังคมไทยไม่ได้มีกระแสเดียว คือ กระแสที่รัฐยอมรับและสนับสนุนอย่างเป็นทางการ หรือกระแสซึ่งเป็นที่นิยมของปัญญาชนเท่านั้น อาจกล่าวได้ว่า พุทธศาสนาเมื่อเผยแพร่เข้าสู่สังคมไทยแล้ว ได้แทรกเข้าไปในวิถีชีวิตของผู้คนที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในแง่ภูมิศาสตร์ สภาพแวดล้อม การศึกษาและสถานภาพทางสังคมทำให้พุทธศาสนาถูกตีความหมายในหลายแง่หลายมุม ความหมายของพุทธศาสนา จึงมีประเด็นศึกษาหลายแง่มุม แต่ประเด็นนี้เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในแง่ภูมิของชาวบ้าน โดยทั่วไปแล้วพุทธศาสนาแบบชาวบ้านจะถูกตัดสินจากผู้รู้หรือปราชญ์ทางพุทธศาสนาหรือแม้กระทั่งปัญญาชนว่า มีความถูกต้องตามหลักการของพุทธศาสนาน้อยกว่าพุทธศาสนาในแบบของปัญญาชน เพราะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่อธิบายไม่ได้จากประสบการณ์ธรรมดาสามัญทั้งมีมิติของไสยศาสตร์อันเป็น “ความมกมาย” อีกด้วย

ในวิถีชีวิตของคนไทยมีแต่ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ที่ได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่องผีบรรพบุรุษผีसाงเทวดา นางไม้ ผีบ้านผีเรือน หรือความเชื่อจากคติพราหมณ์ในเรื่องขวัญพระภูมิเจ้าที่ การดูฤกษ์ยาม และเทพเจ้าต่างๆ ในศาสนาพราหมณ์ เช่นพระอินทร์พระพรหม ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกันภายใต้ชื่อเรียกว่า “ศาสนาชาวบ้าน” หรือ “ศาสนาผีพราหมณ์พุทธ”

ดังนั้น การอยู่ร่วมกันของพุทธ พราหมณ์ ผีในพื้นที่ต่างๆ ของสังคมไทย เช่นมีพิธีกรรมผสมผสานพุทธ พราหมณ์ ในรัฐพิธี มีสัญลักษณ์พุทธ พราหมณ์ ผีในวัด ในสำนักคนทรงเจ้า ในสถานที่และประเพณีความเชื่อของท้องถิ่นต่างๆ ซึ่งสืบทอดกันมายาวนาน ปรากฏการณ์เหล่านี้สะท้อน

“ความหลากหลาย” (diversity) ทางศาสนา ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณี คนส่วนใหญ่ในประเทศไทยนับถือศาสนาพุทธ แต่วิถีชีวิตหรือแนวทางปฏิบัติแล้วย่อมรวมพราหมณ์และผีเข้าไปอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ซึ่งระบบความเชื่อเหล่านี้ก่อให้เกิดอัตลักษณ์ขึ้นในชุมชนแต่ละท้องถิ่น แต่และภูมิภาค เป็นต้น

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาโดยภาพรวม พบว่า “ศาสนา” เป็นระบบหนึ่ง ซึ่งเป็นแรงจูงใจ มีอิทธิพลกว้างขวางและคงทนยาวนาน ด้วยการสร้างมโนทัศน์ ระเบียบของชีวิตโดยทั่วไปและทำให้มโนทัศน์นั้นมีแสงสว่างแห่งความจริงจนอารมณ์และแรงจูงใจนั้นดูเสมือนเป็นสิ่งที่จริงและแน่นอน “ความเชื่อ” นั้นไม่ได้เกิดจากการปรากฏการณ์ หากเกิดจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่อาจเปลี่ยนแปลงนั้นได้ ความงุนงง ความเจ็บปวด และความสับสนทางศีลธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์หันมาเชื่อในพระเจ้า เทวดา ผีปีศาจ ฯลฯ ซึ่งไม่ได้เป็นพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนา ประสบการณ์เหล่านี้เป็นเพียงในส่วนของ การปฏิบัติ การความเชื่อเท่านั้น สิ่งที่ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดที่สุดคือ “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ซึ่งมีลักษณะการผสมผสานกับหลักความเชื่อดั้งเดิม มองเผินๆ อาจเห็นเป็นเนื้อเดียวกัน พุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตคนไทยและสังคมไทย ในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผี ผีสงเทวดาและที่เกี่ยวข้องกับคติพราหมณ์ ในสังคมไทยไม่มี “พุทธศาสนามัธยม” (พุทธศาสนาที่มีลักษณะบริสุทธิ์-ปฐม) สิ่งที่น่าจะเป็นความโดดเด่นอย่างหนึ่งของพุทธศาสนาแบบชาวบ้านก็คือ การผสมผสานความเชื่อระหว่างผี พุทธ พราหมณ์เข้าด้วย การผสมผสานความคิดทำนองนี้อันที่จริงก็ได้เป็นความคิดของชาวบ้านที่เดียว หากแต่การผสมผสานระหว่างผี พุทธ และพราหมณ์เข้าด้วยกันมีหลักฐานเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัย-ล้านนา ดังที่ให้เห็นในวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับไตรภูมิทั้งหลาย ดังนั้น จะว่าการผสมผสานระหว่างความเชื่อพุทธกับความเชื่ออื่น ๆ เป็นเรื่องของชาวบ้านเสียทีเดียวก็ไม่ถูกต้อง เพราะผู้เขียนหรือรจนาคัมภีร์ในยุคแรกนั้นล้วนเป็นพระสงฆ์ผู้นำและพระมหากษัตริย์ อันที่จริง ชาวพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้แต่เดิมมา ไม่ได้แยกสิ่งที่เรียกว่าพุทธบริสุทธิ์กับพุทธศาสนาที่ผสมกับลัทธิความเชื่อในผีสงเทวดา ไสยศาสตร์ หรือพราหมณ์ ออกจากกันเด็ดขาดอย่างที่เป็นอย่างอยู่ในสังคมสมัยใหม่ โดยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

ข้อเสนอในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์วัฒนธรรม เช่น กระทรวงวัฒนธรรม สำนักงานพระพุทธศาสนา สำนักศิลปะและวัฒนธรรม สำนักงานวัฒนธรรมและสำนักพระพุทธศาสนาในระดับจังหวัดและระดับอำเภอ รวมถึงหน่วยงานทางการศึกษาในท้องถิ่นทุกระดับ สามารถนำไปใช้เป็นเอกสารเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม เป็นการช่วยธำรงรักษาวัฒนธรรมอันดีงามที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดไว้แก่เยาวชนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะสถาบันการศึกษาอาจจะนำไปปรับใช้เป็นส่วนหนึ่งของการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นประจำสถาบันการศึกษาอีกแนวทางหนึ่ง

๒) ควรนำไปใช้เป็นฐานข้อมูลสำหรับการเรียนรู้ หรือเป็นฐานข้อมูลทางวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่นและระดับภูมิภาค เพื่อเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้าของครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป เพราะภูมิปัญญาของสังคมไทยที่นับวันจะมีผู้รู้ค่อยลงไปเรื่อยๆ และขาดการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ประกอบกับผู้ศึกษาวิจัยในด้านนี้ยังมีน้อย

๓) หน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้อง และองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น รวมถึงภาคประชาสังคม ควรมีการตรวจสอบและชำระจัดระบบเรื่องของหลักความเชื่อท้องถิ่นในแต่ละภูมิภาค โดยขยายผลเพิ่มเติมจากงานวิจัยฉบับนี้

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรเปลี่ยนประชากรจากจังหวัดเป็นประชาชนที่อยู่ในละแวกพื้นที่จังหวัดอื่นๆ เพื่อเป็นการสำรวจว่า ประชาชนมีหลักความเชื่อเรื่อง พุทธ พราหมณ์ ผี ในปัจจุบันอย่างไร

๒) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาการศึกษาเปรียบเทียบการนับถือพุทธ พราหมณ์ ผี ของชาวไทย และประเทศลาวเพื่อศึกษาเหตุปัจจุบัน บริบท เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่ส่งผลให้เกิดความเหมือนและความแตกต่างกัน

๓) ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรศึกษาเกี่ยวกับบทบาทและความคิดเห็นของเยาวชนในประเทศไทยต่อความเชื่อและการนับถือ พุทธ พราหมณ์ ผีที่ส่งผลต่อการควบคุมจริยธรรมในประเทศไทย

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

กรุงเทพฯธุรกิจ. พหุวัฒนธรรมกับความหลากหลายทางเพศในสังคมไทย. วันพฤหัสบดีที่ ๑ ธันวาคม ๒๕๕๔

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ความรู้ศาสนาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๔.

แก้ว ชิตตะขบ. คู่มือพุทธศาสนิกชน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

จินดา จันทร์แก้ว. ศาสนาปัจจุบัน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

จำนง อติวัฒนสิทธิ์. ศาสนา ชีวิต และสังคม. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.

จำปาทอง โพธิ์จันธิราช. การปรับเปลี่ยนความเชื่อทางศาสนาและความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง
ชายหญิง. เชียงใหม่ : วนิดาเพรส, ๒๕๕๑.

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. คู่มือมัคคุเทศก์ พุทธศาสนาและความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้น
ติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๑.

จิตยา สุวรรณะชญ. สังคมวิทยา. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๗.

ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์. วิทยุญาณกับจักรวาล. กรุงเทพมหานคร: วัชรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๒.

นงเยาว์ ชาญณรงค์. ศาสนากับสังคม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๗.

ประชิด สกุงนะพัฒน์. ศิลปะและวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: แสงดาว, ๒๕๔๘.

ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา. มนุษย์กับศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:
โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พุทธินันท์ โพธิ์จินดา. พุทธศาสนากับความคิดทางการเมืองของ ส.สิริวัชร. กรุงเทพมหานคร: เทียน
วรรณ, ๒๕๒๗.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๖. กรุงเทพมหานคร:
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

พิน ดอกบัว. แนวคิดเกี่ยวกับวัฏสงสารการเวียนว่ายตายเกิดในพระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๓.
กรุงเทพมหานคร: สยามปริทัศน์, ๒๕๕๗.

ภิกขุปัญญานันทะ. สังคมมนุษย์กับพระพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร: สันติธรรม,
๒๕๐๖.

ภัทรพร สิริกาญจน. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย : เอกภาพในความหลากหลาย.
กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๕๗.

วิธาน สุชีวกุปต์ และสนธิ บางยี่ขัน. ปรัชญาไทย. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, ๒๕๓๓.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖”. รายงาน
การวิจัย. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

วารุณี ภูริสินสิทธิ์. แพล. แนวความคิดทฤษฎีทางสังคมวิทยา ตอน ชาร์ลส์ ฮอร์ตัน คูลีย์ และ
ยอร์จ เฮอร์เบิร์ต มัด. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. งานเสวนาภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
วันจันทร์ที่ ๒๖ พฤษภาคม ๒๕๕๗. หน้า ๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. ศาสนาเปรียบเทียบ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: เพื่ออักษร, ๒๕๑๓.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. วัฒนธรรมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราช
วิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สัญญา สัญญาวิวัฒน์. ทฤษฎีสังคมวิทยา : เนื้อหาและแนวการใช้ประโยชน์เบื้องต้น.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

เสฐียรโกเศศ (พระยาอนุมานราชชน). ชีวิตชาวไทยสมัยก่อนและการศึกษาเรื่องพระเพณีไทย.
กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, ๒๕๑๕.

สุเทพ สุนทรเกษม. ทฤษฎีมานุษยวิทยา พัฒนาการมโนทัศน์พื้นฐานและทฤษฎีทางสังคม
วัฒนธรรม เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร : ดวงมลพัลลขซึ่ง, ๒๕๕๒.

- สนิท สมัครการ. ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย วิเคราะห์เชิงสังคม - มานุษยวิทยา. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พรีนติ้ง เฮ้าส์, ๒๕๓๙.
- สุภางค์ จันทวานิช. ทฤษฎีสังคมวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). สากลศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สมัคร บุรราวาศ. ปัญญา : จุดกำเนิดและกระบวนการพัฒนาทางปัญญาของมนุษยชาติ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๕๒.
- สุวรรณ เพชรนิล. วัฒนธรรมและศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: กิ่งจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๒.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. คู่มือการบริหารและการจัดการโครงการทางวัฒนธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๔.
- อนันตชัย จินดาวัฒน์. ประวัติศาสตร์ยุโรป. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป, ๒๕๕๖.
- ค. ข้อมูลดัชนีนิพนธ์/รายงานการวิจัย/บทความวิชาการ :
- จิรัสสา คชาชีวะ. “คติความเชื่อและรูปแบบของพระพิฆเนศวร์ที่พบในประเทศไทย”. รายงานการวิจัย. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน), ๒๕๕๔.
- ทรงธรรม ปานสกุล. “วิจัยร่องรอยพระพุทธศาสนาในอาณาจักรเขมรโบราณก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๗”. รายงานการวิจัย. มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.
- นิตินันท์ พันทวี. “พิธีกรรมท้องถิ่นในฐานะทุนวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชุมชน : กรณีพิธีบายศรีสู่ขวัญอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. ภัณฑิลาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๙.
- บัวกนก วัชรปรีดา. “การผสมผสานทางวัฒนธรรมโดยใช้กรณีศึกษาบ้านท่ามะไฟหวาน อำเภอแก่งคร้อ จังหวัดชัยภูมิ”. รายงานการวิจัย. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๖๐.
- ปฏิญญา บุญมาเลิศ. คำเรียกผีและความเชื่อเรื่องผีในภาษาไทยถิ่นเหนือ. Veridian E-Journal SU Vol.4 No.1 May - August 2011, ๒๕๕๔.
- ปณิธี บรรวณ. ความหลากหลายทางเพศกับพุทธวัฒนธรรมในสังคมไทย: การสำรวจองค์ความรู้. วารสารสังคมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ปีที่ ๔๔. ฉบับที่ ๒. กรกฎาคม-ธันวาคม, ๒๕๕๗.
- ปรีชา นุ่นสุข. “ร่องรอยชุมชนโบราณของพราหมณ์ในนครศรีธรรมราช”. วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต. ภัณฑิลาวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๘.
- พระอธิการประทุม จารุวิโส (ปรางมาศ). การศึกษาเปรียบเทียบเทวดาในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทกับเทพในทัศนะของศาสนาพราหมณ์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ภัณฑิลาวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.
- ศิริจิต สุนันตะ. สถานะการโต้แย้งเรื่องพุทธวัฒนธรรมในประเทศไทย. วารสารภาษาและวัฒนธรรม. ปีที่ ๓๒. ฉบับที่ ๑. มกราคม - มิถุนายน, ๒๕๕๖.

สุธีรส ชูชื่น. พหุวัฒนธรรมศึกษาใน ๓ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ...ทางเลือกหรือทางรอด?.
วารสารวิชาการคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ปีที่ ๘. ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม -
ธันวาคม, ๒๕๕๕.

สันทัด เสริมศรี. คำอธิบายความสัมพันธ์ทางสังคมในบริบททฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม.
วารสารของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ปีที่ ๒๕. ฉบับ
ที่ ๒. พฤษภาคม - สิงหาคม, ๒๕๕๑.

สนั่น ปรานต์ทอง. “อิทธิพลของศาสนาพราหมณ์บนเกาะเมืองอยุธยาระหว่าง พ.ศ. ๑๘๙๓-๒๓๑๐”.
รายงานการวิจัย. สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, ๒๕๕๖.

วันชัย ปักชีเลิศ. “การปรับตัวของสถาบันสงฆ์ไทย พ.ศ.๒๕๖๔-๒๕๔๔”. รายงานการวิจัย. คณะ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๗.

วิภาชน์ เทศน์ธรรม. “รูปแบบการจัดงานประเพณีบุญบั้งไฟอำเภอเมือง จังหวัดยโสธร”.
วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศาสตร์. บัณฑิตวิทยาลัย :
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๘.

วรรณพร บุญญาสถิต และคณะ. “พัฒนาการทางประวัติศาสตร์กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเวียง อำเภออุ้มทอง
จังหวัดสุพรรณบุรี”. รายงานการวิจัย. เพชรบุรี : สำนักวิจัยและบริการวิชาการสถาบัน
ราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๖๐๖.

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ. “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ.๒๐๐๖.” รายงาน
การวิจัย. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๖๐.

เอกรินทร์ สังข์ทอง. พหุวัฒนธรรมศึกษา: อะไรคือสิ่งที่ผู้บริหารสถานศึกษาทุกคนในสามจังหวัด
ชายแดนภาคใต้ควรรู้. วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขต
ปัตตานี. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ มีนาคม - เมษายน, ๒๕๕๕.

ง. ข้อมูลการสัมภาษณ์ :

สัมภาษณ์พระครูวัชรสุวรรณาท. ดร. (ลูกซุบ เกตุเขียว). เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี. เจ้า
อาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี. ๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์บุญมี พิบูลย์สมบัติ. ปราชญ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ. ๒๔ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสาริต เกียรติสุพิมล. ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. ๓๐ มีนาคม
๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสัณฐาน ภิรมนัส. นักวิชาการท้องถิ่น. ๓๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นางศรีสมร เทพสุวรรณ. วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ. นักวิชาด้านศาสนา. จังหวัดเชียงใหม่. ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายชุมพล เหมหงษา. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณรัตนา ศักดิ์คงคา. นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา. ๗ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์นายณัฐพล สารกลั่น. นักวิชาการท้องถิ่น. จังหวัดเชียงใหม่. ๒ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณชุมพร แก้วเหล่า. หมอตำแย. จังหวัดขอนแก่น. ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์คุณอ้วย คำพาสี. หมอคู่ประจำหมู่บ้านโนนเขวา. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.

- สัมภาษณ์นางรัชณี ของบรรณ. อาจารย์ประจำหลักสูตร. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์.
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. จังหวัดสงขลา. ๘ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรม. ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง. จังหวัดขอนแก่น. ๔ กุมภาพันธ์
๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวศรีสุรัส เกตุดารา. ศิลปินพื้นถิ่น. จังหวัดเชียงใหม่. ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวศุภินี ยศน้อย. นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ. สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
เชียงใหม่. จังหวัดเชียงใหม่. ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางนิภาพรรณ ณ สงขลา. หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา. โรงเรียนแจ้งวิทยา. จังหวัดสงขลา.
๑๖ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวกัณดินัน แก้วขุนทอง. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดเชียงใหม่. ๒
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล. ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ. จังหวัดเชียงใหม่. ๒
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรม. ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม. หมู่บ้านโนนเขวา. จังหวัดขอนแก่น.
๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายจ่านง แสงทอง. อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา. โรงเรียนสังวาลย์วิทยา. จังหวัดเชียงใหม่.
๑๗ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายภิตเดช เกษไทย. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดสงขลา. จังหวัดสงขลา. ๑๔ มีนาคม
๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาวมุสตี มีรอด. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๒ มีนาคม
๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดสงขลา. ๑๑
มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายสันติภาพ มิตรภูธร. ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้. จังหวัดสงขลา. ๑๑ มีนาคม
๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์คุณท้อม สีนาค. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดขอนแก่น. ๑๒ กุมภาพันธ์
๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายอรุณ วงศ์สิทธิ. นักวิชาด้านศาสนา. จังหวัดเชียงใหม่. ๓ มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดสงขลา. ๑๘
มีนาคม ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์คุณยายตุ แสนจำसान. ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม. จังหวัดขอนแก่น. ๑๖
กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑.
- สัมภาษณ์นายชุมพล หงษา. นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดเพชรบุรี. ๒๐ มีนาคม ๒๕๖๑.

กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการนำผลการวิจัยไปใช้

๑. กิจกรรมด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนทาง พระพุทธศาสนา

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปจัดกิจกรรมระดับ ชุมชนท้องถิ่น หรือจังหวัด ในทุกภูมิภาคของประเทศ เกี่ยวกับมิติความเชื่อด้านพุทธ ฆี พราหมณ์ที่ ผสมผสานในสังคมไทยอย่างเป็นระบบ

๒. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- ดำเนินการถ่ายทอดให้กับชุมชนตัวอย่างและผู้ร่วมงานวิจัยในลักษณะของการ ปรึกษาหารือและการกำหนดประเด็นในศึกษาวิจัยเกี่ยวอิทธิพลและระบบความเชื่อที่สำคัญใน สังคมไทย

- สถาบันศึกษานำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่การเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนที่มีความเชื่อแตกต่างกัน เป็นกลไกในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ โดยคำนึงถึงความหลากหลาย ทางความเชื่อ ฐานคติ และค่านิยม อันบงบอกถึงอัตลักษณ์เฉพาะตนของในแต่ละภูมิภาค

๓. กิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริม

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันศาสนา เจ้าลัทธิ และเจ้าทรง ควรแยกแยะให้ศาส นิกของตนเห็นคุณค่าที่แท้จริงในหลักคำสอนของตน ซึ่งมีจุดสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันในหลักความ เชื่อและวิถีปฏิบัติ ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ความเชื่อในผี (วิญญาณ) และพิธีพราหมณ์ ส่งเสริมการสร้างหรือมอบรางวัลให้กับบุคคลดีเด่นด้านคุณธรรมแห่งปี เป็นต้น

ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์ กิจกรรมที่วางแผนไว้
และกิจกรรมที่ได้ดำเนินการมาและผลที่ได้รับของโครงการ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุ วัตถุประสงค์	โดยทำให้
๑. ศึกษาข้อมูล จากเอกสาร ตำรา แนวคิด ทฤษฎีที่ เกี่ยวข้อง	ทราบถึงหลักความเชื่อด้านพุทธ ฆี พราหมณ์ที่ปรากฏในสังคมไทย อย่างเป็นระบบ ซึ่งผสมผสานวิธี ปฏิบัติจนกลายเป็น ความสัมพันธ์ทางความเชื่อและ พิธีกรรม	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้สามารถนำไปสู่การ กำหนดแนวทางและกรอบ ของการดำเนินการวิจัยได้
๒. ศึกษาข้อมูล จากกลุ่มเป้าหมาย	ทราบถึงข้อมูลพื้นฐานของ ประชาชนและผู้เ้าความเชื่อของ ศาสนาและลัทธิต่างๆ โดยสามารถ เข้าใจความสัมพันธ์ที่มีอาจแยกออก ออกกันได้อย่างเด็ดขาด	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้สามารถวิเคราะห์ กลุ่มเป้าหมาย หลักความ เชื่อของทั้งพุทธ ฆี และ พราหมณ์ รวมทั้งระบบ ความสัมพันธ์ทางความเชื่อ ในสังคมไทย
๓. การเก็บข้อมูล ด้วยแบบสัมภาษณ์ บุคลากรที่ เกี่ยวข้องกับหลัก ความเชื่อเรื่องพุทธ ฆี และพราหมณ์ ในสังคมไทย	ทราบถึงข้อมูลความคิดเห็นของ ผู้นำทางคติความเชื่อ/วิญญาณ ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน และ ประชาชนที่มีความรู้และความ เข้าใจในระบบความเชื่อของไทยที่ ผสมผสานกันในลักษณะการ ประนีประนอมการตอบสนองต่อ ความเชื่อกระแสหลักและความ เชื่อท้องถิ่น	ข้อที่ ๑ - ๓	ทำให้เกิดแนวทางสำหรับ การประยุกต์ใช้หลักความ เชื่อเรื่องพุทธ ฆี และ พราหมณ์ ในสังคมไทยมา อย่างยาวนาน
๔. ข้อเสนอแนะ อื่น	ทราบถึงประเด็นปัญหาความ หลากหลายทางความเชื่อ ซึ่ง สังคมไทยที่มีพระพุทธศาสนาเป็น แนวทางปฏิบัติกระแสหลัก แต่ ควรต้องผ่อนปรนต่อหลักความเชื่อ อื่นที่ถูกปฏิบัติมาควบคู่กับชุมชน ท้องถิ่นในสังคมไทย	ข้อที่ ๓	ทำให้ได้ข้อเสนอแนะต่อ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะ สถาบันการศึกษา และ สถาบันศาสนา จะรับรู้ ระบบความเชื่อของที่มีหล หลายระบบอยู่ในพิธีกรรม เดิยวนั้น ซึ่งเกิดขึ้นด้วยการ ประนีประนอมการปฏิบัติ ทางความเชื่อ

กิจกรรม	ผลที่ได้รับ	บรรลุวัตถุประสงค์	โดยทำให้
๕. รายงานฉบับสมบูรณ์	<p>ได้รายงานฉบับสมบูรณ์ที่สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยทั้ง ๓ ข้อคือ</p> <p>๑. เพื่อศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย</p> <p>๒. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย</p> <p>๓. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย</p>	ข้อ ๑ - ๓	<p>ได้รายงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถตอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย สามารถวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยได้อย่างเป็นระบบและมีคำตอบจากผลการศึกษาว่า ความเชื่อต่างๆ ในสังคมไทยถูกปฏิบัติแบบประนีประนอมทั้งความเชื่อกระแสหลักและความเชื่อท้องถิ่นตามชุมชนต่างๆ ของไทย</p>

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์
เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย

กลุ่มที่ ๑ ภาคกลาง

- ๑) พระครูวัชรสุวรรณาทธ, ดร. (ลูกซุบ เกตุเขียว) เจ้าคณะอำเภอเมืองจังหวัดเพชรบุรี
เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร จังหวัดเพชรบุรี
- ๒) อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ ปรมาจารย์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ
- ๓) นายสาธิต เกียรติสุพิมล ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- ๔) นายสัณฐาน ภิรมนัส นักวิชาการท้องถิ่น
- ๕) นางศรีสมร เทพสุวรรณ วัฒนธรรมจังหวัดเพชรบุรี
- ๖) นางสาวมุสดี มีรอด ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดเพชรบุรี
- ๗) นายชุมพล หงษา นักวิชาการด้านศาสนา จังหวัดเพชรบุรี

กลุ่มที่ ๒ ภาคเหนือ

- ๘) นายอรุณ วงศ์สิทธิ นักวิชาด้านศาสนา จังหวัดเชียงใหม่
- ๙) นายณัฐพล สารกลั่น นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๐) นางสาวศรีสุรัส เกตุดารา ศิลปินพื้นถิ่น จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๑) นางสาวศุภชินี ยศน้อย นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ สำนักงานพระพุทธศาสนา
จังหวัดเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๒) นางสาวกันตินัน แก้วขุนทอง ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๓) นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่
- ๑๔) นายจำนง แสงทอง อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา.โรงเรียนสังวาลวิทยา จังหวัดเชียงใหม่

กลุ่มที่ ๓ ภาคอีสาน

- ๑๕) นายสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดขอนแก่น
- ๑๖) คุณลุงท่อม สีนาค ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดขอนแก่น
- ๑๗) พ่อใหญ่เท็ง จำปาพรม ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคาถาอาคม หมู่บ้านโนนเขวา จังหวัด
ขอนแก่น
- ๑๘) คุณชุมพร แก้วเหล่า หมอตำแย จังหวัดขอนแก่น
- ๑๙) คุณลุงอ้วย คำพาลี หมอคู่ประจำหมู่บ้านโนนเขวา จังหวัดขอนแก่น
- ๒๐) ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรม ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง จังหวัดขอนแก่น
- ๒๑) คุณยายตุ แสนจำสาน ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดขอนแก่น

กลุ่มที่ ๔ ภาคใต้

๒๒) คุณรัตนา ศักดิ์คงคา นักวิชาการท้องถิ่น จังหวัดสงขลา

๒๓) นางรัชณี ของบรรณ อาจารย์ประจำหลักสูตร คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ จังหวัดสงขลา

๒๔) นางนิภาพรรณ ณ สงขลา หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา โรงเรียนแจ้จวิทยา จังหวัดสงขลา,

๒๕) นายภิเดช เกษไทย นักวิชาการด้านศาสนา. จังหวัดสงขลา

๒๖) นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน,ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดสงขลา

๒๗) นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์ ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม จังหวัดสงขลา

๒๘) นายสันติภาพ มิตรภูธร ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้ จังหวัดสงขลา

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

กราบเรียน พระครูวัชรสุวรรณาทธ เจ้าอาวาสวัดใหญ่สุวรรณารามวรวิหาร เจ้าคณะอำเภอเมืองเพชรบุรี
จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น
งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ
ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์
ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สิริ

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

สม. สิริ
พระครูวัชรสุวรรณาทธ
๑๑ม ๑ ๕๗

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องทูต ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร อาจารย์บุญมี พิบูลย์สมบัติ, ปราชญ์เมืองเพชรและนักเขียนอิสระ, จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องทูต ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องทูต ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สุธาส์

(พระมหาสมยศ สุธาส์)

หัวหน้าโครงการ

สม. สุธาส์
C.A. ๑๑๕ (๑๑๕/๒๕๖๓)

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายสุชาติ เกียรติสุทิมส, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเพชรบุรี, จังหวัดเพชรบุรี
คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สิริ

(พระมหาสมยศ สุธุทธิสิริ)
หัวหน้าโครงการ

สุชาติ เกียรติสุทิมส

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายสุวัฒน์ ภิรมณ์, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธิษิริ)
หัวหน้าโครงการ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวสุสติ มีรอด, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)

หัวหน้าโครงการ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวสุสดี มีรอด, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุทธิสิริ)
หัวหน้าโครงการ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายชุมพล ทงษา, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเพชรบุรี

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สุธิสิริ

(พระมหาสมยศ สุธิสิริ)
หัวหน้าโครงการ

นายชุมพล ทงษา

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายอรุณ วงศ์สิทธิ์, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สิริ

(พระมหาสมยศ สุธธิตฺติ)
หัวหน้าโครงการ

อรุณ วงศ์สิทธิ์

ยินดี สัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายณัฐพล สารกลั่น นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

ณัฐพล สารกลั่น

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวศรียุสรีส เกตุตารา, ศิลปินพื้นถิ่น, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

พร. อ. ส. วิ

(พระมหาสมยศ สุธธิตฺติ)

หัวหน้าโครงการ

อ. ส. วิ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวศุภชินี ยศน้อย, นักจัดการงานทั่วไปปฏิบัติการ, สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่,
จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สุธงษิณี

(พระมหาสมยศ สุธงษิณี)
หัวหน้าโครงการ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวกันตินันท์ แก้วขุนทอง, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สิริ

(พระมหาสมยศ สุธธิตีริ)
หัวหน้าโครงการ

ศึกษา วิจัย
ชนิด สังคมวิทยา
๒
สม. สิริ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาวเพ็ญศรี สุวรรณกุล, ผู้เชี่ยวชาญวัฒนธรรมภาคเหนือ, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

เพ็ญศรี สุวรรณกุล

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร จำนวน แสงทอง, อาจารย์สอนวิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนสังวาลย์วิทยา, จังหวัดเชียงใหม่

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธิษิริ)

หัวหน้าโครงการ

จำนวน ๖๖๕๑๓๐๑

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณสิงขรณ์ อุ่นผาง นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดขอนแก่น,

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธาธิสิริ)
หัวหน้าโครงการ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณลุงท่อม สีนาค, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

พ.อ. อ. ส. ส. ส.

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

ท่อม สีนาค

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร พ่อใหญ่เที่ยง จำปาพรหม, ผู้เชี่ยวชาญในเรื่องคณาอาคม, หมู่บ้านโนนเขาว, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. อธิ

(พระมหาสมยศ สุธงฺษิโร)
หัวหน้าโครงการ

๑
เที่ยง จำปาพรหม

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณชุมพร แก้วเหล้า, หมอคำแย, หมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. อธิ

(พระมหาสมยศ สุธธิตฺติ)
หัวหน้าโครงการ

ชุมพร แก้วเหล้า

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณลุงอ้าย คำพาสี, หมอตูประจำหมู่บ้านโนนเขวา, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธิทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

อ้าย คำพาสี

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร ผู้ใหญ่ประเสริฐ จำปาพรหม, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านบึงสว่าง, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธงษิณี)
หัวหน้าโครงการ

ประเสริฐ จำปาพรหม

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ มี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณยายตุ แสนจำสาน ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดขอนแก่น

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ มี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ มี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. อธิ

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)

หัวหน้าโครงการ

๙
๑ แสนจำสาน

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร คุณรัตนา ศักดิ์คงคา, นักวิชาการท้องถิ่น, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธอสิริ)
หัวหน้าโครงการ

รัตนา ศักดิ์คงคา

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางรัชณี ของบรรณ, อาจารย์ประจำหลักสูตร, คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์,
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุธิตฺธิ)
หัวหน้าโครงการ

รัชณี ของบรรณ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางนิภาพรรณ ณ สงขลา, หัวหน้าภาควิชาสังคมศึกษา, โรงเรียนแจ้งวิทยา, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สจ

(พระมหาสมยศ สุทธิสัจ)

หัวหน้าโครงการ

อนุญาตให้สัมภาษณ์

สม. สจ

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางสาววิไลวรรณ พ่วงเงิน, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

สม. สุนทรีย

(พระมหาสมยศ สุนทรีย)
หัวหน้าโครงการ

น.ส. วิไลวรรณ พ่วงเงิน
อนุศาสตราจารย์ ศาสตราจารย์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายกิตติ เกษไทย, นักวิชาการด้านศาสนา, จังหวัดสงขลา, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

พร. อธิ

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)

หัวหน้าโครงการ

กิตติ เกษไทย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นางพลอยพรรณ ชาญณรงค์, ผู้เชี่ยวชาญด้านประเพณี-พิธีกรรม, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการสัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

พ.อ. ส. ส.

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

พลอยพรรณ ชาญณรงค์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

เจริญพร นายสันติภาพ มิตรภูธร, ผู้เชี่ยวชาญด้านวัฒนธรรมภาคใต้, จังหวัดสงขลา

คำชี้แจง : พระสงฆ์/ปราชญ์ชาวบ้านและนักวิชาการท้องถิ่น

งานวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย โดยแนวทางการ
สัมภาษณ์จะแบ่งออกเป็น ๒ ตอนคือ

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับการศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ในการตอบแบบสัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และ
ขอขอบพระคุณ มา ณ โอกาสนี้

(พระมหาสมยศ สุทธิศิริ)
หัวหน้าโครงการ

สันติภาพ มิตรภูธร

ประเด็นหลักการสัมภาษณ์
เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย

ประเด็นที่ ๑ ลักษณะความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ ๒ ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย

.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ ๓ อิทธิพลความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ที่ส่งผลต่อการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน
ในสังคมไทย

.....
.....
.....
.....

ประเด็นที่ ๔ แนวโน้มความเชื่อและความสัมพันธ์เรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ต่อการสร้าง
อัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทยในอนาคต

.....
.....
.....
.....

ประเด็นย่อยการสัมภาษณ์

เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย

๑. ท่านมีหลักความเชื่อในเรื่องพุทธอย่างไร ? มีที่มาอย่างไร ?
๒. ท่านมีหลักความเชื่อในเรื่องผี (วิญญาณ) อย่างไร ? มีที่มาอย่างไร ?
๓. ท่านมีหลักความเชื่อในเรื่องพราหมณ์-ฮินดูอย่างไร ? มีที่มาอย่างไร ?
๔. ท่านนำหลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านมาผสมผสานกัน ในทางปฏิบัติหรือ ? อย่างไร ?
๕. ท่านยึดหลักความเชื่อใดในการถือปฏิบัติเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน ?
๖. ท่านคิดว่าอะไรเป็นเงื่อนไขให้เกิดความสัมพันธ์กันต่อความเชื่อทั้ง ๓ ระบบนี้ ?
๗. หลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านนี้จะสามารถแยกขาดจากกันได้หรือไม่ ในทางปฏิบัติ ?
๘. หลักความเชื่อทั้ง ๓ ด้านนี้ส่งเสริมกันอย่างไร ?
๙. ภายใต้ระบบความเชื่อทั้ง ๓ ด้านนี้ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนอย่างไร ?
๑๐. ความเชื่อและแนวปฏิบัติใดที่สร้างอัตลักษณ์ชุมชนได้มากที่สุด ? สร้างอย่างไร ?
 - ๑) พุทธได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนอย่างไร ?
 - ๒) ผี (วิญญาณ) ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนอย่างไร ?
 - ๓) พราหมณ์ได้สร้างอัตลักษณ์ชุมชนอย่างไร ?
๑๑. ระบบความเชื่อในเรื่องพุทธ ผี (วิญญาณ) พราหมณ์ จะมีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์ของชุมชนในอนาคตหรือไม่ ? อย่างไร ?

ขอบคุณทุกท่านที่ให้สัมภาษณ์
คณะผู้วิจัย

แบบสรุปโครงการวิจัย

สัญญาเลขที่ ว.136/2558
ชื่อโครงการ ศึกษาวิเคราะห์หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ ในสังคมไทย
หัวหน้าโครงการ พระมหาสมยศ สุธุทธิสิริ (คัมมวัง)
สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์ ๐๘๙-๑๔๔-๑๔๑๓

ความเป็นมาและความสำคัญ

ความเชื่อถือกำเนิดขึ้นมาพร้อมกับการสำนึกรู้ของมนุษย์ พร้อมทั้งพยายามค้นหาคำตอบที่ไม่อาจค้นพบนั้น ทั้งพยายามส่งเสริมความเชื่อให้คงอยู่ถาวร โดยเชื่อว่าเบื้องหลังปรากฏธรรมชาติดีมีอำนาจพิเศษควบคุมอยู่ ความเชื่อจึงเป็นวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ในสมัยดั้งเดิมยังขาดการรับรู้แบบแยกส่วน จึงเชื่อว่าเป็นไปของชีวิตและสรรพสิ่งทั้งหลาย ล้วนเป็นการบันดาลมาจากผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ฟ้าร้อง ฟ้าผ่า อุทกภัย วัตภัย และแผ่นดินไหว เป็นต้น มนุษย์หวาดผวาเพราะไม่รู้กฎเกณฑ์ทางธรรมชาติ ส่งผลให้มนุษย์เชื่อว่าผีและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเหล่านั้นล้วนมีฤทธิ์เดชอำนาจ สามารถบันดาลให้เกิดความดีและความร้ายแก่มนุษย์ เมื่อมนุษย์ไม่สามารถต่อสู้ด้วยกำลังได้จึงยอมอยู่ใต้อำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น ทำให้มนุษย์มีความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งได้แสวงหาวิธีการที่จะแสดงออกถึงความเคารพบูชา ด้วยการเซ่นไหว้ เพื่อแสดงความอ่อนน้อม จงรักภักดี สบยอมอำนาจเหนือมนุษย์ และยอมอยู่ภายใต้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ด้วยหวังให้เกิดความอบอุ่นทางจิตใจ การดำเนินชีวิตของมนุษย์จึงมีความผูกพันกับความเชื่อมาตั้งแต่ยุคบรรพกาลและกลายเป็นมูลเหตุหรือสิ่งที่กำหนดวิถีชีวิตของมนุษย์ ให้เป็นความเชื่อพื้นฐานที่สำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องอำนาจเร้นลับเหนือธรรมชาติเป็นความเชื่อพื้นฐานทั่วไปที่มีความคล้ายคลึงกันในทุกสังคมทั่วโลก ด้วยการอาศัยพัฒนาการเหมือนสมัยกรีกโบราณประมาณ ๒๐๐๐ ปีก่อนคริสตกาล ที่ได้แสดงพัฒนาการทางความเชื่อและศาสนาไว้ว่า ความเชื่อในเทพเจ้าบนพื้นแผ่นดินเข้ามาแทนที่ความเชื่อเทพเจ้าจากท้องทะเลและความเชื่อในเทพเจ้าบนท้องฟ้าเข้ามาแทนที่ความเชื่อเทพเจ้าบนพื้นแผ่นดิน โดยมีลักษณะความเชื่อแบบพหุเทวนิยม ด้วยการยกฐานะมนุษย์ขึ้นสู่ความศักดิ์สิทธิ์ในฐานะเทพเจ้า ซึ่งมีทั้งเทพบุตรและเทพธิดา ภายใต้พิธีกรรมและการบวงสรวงด้วยเครื่องบูชาที่สมควร เช่น ขนม เมล็ดพืช ผลไม้แรกเกิด เหล้าองุ่น นมสด น้ำผึ้ง และสัตว์ที่ปราศจากตำหนิด้วยการฆ่าแล้วเผาไฟเช่นสรวง จากนั้นพัฒนาการความเชื่อจึงแตกแยกเป็น ๓ ความเชื่อหลัก คือ ๑) เทวนิยม (Theism) เชื่อว่าพระเจ้าสร้างโลก ๒) ธรรมชาติเทวนิยม (Deism) เชื่อว่ามีเทวดาประจำธรรมชาติ และ ๓) อเทวนิยม (Atheism) ไม่เชื่อในเรื่องพระเจ้าสร้างโลก อนึ่งศาสนาแบบเทวนิยมยังจำแนกเป็น ๓ ประเภทคือ ๑) เอกเทวนิยม เชื่อว่ามีพระเจ้าองค์เดียว (Monotheism) เท่านั้น ๒) พหุเทวนิยม เชื่อว่ามีพระเจ้าหลายองค์ (Polytheism) ทรงสถิตอยู่ทั่วไป และ ๓) สัพพัตถเทวนิยม เชื่อว่าพระเจ้าสถิตอยู่ทั่วไปทุกหนแห่ง (Pantheism) ของเอกภพนี้ อย่างไรก็ตามความเชื่อลักษณะดังกล่าวบางรูปแบบนี้ได้แยกออกจากกันโดยเด็ดขาด โดยยังคงแสดงออกในรูปของความสัมพันธ์ ที่มีกผสมผสานด้วยพื้นฐานความเชื่อทางวิญญาณเป็นที่ตั้ง ของการแสดงออกต่อหลักความเชื่อของตน

ชาวไทยในปัจจุบันรับอิทธิพลความเชื่อส่วนหนึ่งมาจากศาสนาพราหมณ์ เมื่อครั้งสุโขทัยเริ่มสถาปนาตนเป็นรัฐเอกราช ที่ซึ่งพัฒนาการความเชื่อเริ่มชัดเจนในยุคอยุธยาเรื่องอำนาจ ซึ่งในแวดวงราชสำนักพราหมณ์ได้เคลื่อนย้ายจากเขมรเข้าสวบบทบาทมากขึ้น การครอบงำและผสมผสานถูก

ส่งออกในด้านศิลปกรรม สถาปัตยกรรม และพิธีกรรม ที่เห็นได้ชัดคือความเชื่อพื้นบ้านเกี่ยวกับการตั้งศาลพระภูมิ อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนไทยสมัยชนเผ่า ด้วยเหตุว่าภายในบ้านมีวิญญาณสิงสถิตอยู่เพื่อคุ้มครองดูแล การแก้บน เป็นพฤติกรรมที่ต้องเอาชนะสิ่งที่อยู่นอกเหนือการควบคุม ที่เกี่ยวข้องกับความปลอดภัยและส่งเสริมตนเองและเครือญาติ ครั้นเมื่อสิ่งที่ได้บนบานไปแล้วนั้นประสบความสำเร็จ ผู้บนบานก็จะตอบแทนตามที่ได้ตั้งใจไว้ก่อนหน้านั้นทุกประการ และการทำขวัญ เป็นการเรียกความเชื่อมั่นกลับคืนสู่ผู้ประสบเคราะห์ ที่ถือว่าเป็นพลังส่วนหนึ่งของวิญญาณ ครั้นเมื่อชาวไทย (สยาม) รับเอาพระพุทธศาสนาไว้เป็นเครื่องนำทางในการปฏิบัติต่อความเชื่อต่อวิญญาณ รูปแบบและวิธีปฏิบัติก็เปลี่ยนไปอีกแนวทางหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะเฉพาะทางพุทธศาสนา เบื้องต้นผู้ทำหน้าที่สั่งสอนคือพระสงฆ์ ที่เห็นได้ชัดคือ คัมภีร์ไตรภูมิพระร่วงของพระมหาธรรมราชาลิไท ที่กล่าวว่า มนุษย์เวียนววยตายเกิดอยู่ในภูมิทั้ง ๓ คือ ๑) กามภูมิ อันเป็นภูมิที่อยู่ของยังฝึกไฟในกามคุณ ๒) รูปภูมิ เป็นภูมิที่อยู่อาศัยของพรหมหรือรูปพรหม ซึ่งดำรงอยู่ด้วยอำนาจสามัคคีที่เรียกว่า รูปฌาน และ ๓) อรูปภูมิ ที่เป็นที่อยู่ของพรหมชั้นอรูปพรหม ดำรงอยู่ด้วยอำนาจแห่ง อรูปฌาน แต่ครั้นเมื่อพ้นสภาพความเป็นอยู่นอกภูมิทั้ง ๓ นั้น คือ การเข้าสู่ภาวะนิพพาน ดังนั้นความเชื่อพื้นฐานในพระพุทธศาสนาคือเชื่อใน “กฎแห่งกรรม” อันมีพระบาลีรองรับว่า “สตรึ บุรุษ คฤหัสถ์หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนื่องๆ ว่า “เรามีกรรมเป็นของตน เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เรามีกรรมเป็นแดนเกิด เรามีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ เรามีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมอันใดไว้ เป็นกรรมดีก็ตาม เป็นกรรมชั่วก็ตาม เราจักต้องเป็นผู้รับผลแห่งกรรมนั้น”

จากพัฒนาการดังกล่าวระบบความเชื่อที่คุกเคাঁกันนี้ จึงกลายสภาพเป็นอัตลักษณ์ของสังคมไทยไปโดยปริยาย ที่ซึ่งถูกหล่อหลอมและผสมผสานกันเป็นพิธีกรรมแนวบนบานและการถือปฏิบัติตามความเคารพต่างตอบแทน เช่น ศาลเจ้าโดยมีคนทรงคอยทำหน้าที่ติดต่อกับสิ่งลึกลับมักตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชุมชน และศาลพระภูมิอันเป็นที่สิงสถิตของพระภูมิเจ้าที่ ซึ่งต้องกระทำตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญ มักตั้งอยู่เฉพาะบริเวณบ้าน เพราะการถือปฏิบัติตามความเชื่อคืออิทธิพล ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งก็มีความแตกต่างกันในปลีกย่อยของแต่ละท้องถิ่น ทั้งที่เป็นความเชื่อที่ปราศจากเหตุผล และความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ซึ่งถือเป็นการประนีประนอมความเชื่อด้วยการผสมผสานความเชื่อดั้งเดิมกับความเชื่อแบบใหม่เข้าไว้ด้วยกันอย่างแนบสนิท ที่เต็มไปด้วยความชัดเจนทางพระพุทธศาสนา ความแกร่งกล้าในอำนาจผีसाงเทวดา และความคาดหวังในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ ทั้งหลายในสากลโลก ฉะนั้นความเชื่อเชิงพุทธในสังคมไทยจึงแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ชาวพุทธแบบประชานิยม ได้แก่ พวกที่นำความเชื่อในกฎแห่งกรรม ไปผสมผสานเข้ากับความเชื่อแบบวิญญาณนิยม และความเชื่อในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเห็นว่าวิญญาณมีความเป็นอมตะคงสภาพอยู่หลังความตายของมนุษย์ เป็นสิ่งที่คอยรับผลของความดีและความชั่วของมนุษย์ในภพหน้า ตามคติการเวียนววยตายเกิดในวัฏสงสาร และ ๒) ชาวพุทธแบบจารีตนิยม ได้แก่ พวกที่ไม่เห็นด้วย ไม่เชื่อ และไม่ยืนยันว่าวิญญาณมีความเป็นอมตะ ซึ่งเป็นตามแนวคำสอนของพระสงฆ์ ซึ่งแนวทางการรับประพฤติปฏิบัตินี้ได้กลายเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและประเพณีไทย ทั้งในรูปแบบงานเฉลิมฉลองงานบุญประจำปี การทำพิธีกรรมเช่นสรงบูชา การทำนายโศคชะตา และการเข้าทรง

ความสำคัญดังกล่าวข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าความสัมพันธ์ทั้ง ๓ ความเชื่อนั้น ต้องมีเงื่อนไขอะไรบางอย่างที่เป็นแรงส่งเสริมให้เกิดความผูกพันต่อกัน โดยที่ความสำคัญและคุณค่าของความเชื่อยังคงมีอิทธิพลต่อประชาชนบางมิติ จนมีอาจทอดทิ้งพื้นฐานความเชื่อเหล่านี้ออกไปจากการดำเนินชีวิตในวิถีปกติได้ ระบบความเชื่อทั้ง ๓ ประเภทนี้จึงยังคงอยู่กับประชาชนในสังคมไทยเรื่อยมา

<p>แล้วผสมผสานกลมกลืนเป็นรูปแบบพฤติกรรมที่แสดงออกและปฏิบัติสืบต่อกันมาจากอดีตจนถึงปัจจุบัน และมีแนวโน้มว่าจะยังผูกพันคงอยู่ร่วมกันต่อไป เพราะต่างคน ชุมชน และสังคมยังถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อที่ต้องยึดถือปฏิบัติเรื่อยในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ อย่างไรก็ตามเบื้องต้นคณะผู้วิจัยมีความเชื่อหรือสมมติฐานโดยพื้นฐานว่า ในสังคมไทยที่ซึ่งคณะผู้วิจัยจะแบ่งออกเป็น ๔ ภาค ตามประชากรกลุ่มตัวอย่างนั้น มีความเชื่อและวิถีปฏิบัติโดยอาศัยหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์เป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันเป็นปกติอยู่แล้ว ดังนั้นการศึกษาวิจัยครั้งนี้จึงกำหนดให้พื้นที่วิจัยมีพื้นฐานความเชื่อเหมือนกันหรือคล้ายคลึงกันทั้งหมด</p>
<p>วัตถุประสงค์โครงการ</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑. เพื่อศึกษาหลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย ๒. เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย ๓. เพื่อวิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย
<p>ผลการวิจัย</p> <p>จากผลการศึกษาพบว่า</p> <ol style="list-style-type: none"> ๑) หลักความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า ชนชาติไทยนับถือศาสนาต่าง ๆ ซ้อนเป็นนัยอย่างรูปเจดีย์อีกเหมือนกัน คือนับถือผีสงเทวดาเป็นพื้นฐาน ถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพระพุทธศาสนาเป็นตั้งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้ นับถือเคล้าคละปะปนกันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากันก็สุดแล้วแต่ชาติชั้น และการศึกษาของคนในกลุ่ม ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนและคนอื่น ย่อมถือปฏิบัติได้โดยไม่ถูกประทุษร้ายจากบุคคลอื่น ๒) ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ในสังคมไทย พบว่า ในสังคมไทยวัฒนธรรม คติความเชื่อ มีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์ทั้งในระดับปัจเจกและระดับชุมชนมาช้านาน ผู้ปกครองสมัยโบราณอาศัยความเชื่อทางศาสนาพุทธและพราหมณ์ ผสานกับความเชื่อท้องถิ่นในระดับชาวบ้าน สร้างความเป็นปึกแผ่นให้สังคม แต่ทั้งนี้ผู้ปกครองก็จะต้องมีคุณธรรมด้วย นอกจากนี้ ความเชื่อไม่ว่าจะเป็นทางคติพุทธ ผี หรือพราหมณ์ จะให้คุณหรือโทษนั้นขึ้นอยู่กับมนุษย์ที่จะมีวิจารณญาณอย่างไร จะใช้ให้เป็นประโยชน์ก็ได้ หรือจะตกเป็นทาสด้วยความเชื่อมงายไร้เหตุผลก็ได้ เพราะแก่นพุทธศาสนาสอนให้มนุษย์มีสำนึกในเหตุผล เดินสายกลาง และปฏิบัติเพื่อเข้าถึง “นิพพาน” ๓) วิเคราะห์ความเชื่อเรื่องพุทธ ผี และพราหมณ์ กับการสร้างอัตลักษณ์ของชุมชนในสังคมไทย พบว่า ระบบความเชื่อของสังคมไทยเป็นรูปแบบความเชื่อ ที่มีการผสมผสานทางลัทธิศาสนาหลายอย่างเข้าด้วยกัน โดยเลือกสรรเอาเฉพาะส่วนที่สอดคล้องเหมาะสมกับชีวิตประจำวัน และวิถีวัฒนธรรมของท้องถิ่น ก่อเกิดเป็นความเชื่อที่มีรูปแบบเฉพาะ ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นไปตามหลักปรัชญาที่ถูกต้องของศาสนาใด และไม่ใช้ความเชื่อถืออย่างมงายไร้เหตุผลโดยสิ้นเชิง โดยหลักแล้วศาสนาชาวบ้านของสังคมไทยทั่วไป ประกอบขึ้นด้วยรูปแบบความเชื่อ ๓ อย่าง คือ การนับถือผี ความเชื่อทางพราหมณ์ และศรัทธาในพุทธศาสนา แต่ทั้งนี้ไม่มีความเชื่อใดความเชื่อหนึ่งดำรงอยู่โดยอิสระ ต่างมีการผสมผสานและกลมกลืนเป็นส่วนหนึ่งของกันและกัน ในลักษณะของการเกื้อกูลอาศัยส่งเสริมกันและกัน ก่อให้เกิดเป็นประเพณีและวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของท้องถิ่น

การนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์

๑. กิจกรรมด้านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปจัดกิจกรรมที่ส่งเสริม ศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนทาง พระพุทธศาสนา

- องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปจัดกิจกรรมระดับ ชุมชนท้องถิ่น หรือจังหวัด ในทุกภูมิภาคของประเทศ เกี่ยวกับมิติความเชื่อด้านพุทธ ฆี พรหมณ์ที่ ผสมผสานในสังคมไทยอย่างเป็นระบบ

๒. กิจกรรมด้านการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษา

- ดำเนินการถ่ายทอดให้กับชุมชนตัวอย่างและผู้ร่วมงานวิจัยในลักษณะของการ ปรึกษาหารือและการกำหนดประเด็นในศึกษาวิจัยเกี่ยวกับอิทธิพลและระบบความเชื่อที่สำคัญใน สังคมไทย

- สถาบันศึกษานำแนวทางที่ได้จากผลการวิจัยไปถ่ายทอด แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อ นำไปสู่การเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนที่มีความเชื่อแตกต่างกัน เป็นกลไกในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งให้แก่ชุมชนท้องถิ่น อันจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาประเทศ โดยคำนึงถึงความหลากหลายทาง ความเชื่อ ฐานคติ และค่านิยม อันบงบอกถึงอัตลักษณ์เฉพาะตนของในแต่ละภูมิภาค

๓. กิจกรรมด้านการพัฒนาและส่งเสริม

- หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น สถาบันศาสนา เจ้าลัทธิ และเจ้าทรง ควรแยกแยะให้ศา สนิกของตนเห็นคุณค่าที่แท้จริงในหลักคำสอนของตน ซึ่งมีจุดสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันในหลักความเชื่อ และวิถีปฏิบัติ ตามภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา ความเชื่อในผี (วิญญาณ) และ พิธีพรหมณ์ ส่งเสริมการสร้างหรือมอบรางวัลให้กับบุคคลดีเด่นด้านคุณธรรมแห่งปี เป็นต้น

การประชาสัมพันธ์

มีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมและผลงานวิจัยทางอินเทอร์เน็ต <http://www.mculp.ac.th>
ส่วนการประชาสัมพันธ์ทางสิ่งพิมพ์อยู่ในระหว่างดำเนิน